



**OKUFED**

**OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ  
FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

**OSMANIYE KORKUT ATA UNIVERSITY  
JOURNAL OF FACULTY OF ARTS AND SCIENCES**



**OSMANIYE**

**GİLT / VOLUME: 3**

**SAYI / ISSUE: 1**

**HAZİRAN/JUNE 2021**

---

---

**OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ**

**FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

Sayı:3 Cilt: 1 Haziran 2021

Yayın Kurulu

---

---

**Dergi Sahibi**

Prof. Dr. Turgay UZUN (**Rektör**)

---

**Editörler**

---

Prof. Dr. Eyyup TEL, Fizik Bölümü, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi (Türkiye)

e-mail: [eyuptel@osmaniye.edu.tr](mailto:eyuptel@osmaniye.edu.tr)

Prof. Dr. Bülent KIRMIZI, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi (Türkiye)

e-mail: [bulentkirmizi@osmaniye.edu.tr](mailto:bulentkirmizi@osmaniye.edu.tr)

**Yardımcı Editör**

---

Dr. Öğr. Üyesi Nazmi SEDEFOĞLU, Fizik Bölümü, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi (Türkiye)

e-mail: [nazmisedefoglu@osmaniye.edu.tr](mailto:nazmisedefoglu@osmaniye.edu.tr)

**Sekreteryaya**

---

Dr. Öğr. Üyesi Burçin YAPICI, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi (Türkiye) / Sekreteryaya Sorumlusu

e-mail: [burcinyapici@osmaniye.edu.tr](mailto:burcinyapici@osmaniye.edu.tr)

Arş. Gör. Rakiye ÖZDAL, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi (Türkiye) / Yabancı Dil Editörü

e-mail: [rakiyeozdal@osmaniye.edu.tr](mailto:rakiyeozdal@osmaniye.edu.tr)

Arş. Gör. Derya ULUTAŞ, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi (Türkiye) / Sekreter - Son Okuyucu

e-mail: [deryaulutas@osmaniye.edu.tr](mailto:deryaulutas@osmaniye.edu.tr)

Arş. Gör. Şaban YALGIN, Tarih Bölümü, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi  
(Türkiye) / Mizanpajcı

e-mail: [sabanyalgın@osmaniye.edu.tr](mailto:sabanyalgın@osmaniye.edu.tr)

Arş. Gör. Asiye ERDAĞ, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, Osmaniye Korkut Ata  
Üniversitesi (Türkiye) / Yabancı Dil Editörü

e-mail: [asiyeerdag@osmaniye.edu.tr](mailto:asiyeerdag@osmaniye.edu.tr)

---

## **İletişim**

[okufed@osmaniye.edu.tr](mailto:okufed@osmaniye.edu.tr)

---

---

**OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ**

**FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

Sayı: 3 Cilt: 1 (Haziran 2021)

---

---

**ARAŞTIRMA MAKALELERİ**

---

1	İleri ve Geri Saçılma İçin Difüzyon Uzunluklarının PN ve Modifiye UN Metodu ile Hesaplanması Ahmet Bülbül	1-6
2	Yedi İklim Türkçe Orta Seviye Ders Kitabı ile Türkçeye Yolculuk Ders Kitabı Orta Seviye Okuma Etkinliklerinin Karşılaştırılmalı İncelenmesi Lokman Tanrıkulu, Mohammad Masih Hanafi	7-21
3	Irak'ta Türk Varlığı Yaşar Canatan	22-31
4	Osmanlı Arşivinde Urfa Tarihi ile İlgili Kaynaklar Mehmet Nuri Şanda	32-56
5	Kıbrıs Meselesinin Genel Seyri Gizem Kocakılıç	57-70
6	Yabancı Dil Olarak Almancanın Öğretiminde Konuşma Becerileri Dersinin Yüz Yüze ve Çevrimiçi Ortamlarda Uygulanması Nihat YAVUZ	71-79



## OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ



### İleri ve Geri Saçılma İçin Difüzyon Uzunluklarının $P_N$ ve Modifiye $U_N$ Metodu ile Hesaplanması

Ahmet BÜLBÜL<sup>1</sup>

Received/09.06.2021

Published/30.06.2021

#### Özet

Nötron kaynağının olmadığı dilim geometride difüzyon uzunluğu hesaplamaları için Modifiye  $U_1$  ve  $P_1$  yaklaşımları kullanıldı. Yaklaşımlar ileri-geri saçılmalı tek hızlı nötron transport denklemine uygulandı. Analitik difüzyon uzunluğu denklemleri elde edildi ve farklı çarpışma parametreleri ( $c$ ) için modifiye  $U_1$  ve  $P_1$  yaklaşımından elde edilen sayısal sonuçlar birbiri arasında kıyaslandı.

**Anahtar kelimeler:**  $U_1$  yaklaşımı, Transport Denklemi, Difüzyon Uzunluğu, İleri- Geri Saçılma.

### Calculation of Diffusion Lengths using $P_N$ and Modified $U_N$ Method for Forward and Backward Scattering

#### Abstract

*Modified  $U_1$  and  $P_1$  approximations are used for the calculation of diffusion lengths in a slab geometry without neutron source case. The approximations are applied to one-speed neutron transport equation with forward and backward scattering. Analytical diffusion length equations are obtained and the numerical results obtained from modified  $U_1$  and  $P_1$  approximations for different collision parameters ( $c$ ) are compared with each other.*

**Keywords:**  *$U_1$  Approximation, Transport Equation, Diffusion length, Forward-backward scattering*

---

<sup>1</sup>Assoc. Prof. Dr. Ahmet BÜLBÜL, Osmaniye Korkut Ata University, Electric and Energy Department, ahmetbulbul@osmaniye.edu.tr

## 1. Introduction

In nuclear reactor theory, neutron population has a major significance for the best designing a reactor. Neutrons maintain fission chain reactions in a nuclear power reactor, and they which move in complicated paths interact with all materials throughout the system. Since the neutrons repeated nuclear collisions and interact with reactor materials, designing a reactor became a hardcase. To overcome this problem, the scientist should predict neutron behaviors and its components in the system absolutely.

Neutron transport equation is used for the description of neutron behaviors in the system and also it is not easy to find an accurate solution for the transport problems. It can be said that diffusion approximation is a good solution for the prediction of neutron distributions in the system. This approximation is generally used for the prediction of the properties of nuclear reactors, for example, neutron transport and energy spectrum (Stacey, 2007), and mostly used for the first estimation of reactor properties such as size, buckling, and material composition. Neutron diffusion theory which is the simplest and most widely used method by scientist to describe the neutron distributions mathematically (Stacey). Diffusion theory was used to account for chemical diffusions such as gas molecules and neutral particles, also diffusion equation relating the current to the gradient of the neutron flux is based on Fick's law (Lamarsh and Baratta, 2001).

Neutron transport problems have studied using various methods by many scientists. Among methods, the spherical harmonics method ( $P_N$ ) is mostly used in lots of studies (Yildiz, 1998; Gulecyuz and Senyigit, 2018; Case,1967).The scientist also used different approximations to solve neutron transport problems, i.e. criticality, diffusion lengths, the efficiency of reflection coefficients and they studied Chebyshev polynomials in their studies (Anli, Yasa, Güngör and Öztürk, H, 2006; Öztürk, Bülbül, and Kara, 2006; Öztürk, Anli and Güngör, 2007; Bülbül, Ulutas, and Anli, 2008).

In the present study, Chebyshev polynomial approximation is used for the solution of diffusion equation. Recently, the scientist gives quite coherent results with the widely used  $P_N$  approximation using Chebyshev polynomials in literature. In these studies, Ozturk et al. (2007) calculated critical slab thicknesses for one-speed neutrons using different reflection coefficients and compared their results  $P_N$  method. Bulbul et al. (2008) applied the second kind of Chebyshev polynomials  $U_N$  to neutron transport equation in slab geometry including isotropic scattering and reflective boundary conditions and presented convenient results for the critical thicknesses. Also modified  $U_N$  approximation is applied to neutron transport equation and critical thickness results are obtained in slab geometry (Bülbül and Anli, 2009). In the present study, firstly neutron angular flux is expanded in terms of Chebyshev polynomials and then flux moment equations are obtained. Using Fick's Law, diffusion equation is given and diffusion lengths are calculated for forward-backward scattering in slab geometry The results obtained from the polynomial approximations are presented in the tables for comparison and the exact values of diffusion lengths are given from Bell and Glasstone (1972).

## 2. Theory

The neutron transport equation for one-speed neutrons with forward and backward scattering and no sources are taken into account and is given in plane geometry as,

$$\mu \frac{\partial \psi(x, \mu)}{\partial x} + \sigma_T (1 - \alpha c) \psi(x, \mu) = \frac{c \sigma_T}{2} (1 - \alpha - \beta) \int_{-1}^1 \psi(x, \mu') d\mu' + \beta c \sigma_T \psi(x, -\mu) \quad (1)$$

In Equation (1),  $\psi(x,\mu)$  is the neutron angular flux at position  $x$  traveling in direction  $\mu$ , cosine of the angle between the neutron velocity vector and the positive  $x$  axis,  $c$  is the number of secondary neutrons per collision and  $\sigma_T$  is the total macroscopic cross-section (Davison,1958). Forward and backward parameters are also given  $\alpha, \beta$  which are the scattering probabilities in a collision.

In the present approximation, in order to obtain analytical equation of diffusion length the angular flux is described as a combination of the second kind Chebyshev polynomials and the scalar flux depend on  $x$ .

In order to solve Eq.(1), the neutron angular flux is described in terms of modified  $U_N$  as

$$\psi(x, \mu) = \frac{2}{\pi} \sum_{n=0}^N \Phi_n(x) U_n(\mu), \quad -1 \leq \mu \leq 1 \quad (2)$$

Firstly, the neutron angular flux  $\psi(x, \mu)$  given in Eq. (2) is inserted into neutron transport equation given in Eq. (1). Then obtained equation is multiplied by second kind Chebyshev polynomial,  $U_n(\mu)$ , and integrated over  $\mu \in [-1, 1]$  In resulting equation, if one used the orthogonality properties and the recurrence relations of the second kind of Chebyshev polynomials given below, neutron flux moment equations are obtained.

$$\int_{-1}^1 U_n(\mu) U_m(\mu) \sqrt{1-\mu^2} d\mu = \begin{cases} \pi/2, & n = m \\ 0, & n \neq m \end{cases} \quad (3)$$

$$2\mu U_n(\mu) = U_{n+1}(\mu) + U_{n-1}(\mu), \quad -1 \leq \mu \leq 1 \quad (4)$$

One can obtain the modified  $U_N$  flux moment equation for  $n = 0$  and  $n = 1$  respectively as

$$\frac{d\Phi_1(x)}{dx} + 2\sigma_T[1 - c(\alpha + \beta)]\Phi_0(x) = 2c\sigma_T(1 - \alpha - \beta) \sum_{n=0}^N \frac{\Phi_{2n}(x)}{2n+1} \quad (5)$$

$$\frac{d\Phi_2(x)}{dx} + \frac{d\Phi_0(x)}{dx} + 2\sigma_T[1 - c(\alpha - \beta)]\Phi_1(x) = 0 \quad (6)$$

Using Eqs. (5) and (6) which are modified  $U_1$  flux moment equations of the present method diffusion length term is obtained. If one uses the condition for  $n = 1$  and by setting , then resulting equation is inserted into Eq.(5), thesecond order-homogeneous differential equation is obtained. For the present study, a familiar equation known as Fick's law is obtained by taking  $d\Phi_2/dx = 0$  in Eq. (6) as,

$$\Phi_1(x) = -\frac{1}{2\sigma_T[1-c(\alpha-\beta)]} \frac{d\Phi_0(x)}{dx}. \quad (7)$$

Eq. (7) is the description of the current and if Eq. (7) is inserted into Eq.(5), one could obtain the diffusion equation in the present method as,

$$\frac{d^2\Phi_0(x)}{dx^2} - 4\sigma_T^2(1-c)[1-c(\alpha-\beta)]\Phi_0(x) = 0 \quad (8)$$

Eq.(8) is the diffusion equation and it depends on  $c, \alpha, \beta$  and  $\sigma_T$ . Eq.(8) gives the diffusion length ( $L$ ) for modified  $U_1$  approximation as,

$$L = \frac{1}{2\sigma_T\sqrt{(1-c)[1-c(\alpha-\beta)]}} \quad (9)$$

By following the same procedure for the  $P_N$  approximation, the diffusion equation which depends on  $c$ ,  $\alpha$ ,  $\beta$  and  $\sigma_T$  can be obtained for the  $P_1$  method as,

$$\frac{d^2\phi_0(x)}{dx^2} - 3\sigma_T^2(1-c)[1-c(\alpha-\beta)]\phi_0(x) = 0 \quad (10)$$

and from Eq.(10) the diffusion length is given as,

$$L = \frac{1}{\sigma_T\sqrt{3(1-c)[1-c(\alpha-\beta)]}} \quad (11)$$

These results are derived for one-speed neutrons with forward and backward scattering in slab geometry. The analytical equation of separation of variables (exact) method for diffusion length is not solved in this study because the results of the method for different collision values can be found in literature (Bell and Glasstone,1972) and the equation for the isotropic scattering is given as,

$$1 = cL \tanh^{-1} \frac{1}{L}. \quad (12)$$

### 3. Numerical Results and Discussion

Diffusion length equations and results are obtained for one-speed neutrons with forward-backward scattering using polynomial approximations in the present study. In section Theory, firstly, the conservation equation is described for neutrons in a reactor according to chosen geometry and scattering parameters and to solve the problem the neutron angular flux is expanded in terms of the second kind of Chebyshev polynomials. The first and second terms of the series expansion of the angular flux are taken ( $n = 0$  and  $n = 1$ ) to obtain the flux moment equations, i.e. modified  $U_1$  approximation. In this study, both equations are adequate to solve the problem for the first order approximation. Here, Fick's Law has an important description mentioned in Section Introduction and using the law, analytic expressions are given Eqs. (9) and (11) for both polynomial approximations. If one analyzes both equations, it can be seen that diffusion lengths depend on collision parameter  $c$ , forward and backward scattering parameters  $\alpha$  and  $\beta$  and the total macroscopic cross-section is assumed to be its normalized value,  $\sigma_T = 1 \text{ cm}^{-1}$ .

Diffusion lengths are calculated for the values of collision parameter  $c$  ranging from 0 (weakly absorbing medium) to 1 (highly scattering medium) and for the values of scattering parameters. In the case of isotropic scattering ( $\alpha = 0.0$  and  $\beta = 0.0$ ), forward scattering ( $\alpha = 0.3$  and  $\beta = 0.0$ ) and backward scattering ( $\alpha = 0.0$  and  $\beta = 0.3$ ) are tabulated in Table1-3. The exact results are exist only for the isotropic scattering and one could get them from literature (Bell and Glasstone ,1972).

In Table 1, the results obtained from modified  $U_1$  approximation,  $P_1$  approximation, and from the exact method are given for the comparison, and can be seen the differences of values of all methods. In Table 2-3, the results are given for the forward and backward scattering respectively. All the results show that modified  $U_N$  approximation is convenient to solve the neutron transport equation. It can be said that the present method is an alternative technique from the similarity of the modified  $U_1$  results with  $P_1$  results for the diffusion length application.

Table 1. Diffusion lengths  $L$  obtained from modified  $U_1$  and  $P_1$  approximation for ( $\alpha = 0.0$  and  $\beta = 0.0$ ) and comparison with literature values, (cm).



$c$	$U_I(\text{Eq.}(9))$ Present Method	$P_I(\text{Eq.}(11))$	$Exact(\text{Eq.}(12))$
0.99	5.000000000	5.773502690	5.796729451
0.97	2.886751345	3.333333333	3.374031386
0.95	2.236067978	2.581988898	2.635148834
0.90	1.581138830	1.825741858	1.903204856
0.85	1.290994449	1.490711985	1.588558625
0.77	1.042572070	1.203858531	1.331415486
0.75	1.000000000	1.154700538	1.289463525
0.65	0.8451542545	0.9759000726	1.146703049
0.50	0.7071067810	0.8164965812	1.044382034
0.00	0.5000000000	0.5773502690	1.000000000

In Tables 1-3, if the values of  $c$  decrease, the diffusion length decreases. On the other hand, one can see that the results of diffusion approximation for the forward scattering are higher than the isotropic and backward scattering, respectively. Diffusion approximation is a good method and gives convenient results for the transport problem near the  $c = 1$ . Consequently, it can be said that Chebyshev polynomial approximation can be applied to other problems especially particle transfer problems in science and engineering.

Table 2. Diffusion lengths  $L$  obtained from modified  $U_1$  approximation and  $P_1$  approximation for  $\alpha = 0.3$  and  $\beta = 0.0$  (cm).

$c$	$U_I(\text{Eq.}(9))$ Present Method	$P_I(\text{Eq.}(11))$
0.99	5.963378040	6.885915834
0.97	3.428358736	3.958727680
0.95	2.644429427	3.053524083
0.90	1.850583026	2.136869216
0.85	1.495706009	1.727092534
0.77	1.188893401	1.372815850
0.75	1.135923668	1.311651672
0.65	0.9419721050	1.087695697
0.50	0.7669649890	0.8856148856
0.00	0.5000000000	0.5773502690

Table 3. Diffusion lengths  $L$  obtained from modified  $U_1$  approximation and  $P_1$  approximation for  $\alpha = 0.0$  and  $\beta = 0.3$  (cm).

$c$	$U_I(\text{Eq.}(9))$ Present Method	$P_I(\text{Eq.}(11))$
0.99	4.390358822	5.069549695
0.97	2.540658279	2.933699482
0.95	1.972574608	2.277732962
0.90	1.403033834	1.620083922
0.85	1.152398042	1.330674640
0.77	0.9396736740	1.085041697
0.75	0.9035079030	1.043281062
0.65	0.7731291165	0.8927326075
0.50	0.6593804735	0.7613869874
0.00	0.5000000000	0.5773502690

## References

- Anli, F.; Yasa, F.; Güngör, S.; Öztürk, H.: TN approximation to neutron transport equation and application to critical slab problem. *J.Quant. Spectrosc. Radiat. Transfer* 101 (2006) 129
- Bell, G.I.; Glasstone, S.:* Nuclear reactor theory. New York, VNR Company, 1972
- Bülbül, A; Ulutas, M.; Anli, F.: Application of the  $U_N$  approximation to the neutron transport equation in slab geometry. *Kerntechnik* 73/1-2 (2008) 61
- Bülbül, A; Anli, F.: Modified Chebyshev polynomial ( $U_N$ ) approximation in the neutron transport theory and computation of critical half thicknesses *Kerntechnik* 74/1-2 (2009)
- Case, K.M.; Zweifel, P. F.: *Linear Transport Theory*. Addison-Wesley Company, 1967
- Davison, B.: *Neutron transport theory*. London, Oxford University Press, 1958
- Gulecyuz, M. C., Senyigit ., Ersoy, A., Milne problem for non-absorbing medium with extremely anisotropic scattering kernel in the case of specular and diffuse reflecting boundaries, *Indian Journal of Physics*, 92, (2018) 1, 81-90.
- Lamarsh, J. R.; Baratta, A. J.: *Introduction to nuclear engineering*. Prentice Hall, Inc., 2001
- Öztürk, H.; Anli, F.; Güngör, S.: Application of the  $U_N$  method to the reflected critical slab problem for one-speed neutrons with forward and backward scattering. *Kerntechnik* 72/1-2 (2007) 74
- Öztürk, H., Bülbül, A. and Kara, :  $U_1$  approximation to neutron transport equation and calculation of the asymptotic relaxation length, *Kerntechnik* ,75/6 (2010) 375
- Stacey, W. M.: *Nuclear reactor physics*. Wiley-Vch Verlag GmbH &Co.KGaA, Weinheim, 2007
- Yildiz, C.: Variation of the critical slab thickness with the degree of strongly anisotropic scattering in one-speed neutron transport theory. *Ann. Nucl. Energy* 25 (1998) 529



## OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ



### Yedi İklim Türkçe Orta Seviye Ders Kitabı ile Türkçeye Yolculuk Ders Kitabı Orta Seviye Okuma Etkinliklerinin Karşılaştırılmalı İncelenmesi

Lokman TANRIKULU<sup>1</sup>, Mohammad Masih HANAFI<sup>2</sup>

#### Özet

Dil insanların yaratılışından bugüne kadar kendi duygularını ve düşüncelerini anlatmak için ve iletişim kurmak için en çok kullandıkları ve en temel iletişim aracıdır. Dil kullanımı ve öğreniminin temeli dört temel beceri olan dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerileri üzerinden biçimlenir. Okuma becerisi dinleme ve konuşma becerilerinin öğrenilmesinden sonra ihtiyaç duyulan, okuyucu ve okunanları içeren akıcı bir işlemdir. Yabancı dil öğretiminde okuma becerisi diğer becerilerin edinilmesinde ve gelişmesinde büyük rol oynamakta ve bu beceri dil öğretiminde hem amaç hem diğer becerileri desteklediğinden araç da olabildiği için yabancı dil öğretiminde daha çok önem kazanmaktadır. Yabancı Dil olarak Türkçe öğretiminde en çok kullanılan ve temel materyal dil öğretimi için resmi kurumlar tarafından hazırlanmış ders kitaplarıdır. Ders kitaplarında temel dil becerileri olan dinleme, okuma, konuşma ve yazma becerilerine ait etkinliklere yer verilmektedir. Bu çalışmada yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan Kesit Eğitim Yayınları'nın Türkçeye Yolculuk orta seviye ders kitabı ile Yunus Emre Enstitüsü'nün Yedi İklim Türkçe orta seviye ders kitabının dinleme etkinlikleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İncelenen ders kitaplarında dinleme etkinlikleri diğer temel dil becerilerini destekleyip desteklemediği, dinleme etkinliklerinin kültürel unsurlar içerip içermediği ve dinleme aşamasında ne tür dinleme etkinliklerine yer verildiği üzerinde durulmuştur. Çalışmada ders kitaplarının her ikisinin ünitelerinde bulunan dinleme etkinlikleri karşılaştırmalı incelenip elde edilen verilerin sonucunda yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ders kitaplarının daha sistemli ve nitelikli hazırlanmasına katkı sağlaması umulmaktadır.

**Anahtar kelimeler:** yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, Türkçe öğretim seti, okuma, orta seviye, karşılaştırma

#### **A Comparative Analysis of Intermediate Reading Activities of *Yedi İklim Turkish Intermediate Level Textbook* and *Türkçeye Yolculuk Textbook***

#### Abstract

Language is the most used and basic communication tool that people use to express their own feelings and thoughts and to communicate since its creation. The basis of learning language and its usage are shaped through four basic skills, listening, speaking, reading, and writing. Reading skill is a fluent process that includes the readers and readings and is needed after learning listening and speaking skills.

<sup>1</sup> Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, [ltanrikulu@nevsehir.edu.tr](mailto:ltanrikulu@nevsehir.edu.tr), <https://orcid.org/0000-0002-1862-8176>

<sup>2</sup> YÖ Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [masih.hanafi01@gmail.com](mailto:masih.hanafi01@gmail.com), <https://orcid.org/0000-0002-8015-4493>

Reading skill plays a major role in the acquisition and development of other skills in foreign language teaching, this skill can be the main purpose and since it supports other language skills, it can be used as a tool and thus it gains more importance in foreign language teaching. The most used and basic materials in teaching Turkish as a Foreign Language are textbooks prepared by official institutions for language teaching. The textbooks contain activities related to listening, reading, speaking and writing skills, which are basic language skills. In this study, the listening activities of the Kesit Education Publications' Journey to Turkish (Türkçeye Yolculuk) intermediate level textbook and the Seven Climate Turkish (Yedi İklim Türkçe) intermediate level textbook of Yunus Emre Institute which are used in the teaching of Turkish as a foreign language were examined comparatively. The focus on examined textbooks was on whether listening activities support other basic language skills or not, whether listening activities include cultural elements or not, and what types of listening activities are included in the listening phase. In the study, the listening activities in the units of both textbooks were examined comparatively and as a result of the data obtained, it is expected that it will contribute to the more systematic and qualified preparation of textbooks in teaching Turkish as a foreign language.

**Keywords:** teaching Turkish as a foreign language, Turkish teaching set, reading, intermediate level, comparison

## 1. Giriş

Dil insanların yaratılışından itibaren bugüne kadar duygularını ve düşüncelerini anlatmak; birbirleriyle iletişim kurmak için kullandıkları en temel araç olmuştur. Aksan (1985,s.55) dili, duygu, düşünce ve isteklerin bir toplumda ses ve anlam bakımından ortak öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü ve çok gelişmiş sistem olarak tanımlamaktadır. Banguoğlu (1998, s.10) dili, insanların isteklerini anlatmak için kullandıkları, sesli işaret sistemi olarak tanımlar. Ergin (1998, s.1), dille ilgili insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir vasıta, kendisine özel kuralları olan ve bu kurallar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, bilinmeyen zamanlarda temeli atılmış gizli antlaşma sistemi ve seslerden oluşmuş sosyal bir kurum olduğunu beyan etmektedir.

Günümüz dünyasında unutulmaya yüz tutmuş veya eskisi kadar konuşulmayan diller ve konuşulan dillerden yaklaşık 3000 dilin konuşulduğu bilinmektedir. Ana dili dışında yabancı bir dili öğrenmek ilk zamanlarda siyaset, ticaret, kültür vb. amaçlıyken günümüzde teknoloji gelişimiyle insanların dünyanın her yerine ulaşabilmeleri mümkün hale gelmiş ve bu bağlamda yabancı dili öğrenmek önemli bir ekonomik sektöre dönüşmüştür.

Türkçe günümüzde çok ilgi duyulan ve yabancı dil olarak Türkçeyi öğrenmek isteyenlerin sayısı artmakta ve Türkçe dünyanın birçok ülkesinde okullarda ve özel kurslarda öğretiminin en bariz örnekleri Türkiye Maarif Vakfı, Yunus Emre Enstitüsü ve devlet üniversitelerinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleridir. Türkçeye karşı bu kadar ilgi Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi üzerine birçok çalışma yapılmış ve alanın daha yeni olduğu için de çalışmalar yapılmaktadır.

Bir dilin en temel becerisi sırasıyla dört temelden oluşmaktadır: a) dinleme, b) konuşma, c) okuma, d) yazma. Bu becerilerin her biri yabancı dil öğretiminde büyük bir öneme sahiptir. Dil becerileri arasında dinleme ve konuşma becerilerinden sonra gelişen okuma becerisinin dil öğretiminde ve öğreniminde inkar edilemez. Bir metnin okunduktan sonra anlaşılması ve yorumlanması anlamına gelen okuma becerisi dil öğretiminde ve öğreniminde hem bir araç hem bir amaç olabilir.

Özbay (2007, s.4) okuma becerisini, göz yoluyla algılanan işaret ve sembollerin beyin tarafından değerlendirilmesi ve anlamlandırılması süreci şeklinde tanımlamaktadır. Alıcının metin karşısında yaptığı düşünsel etkinliktir (aktaran). Kayalan (2000, s.12) okuma becerisini bir yazar tarafından görsel uyarıcı biçiminde kodlanan anlamın okuyucunun aklında bir anlam çıkarmasını sağlayan bir etkileşim” şeklinde tanımlamaktadır.

Okuma becerisi günümüzde insanlar tarafından zevk için okuyabilmek veya bir yabancı dildeki yayınları okumak ve takip etmek açısından, akademik gelişmeleri sağlamak açısından önemli hale gelmiştir. Ayrıca iyi yazılmış ve anlaşılır metinlerin okunması dil öğrenim sürecini olumlu yönde etkiler ve hedef dildeki kelimeleri, deyimleri, atasözlerini ve dil bilgisi ile ilgili konuları kolay öğrenilmesini sağlar. Her insan bir metni okuma becerisi açısından farklı amaçla okumaktadır, bir metni okumadaki amaçlar okuma etkinliğine alışmak, bilgisini artırmak, söz varlığını artırmak, hedef dildeki deyim ve atasözlerini öğrenmek, etkili konuşmak vb. şekillerde olabilir ve bu amaçların bir metni okurken büyük bir önemi vardır. Akyol’un (2006, s.31) belirttiği gibi, okuma amaçları; okuyucunun kullanacağı stratejiyi seçmesi ve metinden neyi, ne kadar öğrenmek istediğini belirlemesi açısından hayli önemlidir.

Temel dil becerilerinde olan okuma becerisi ana dilinde önemli olduğu gibi yabancı dil öğretiminde de bir hayli büyük öneme sahiptir. Yabancı dil öğretiminde okuma becerisinin diğer becerilerin edinilmesinde ve gelişmesinde büyük rolü vardır. Yabancı dil öğretiminde okuma becerisinin kazandırılması hedef dili öğrenen kişinin durumu ile yakından ilişkilidir çünkü kişi okuma becerisini bir metni okuyarak tümce bilgisini ve sözcük bilgisini artırmak için bir araç şeklinde kullanır. Okuma becerisi öncelikle anlamaya yönelik olması hedef dili öğrenmeyi olumlu yönde etkiler.

Bu çalışmada, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti Orta seviye öğrenci ders kitabı ile Türkçeye Yolculuk Öğretim Seti orta seviye ders kitabının okuma etkinlikleri karşılaştırılmıştır. Söz konusu kitaplardaki okuma etkinlikleri okuma etkinliklerinin diğer temel becerileri destekleyip desteklemediği okuma sürecine (okuma öncesi, okuma sırası ve okuma sonrası) uygun hazırlanıp hazırlanmadığı ve hangi etkinliklere yer verildiği ve okuma etkinliklerinin kültürel öğeler içerip içermediği üzerinde durulmuştur. Polat’a (2006, s.22) göre metinler işlenirken uygulanması gereken alıştırma modelinde üç aşama bulunmaktadır. Bu aşamalar literatürde okuma öncesi, okuma sırası ve okuma sonrası olarak adlandırılır.

**Okuma Öncesi:** Okumaya hazırlık aşamasıdır. Bu süreçte amaç metnin anlaşılmasının kolaylaştırılmasıdır.

**Okuma Sırası:** Okumanın gerçekleştiği aşamadır. Bu aşamada öğrencilerin anlama becerilerini geliştirebilecekleri üzerinde durulur.

**Okuma Sonrası:** Bu aşamada okuma metninden çıkılarak okuma metnine göre günlük hayata gidilir. Okuma metnine bağlı kalmadan kendi düşüncelerini söylemeleri beklenir. Okuma materyalleri olarak kullanılan metin sadece öğrencinin konuşmasına yardımcı olabilecek unsur olmalıdır.

## **2. Yöntem**

### **2.1. Çalışmanın Amacı**

Bu çalışmanın amacı, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti orta seviye ders kitabı ile Türkçeye Yolculuk Öğretim Seti orta seviye ders kitabını okuma etkinlikleri bakımından incelemek ve aşağıda belirtilen amaçlar doğrultusunda karşılaştırmaktır:

- 1) İncelenen kitaplarda yer alan okuma etkinliklerinde okuma sürecine (okuma öncesi, okuma sırası ve okuma sonrası) uygun hazırlanmış mıdır ve bu süreçte ne tür etkinlikler kullanılmıştır?
- 2) İncelenen kitaplarda yer alan okuma etkinlikleri dinleme, yazma, konuşma gibi diğer temel becerileri destekler nitelikte midir?
- 3) İncelenen kitaplarda yer alan okuma etkinliklerinde kültürel öğelere yer verilmiş midir?

## 2.2. Çalışmanın Metodu

Bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman inceleme, araştırma konusu ile ilgili bilgi içeren materyallerin analizidir. Doküman incelemesinde yazılı materyaller (kitaplar, dergiler, mektuplar, arşivler vb.) yanında görsel (resim, video vb.) materyaller de kullanılabilir (Metin, 2015, s.363). Bu çalışmada ilk olarak ilgili dokümanlar okunarak ortaya çıkan bilgiler tablolaştırılmıştır. Daha sonra bu tablolar doğrultusunda birtakım sonuçlara ulaşılmıştır.

## 2.3. Çalışmada İncelenen Kitaplar

Araştırmada Türkçe ve Yabancı Dil Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezlerinde en çok kullanılan ders kitapları arasından seçilen Yedi İklim Türkçe öğretim seti orta seviye ve Türkçeye Yolculuk öğretim seti orta seviye ders kitapları incelenmiştir. Türkçe öğretiminde bu iki ders kitabından sıkça yararlanılması nedeniyle bu kitaplar örneklem olarak seçilmiştir.

## 2.4. Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, Türkiye’de bazı resmi kurumlar ve çeşitli dil öğretim merkezleri tarafından Türkçe öğretiminde sıkça kullanılan Yedi İklim Türkçe Öğretim seti ile Türkçeye Yolculuk Öğretim Seti B1 seviye ders kitaplarının ilk beş ünitesinde yer alan okuma etkinliklerinin incelenmesi ve karşılaştırılması ile sınırlandırılmıştır.

## 3. Bulgular

Yedi İklim Türkçe Öğretim seti B1 seviye ile Türkçeye Yolculuk Öğretim Seti B1 seviye ders kitabı okuma etkinlikleri açısından incelenmiş olup her iki kitabın ilk 5 ünitesinde yer alan okuma etkinlikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 1. Ünitesinde ve Türkçeye Yolculuk Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 1. Ünitesinde Yer Alan Okuma Etkinlikleri

Türkçeye Yolculuk Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 1. Ünite de Yer Alan Okuma Etkinlikleri	Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 1. Ünitesinde Yer Alan Okuma Etkinlikleri
Ünite 1.	Ünite 1.
A. Siyaset ve İnsan <ul style="list-style-type: none"><li>• “Dicle Kenarında Bir Koyunu Kurt Kapsa Hesabı Ömer’den Sorulur” isimli metni okuma ve metin ile ilgili doğru/yanlış soruları işaretleme, metin hakkında görüşlerini söyleme, metni kendi cümleleri ile anlatma ve</li></ul>	A. Fısıltı Haberleri <ul style="list-style-type: none"><li>• “Genç İhtiyarlar” isimli metni okuma ve verilen başlıkları metinle eşleştirme</li><li>• “Ekonomist Serdar Şenol Değerlendiriyor” isimli metni okuma ve metinle ilgili doğru/yanlış soruları</li></ul>

<p>metni sınıfta canlandırma</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Gereklilik kipi dil bilgisi konusu ile ilgili cümleleri okuma ve öğrenme</li> <li>• Gereklilik kipi ile ilgili tablo halinde verilen cümleleri okuma ve yeniden yazma</li> <li>• Tablo halinde verilen sözleri okuma, fiillerle eşleştirme ve gereklilik kipine uygun bir biçimde yazma</li> <li>• “Ünlü Siyasetçilerin İlginç Özellikleri” isimli metni okuma ve verilen cümleleri işaretleme</li> <li>• “Türkçe İle Hayata Yeniden Merhaba!” isimli metni okuma ve verilen konu ile ilgili görüşlerini söyleme</li> <li>• “Ey Oğul Beysin” isimli metni okuma ve metinle ilgili verilen konuyu yazma</li> </ul>	<p>işaretleme</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• “Dedikodu” isimli metni okuma, metin ile ilgili verilen soruları cevaplama ve tartışma</li> </ul>
<p>B. Magazin Köşesi</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• “Tarık Akan’ın Ardından” isimli metni okuma, metin ile ilgili soruları cevaplama ve verilen kelimeleri eşleştirme</li> <li>• “40’a Yakın Ünlü İsimden O Kampanya İçin Destek” isimli metni okuma ve metin ile ilgili doğru/yanlış soruları işaretleme</li> <li>• Ortaçlar dil bilgisi konusu ile ilgili verilen cümleleri okuma</li> <li>• “Magazine Olan İlgi Artıyor” isimli metni okuma ve metindeki düşüncelere ilişkin sınıftakiler ile tartışma</li> </ul>	<p>B. Son Dakika</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• “İletişim Araçları” isimli metni okuma, metin ile ilgili verilen soruları cevaplama ve doğru/yanlış soruları işaretleme</li> <li>• “Eskiden, Çok Eskiden” isimli metni okuma ve metin ile ilgili verilen konularla ilgili konuşma</li> <li>• “Haberler” isimli metni okuma ve verilen konuları resimlerle eşleştirme</li> </ul>
	<p>C. Sosyal Medya</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• “Yetenek İşi” isimli metni okuma ve verilen cümleleri tamamlama</li> <li>• “Sosyal Medya” isimli metinde “Hayatı Paylaşıyoruz” ve “Hayattan Kopuyoruz” metinlerini okuma ve bu iki düşünce ile ilgili tartışma</li> <li>• Serbest Okuma etkinliğinde “Tellal” isimli metni okuma</li> </ul>

### Birinci amaca ilişkin bulgular

Tablo 1’e bakıldığında incelenen öğretim setlerinin her ikisinde daha çok okuma sonrası (metin sonrası düz, doğru/yanlış, var/yok soruları cevaplama etkinlikleri yanında verilen kelimeleri yerleştirme,) etkinliklere yer verilirken Türkçeye Yolculuk öğretim setinde bir etkinlikte okuma

öncesi etkinliğe yer verildiği, Yedi İklim Türkçe öğretim setinde okuma öncesi etkinliklere yer verilmediği ve her iki öğretim setinde de okuma sırası etkinliklere yer verilmediği belirlenmiştir.

### **İkinci amaca ilişkin bulgular**

İncelenen iki kitapta okuma etkinliklerinde yer alan metin sonunda okuma becerisinin yanı sıra yazma becerisini de geliştirmeye yönelik kelimeleri resimlerle veya eş anlamlısıyla eşleştirme, cümle tamamlama, düşünceleri yazma gibi etkinliklere ve konuşma becerisini geliştirmeye yönelik drama şeklinde metni canlandırma metinde verilen konularla ilgili düşünceleri söyleme veya metin ile ilgili düşünceleri söyleme gibi etkinliklere yer verildiği bunların yanında Türkçeye Yolculuk öğretim setinde okuma etkinlikleri dil bilgisi öğrenimini de desteklediği belirlenmiştir.

### **Üçüncü amaca ilişkin bulgular**

Tablo 1'e bakıldığında Yedi İklim Türkçe öğretim setinde hedef kültüre ait bazı okuma etkinliklerinde Türkçe insan ismi olarak Mehmet Tatar, Hasan Kınalı, Serdar Şenol; Türkiye'de bulunan yerleşim adı olarak Kahramanmaraş, Türkiye'nin para birimi olan TL, Türkiye'de bulunan kurum ismi olan Borsa İstanbul ve Eski Türk Devletlerinde olan Tellallık mesleği anlatılmıştır. Türkçeye Yolculuk öğretim setinde hedef kültüre ait okuma etkinliklerinde Türkçe insan ismi olarak Ömer, Mehmet, Murat, Osman, Mustafa Kemal Atatürk; Türkiye'de bulunan yerleşim adı olarak İstanbul, Karşıyaka; Tarihe ait Osman Bey, Fatih Sultan Mehmet, Murat ve Mustafa Kemal Atatürk; Türk sinemasından Canım Kardeşim filmi ve TV kanalı CNN Türk'ten bahsedilmiştir.

Tablo 2: Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 2. Ünitesinde ve Türkçeye Yolculuk Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 2. Ünitesinde Yer Alan Okuma Etkinlikleri

Türkçeye Yolculuk Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 2. Üniteye Yer Alan Okuma Etkinlikleri	Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 2. Ünitesinde Yer Alan Okuma Etkinlikleri
Ünite 2.	Ünite 2.
A. Hayvanların Dilinden <ul style="list-style-type: none"><li>• “Tilki İle Leylek” isimli metni okuma, verilen soruları cevaplama ve metnin ana fikrini verilen atasözleri ile ilişkilendirme</li><li>• “Minik Kuşun Öğüdü” isimli metni okuma, verilen karışık cümleleri metne göre sıralama, verilen soruları cevaplama, verilen sıfatları metnin karakterleri ile eşleştirme, metnin ana konularını yazma ve metin ile ilgili düşüncelerini söyleme</li><li>• “Karga İle Tilki” isimli metni okuma, verilen sorular ile ilgili düşüncelerini söyleme ve kendi edebiyatı ile metni ilişkilendirme</li></ul>	A. Söyleşi <ul style="list-style-type: none"><li>• “Türkü Baba” isimli metni okuma, verilen doğru/yanlış sorularını işaretleme ve kelimelerin anlamlarını eşleştirme</li><li>• “Hat Sanatı (Hüsnühat)” isimli metni okuma, verilen konuyla ilgili konuşma ve yazma etkinliği</li><li>•</li></ul>



<p>B. Bir Hikâye</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• “İstekler Bir Diller Ayır” isimli metni okuma, verilen doğru/yanlış soruları işaretleme, metnin ana konularını cevaplama ve metindeki deyimleri anlamları ile eşleştirme</li> <li>• “Sağır Adamın Hasta Ziyareti” isimli metni okuma, verilen soruları cevaplama, verilen karışık cümleleri metne göre sıralama, verilen sıfatları metnin karakterleri ile eşleştirme ve metindeki deyimleri anlamları ile eşleştirme</li> <li>• Şimdiki zamanın hikâyesi dil bilgisi konusu ile ilgili verilen cümleleri okuma ve öğrenme</li> </ul>	<p>B. İş Görüşmesi</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• “Seyahat Danışmanları Arıyoruz” isimli panoyu okuma</li> <li>• “Yarın Buluşalım” isimli diyalogu okuma ve verilen cümleleri metne göre tamamlama</li> <li>• Adlaştırma dil bilgisi konusu ile ilgili verilen cümleleri okuma ve inceleme</li> <li>• “Metin Hoca’nın Ders notları” isimli metinleri okuma ve verilen konuyla ilgili konuşma</li> <li>• “İş Görüşmesi” isimli diyalogu okuma ve verilen soruları cevaplama</li> <li>• Öz geçmiş ile ilgili bilgileri okuma ve öz geçmişini yazma</li> </ul>
	<p>C. Zevkler ve Renkler Tartışılmaz</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• “Yemek Kokusu” isimli metni okuma, verilen soruları cevaplama ve verilen konuyla ilgili düşünceleri söyleme</li> <li>• “Babam ve Oğlum” isimli metni okuma ve verilen var/yok sorularını işaretleme</li> <li>• Serbest okuma etkinliğinde “Tercüman-ı Ahval” isimli metni okuma</li> </ul>

### Birinci amaca ilişkin bulgular

Tablo 2’ye bakıldığında Tablo 1’de olduğu gibi incelenen öğretim setlerinde okuma sonrası (metin sonrası düz, doğru/yanlış, var/yok, çoktan seçmeli soruları cevaplama etkinlikleri yanında verilen kelimeleri yerleştirme) etkinliklere yer verilirken Türkçeye Yolculuk öğretim setinde bir etkinlikte okuma öncesi etkinliğe yer verildiği, Yedi İklim Türkçe öğretim setinde okuma öncesi etkinliklere yer verilmediği ve her iki öğretim setinde de okuma sırası etkinliklere yer verilmediği belirlenmiştir.

### İkinci amaca ilişkin bulgular

İncelenen iki kitapta okuma etkinliklerinde yer alan metin sonunda okuma becerisinin yanı sıra yazma becerisini de geliştirmeye yönelik kelimeleri resimlerle veya eş anlamlısıyla eşleştirme, cümle tamamlama, düşünceleri yazma, metnin ana fikrini yazma, metnin özetini yazma gibi etkinliklere ve konuşma becerisini geliştirmeye yönelik metinde verilen konularla ilgili düşünceleri söyleme veya metin ile ilgili düşünceleri söyleme, metinde geçen hikâyeye veya masallara benzer kendi kültüründe olan masal veya hikâyeyi anlatma gibi etkinliklere yer verildiği ve Türkçeye Yolculuk öğretim setinde okuma etkinlikleri dil bilgisi konusunu da desteklediği belirlenmiştir.

### Üçüncü amaca ilişkin bulgular

Tablo 2’ye bakıldığında Yedi İklim Türkçe öğretim setinde hedef kültüre ait okuma etkinliklerinde Türkçe insan ismi olarak Neşet Ertaş, Muharrem Ertaş, Leyla, Metin, Agah Efendi, Şinasi...;Türkiye’de bulunan yerleşim adı olarak Kırşehir, İstanbul, Ankara, Sirkeci,

Ulus, Atatürk Bulvarı...;Türkiye’de bulunan kurum ismi olarak İstanbul Üniversitesi; Türkçe Kuruluş ismi olarak Konvoy Turizm, İFSAK İlleri Fotoğrafçılık Kursu;Türkçe yerel ağ adresi iskur.gov.tr;Türkçe kalıp sözleri olarak buyurun, hoş geldiniz, hoş bulduk, teşekkür ederim, rica ederim...;Türk mutfak kültürüne ait yemek isimleri olarak sarma, mantı, dolma, börek;Türk tarihine ait 1980 Askeri Darbesi; Türk Tiyatro eseri olarak Şair Evlenmesi ve Türk tarihinde yer alan ilk özel gazetenin adı Tercüman-ı Ahval kullanılmıştır.Türkçeye Yolculuk öğretim setinde hedef kültüre ait okuma etkinliklerinde Türkçe kalıp sözleri olarak buyurun, günaydın, geçmiş olsun, aslan kesilmek, iş işten geçmek, ağzının suyu akmak...kullanılmıştır.

Tablo 3: Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 3. Ünitesinde ve Türkçeye Yolculuk Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 3. Ünitesinde Yer Alan Okuma Etkinlikleri

Türkçeye Yolculuk Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 3. Üniteye Yer Alan Okuma Etkinlikleri	Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 3. Ünitesinde Yer Alan Okuma Etkinlikleri
Ünite 3.	Ünite 3.
<p>A. Nasıl Bir İş Yeri</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• “Ahmet’in İsteği” isimli diyalogu okuma, verilen çoktan seçmeli soruları cevaplama, metindeki konu ile ilgili düşüncesini söyleme ve verilen kelimelerin anlamını metne göre tahmin etme</li> <li>• Şart kipi dil bilgisi konusu ile ilgili verilen cümleleri okuma ve öğrenme</li> <li>• “Uluslararası İş Kültürü: Hangi Ülkede Nasıl Davranmalıyız?” isimli metni okuma ve verilen doğru/yanlış ve çoktan seçmeli soruları işaretleme</li> <li>• Konuşma etkinliğine ait “Türkiye’de Tatil Günleri” isimli metni okuma</li> </ul>	<p>A. Eğitim Şart</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• “Büyük Heyecan” isimli metni okuma, verilen kelimeleri anlamlarıyla eşleştirme ve cümleleri metinle ilişkilendirme</li> <li>• Diyalogu okuma ve tamamlama</li> <li>• Dilek kipi dil bilgisi konusu ile ilgili verilen cümleleri okuma ve inceleme</li> <li>• “Hayatımızdaki ‘Keşke’ler...” isimli metni okuma ve inceleme</li> <li>• “Yaren Üniversiteye Kayıt Yaptırıyor” isimli metni ve web sayfasını okuma ve verilen doğru/yanlış sorularını işaretleme</li> <li>• “Yaren’in Fakültesi” isimli metni okuma ve verilen var/yok sorularını cevaplama</li> <li>• “Üniversitemizdeki İmkânlar” isimli metni okuma ve verilen doğru/yanlış sorularını işaretleme</li> </ul>
<p>B. İş Toplantıları</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• “Daha Verimli Toplantılar Yapmak İçin On İpucu” isimli metni okuma, verilen çoktan seçmeli soruları işaretleme ve verilen cümlelerdeki boşlukları doldurma</li> <li>• Dilek kipi dil bilgisi konusu ile ilgili verilen cümleleri okuma ve öğrenme</li> <li>• “Ödev Sorunu” isimli metni okuma, dilek ve şart anlamı olan kelimeleri bulma ve yazma</li> <li>• “İş Gezisine Çıkarken Bavulunuzda Neler Olmalı?” isimli metni okuma ve verilen doğru/yanlış soruları işaretleme</li> </ul>	<p>B. Bir Lisan Bir İnsan</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• “Dil Ne Taşır?” isimli diyalogu okuma ve verilen kelimeleri anlamları ile eşleştirme</li> <li>• Dilek kipi dil bilgisi konusu ile ilgili verilen cümleleri okuma ve inceleme</li> <li>• Diyalogu okuma ve tamamlama</li> </ul>

### C. Kitap Kurdu

- “Kitap Okumanın Faydaları” isimli metni
- “En Değerli Ödülüm” isimli metni okuma ve verilen konu ile ilgili konuşma
- “Kitap Okuyorum, Hem de Çok Hızlı” isimli metni okuma ve verilen soruları cevaplama
- Serbest okuma etkinliğinde “Türklerde Kitap Ciltleme Sanatı” isimli metni okuma

## Birinci amaca ilişkin bulgular

Tablo 3’e bakıldığında incelenen öğretim setlerinin her birinde okuma sonrasına (metin sonrası düz, doğru/yanlış, var/yok, çoktan seçmeli soruları cevaplama etkinlikleri yanında verilen kelimeleri yerleştirme) daha çok etkinliklere yer verilirken her iki öğretim setinde de okuma öncesi etkinliklere ve okuma sırası etkinliklere yer verilmediği belirlenmiştir.

## İkinci amaca ilişkin bulgular

İncelenen iki kitapta okuma etkinliklerinde yer alan metin sonunda okuma becerisinin yanı sıra yazma becerisini de geliştirmeye yönelik kelimeleri resimlerle veya eş anlamlısıyla eşleştirme, cümle tamamlama, metnin ana fikrini yazma, boşluk doldurma gibi etkinliklere ve konuşma becerisini geliştirmeye yönelik metinde verilen konularla ilgili düşünceleri söyleme veya metin ile ilgili düşünceleri söyleme gibi etkinliklere yer verildiği ve Türkçeye Yolculuk öğretim setinde okuma etkinlikleri dil bilgisi konusunu da destekler nitelikte olduğu belirlenmiştir.

## Üçüncü amaca ilişkin bulgular

Tablo 3’e bakıldığında Yedi İklim Türkçe öğretim setinde hedef kültüre ait okuma etkinliklerinde Türkçe insan ismi olarak Yaren, Mustafa, Arif, Ali, Mehmet, Hakan Güçlü...; Türkiye’de bulunan yerleşim adı olarak İstanbul, Antalya, Sirkeci, Ulus, Atatürk Bulvarı...; Türkiye’de bulunan kurum ismi olarak İstanbul Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi...; Türkçe kalıp sözleri olarak selamün aleyküm, aleyküm selam; Yabancılarla Türkçe tarihçesi Kaşgarlı Mahmut- Divanü Lügati’t Türk; Türklerde kitap ciltleme sanatının tarihçesi; Doğu Türkistan’ın ismi ve Eski Türk devleti olan Uygur Türkleri anlatılmıştır. Türkçeye Yolculuk öğretim setinde hedef kültüre ait okuma etkinliklerinde Türkçe insan ismi olarak Ahmet, Melike, Ömer; Türkçe kalıp sözleri olarak merhaba, nasılsın, iyiyim, buyurun, zam yapmak, Allah yolunu açık etsin, işin içinden çıkamamak...; Türkiye’deki tatil günleri geleneğinden ve Türklerin çay sevgisinden bahsedilmiştir.

Tablo 4: Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 4. Ünitesinde ve Türkçeye Yolculuk Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 4. Ünitesinde Yer Alan Okuma Etkinlikleri

Türkçeye Yolculuk Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 4. Ünite de Yer Alan Okuma Etkinlikleri	Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 4. Ünitesinde Yer Alan Okuma Etkinlikleri
Ünite 4.	Ünite 4.
A. Her Şeyin Başlı Sağlık <ul style="list-style-type: none"><li>• “Sağlıklı Beslenme” isimli metni</li></ul>	A. Türkçe Öğreniyorum <ul style="list-style-type: none"><li>• “Kafede” isimli metni okuma ve</li></ul>

<p>okuma, verilen cümleleri metne göre tamamlamak ve verilen çoktan seçmeli soruları işaretleme</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Verilen karikatürleri inceleyip okuma, verilen deyimleri anlamları ile eşleştirme ve deyimleri cümlede kullanma</li> <li>• “TRT 1 Radyosu Sunar: Sağlıklı Beslen, Sağlıklı Yaşa” isimli diyalog metnini okuma ve verilen çoktan seçmeli sorularını metne göre cevaplama</li> <li>• “Dünyada Yemek Kültürü” isimli metni okuma ve kendi ülkesindeki mutfak ve yemek kültürü ile ilgili kompozisyon şeklinde yazma ve tamamlama etkinliği</li> </ul>	<p>verilen cümleleri metne göre tamamlama</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• -dan beri dil bilgisi konusu ile ilgili verilen cümleleri okuma ve inceleme</li> <li>• Diyalogu okuma ve verilen soruları diyaloga göre cevaplama</li> <li>• “Kültür Elçileri Türkiye’de” isimli metni ve verilen soruları metne göre cevaplama</li> <li>• “Yunus Emre Enstitüsü Üsküp” isimli metni okuma ve verilen var/yok sorularını metne göre işaretleme</li> <li>• “Kayıt Bürosunda” isimli diyalogu okuma ve verilen soruları diyaloga göre cevaplama</li> </ul>
<p>B. Sağlık İçin Spor</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• “Hayatın Her Anında Spor” isimli metni okuma, verilen soruları metne göre cevaplama ve doğru/yanlış sorularını işaretleme</li> <li>• İşteş fiiller dil bilgisi konusu ile ilgili verilen cümleleri okuyup öğrenme ve verilen kelimelerle cümle kurma</li> <li>• “Haydi Spora” isimli diyalogu okuma ve verilen çoktan seçmeli ve doğru/yanlış sorularını işaretleme</li> </ul>	<p>B. Evim Evim, Güzel Evim</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• “Bir Ömür” isimli metni okuma ve metni özetleme</li> <li>• “Altınkanat Müteahhit” isimli ilan panosunu okuma ve ilanlar ile ilgili verilen cümleleri uygun bir şekilde işaretleme</li> <li>• “Hangisini Alalım?” isimli diyalog ve metni okuma ve verilen kelimeleri metindeki boşluklara doldurma</li> </ul>
	<p>C. Garanti Belgesi</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• “Sürpriz!” isimli metni okuma ve verilen soruları cevaplama</li> <li>• “Garanti Belgesi” isimli diyalogu okuma ve verilen soruları cevaplama</li> <li>• “Altın kanat Buzdolabı içim Garanti Belgesi” isimli belgeyi okuma</li> <li>• “Buzdolabı Kullanım Talimatı” isimli metni okuma ve verilen soruları cevaplama</li> <li>• “Bir Gazete Haberi” isimli haberi okuma</li> <li>• “Elektrik Kazalarına Karşı Neler Yapılmalı?” isimli gereklilik kipi dil bilgisi konusu ile ilgili verilen cümleleri okuma ve verilen soruları cevaplama</li> <li>• Serbest okuma etkinliğinde “Ömrün Garanti Belgesi Var mı?” isimli metni okuma</li> </ul>

## Birinci amaca ilişkin bulgular

Tablo 4'e bakıldığında Tablo 1 ve 2'de olduğu gibi incelenen iki öğretim setinde okuma sonrası (metin sonrası düz, doğru/yanlış, var/yok, çoktan seçmeli soruları cevaplama etkinlikleri yanında verilen kelimeleri yerleştirme) etkinliklere yer verilirken Türkçeye Yolculuk öğretim setinde iki etkinlikte okuma öncesi etkinliğe yer verildiği, Yedi İklim Türkçe öğretim setinde okuma öncesi etkinliklere yer verilmediği ve her iki öğretim setinde de okuma sırası etkinliklere yer verilmediği belirlenmiştir.

## İkinci amaca ilişkin bulgular

İncelenen iki öğretim setinde okuma etkinliklerinde yer alan metin sonunda okuma becerisinin yanı sıra yazma becerisini de geliştirmeye yönelik kelimeleri resimlerle veya eş anlamlısıyla eşleştirme, cümle tamamlama, metni tamamlama, boşluk doldurma gibi etkinliklere ve konuşma becerisini geliştirmeye yönelik metin ile ilgili düşünceleri söyleme ve metni özetleme gibi etkinliklere yer verildiği ve Türkçeye Yolculuk öğretim setinde okuma etkinlikleri dil bilgisi konusunu da desteklediği belirlenmiştir.

## Üçüncü amaca ilişkin bulgular

Tablo 4'e bakıldığında Yedi İklim Türkçe öğretim setinde hedef kültüre ait okuma etkinliklerinde Türkçe insan ismi olarak Mustafa, Asuman, Kemal, Filiz, Yaren...; Türkiye'de bulunan yerleşim adı olarak Kayseri, İstanbul, Ankara, İzmir, Muğla, Gaziantep, Adıyaman...; Türkiye'de bulunan kurum ismi olarak Yunus Emre Enstitüsü Türk Kültür Merkezi; eğitim programı olan Türkçe Yaz Okulu Programı; Türkiye'de bulunan cami saray isimleri olarak Topkapı Sarayı, Kapalı Çarşı, Sultan Ahmet Camisi, Eyüp Sultan...; Türkçe kalıp sözleri olarak buyrun, hoş geldiniz, hoş bulduk, teşekkür ederim, rica ederim, güle güle kullan, komşu komşunun külüne muhtaçtır...; Türk el sanatlarından çanak-çömlek; özel bir gün olarak Yaren Gecesi; Türkçenin tarihinden ve Türkiye'nin stratejik konumundan bahsedilmiştir. Türkçeye Yolculuk öğretim setinde hedef kültüre ait okuma etkinliklerinde Türkçe insan ismi olarak Numan Ayyıldız, Zehra, Mustafa, Burak, Ezgi; Türkçe kalıp sözleri olarak ölçüyü kaçırmak, yol izlemek, kulak vermek, zayıf düşmek, zayıf düşmek, hoş geldiniz, hoş bulduk, yol açmak, iyi günler...; kültürel unsurlara rastlanmıştır.

Tablo 5: Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 5. Ünitesinde ve Türkçeye Yolculuk Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 5. Ünitesinde Yer Alan Okuma Etkinlikleri

Türkçeye Yolculuk Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 5. Üniteye Yer Alan Okuma Etkinlikleri	Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı 5. Ünitesinde Yer Alan Okuma Etkinlikleri
Ünite 5.	Ünite 5.
A. Acele Kan Aranıyor <ul style="list-style-type: none"><li>• “Ülkelere Göre Trafik Kazaları” isimli metni okuma ve verilen çoktan seçmeli ve doğru/yanlış sorularını işaretleme</li><li>• “Trafik Kazaları” isimli metni okuma; verilen soruları cevaplama, verilen kelimelerin eş anlamlısını ve var/yok ve doğru/yanlış sorularını metne göre işaretleme</li><li>• “Kan Bağışı” isimli diyalogu okuma,</li></ul>	A. Biyografi <ul style="list-style-type: none"><li>• “Parmaklarıyla Gören Adam” isimli metni okuma ve verilen var/yok sorularını metne göre işaretleme</li><li>• “Sanat Galerisi” isimli diyalogu okuma ve verilen cümleleri diyalogdaki kişiler ile ilişkilendirip işaretleme</li></ul>

<p>verilen cümleleri diyalogdaki boşluklara yerleştirme, verilen doğru/yanlış sorularını ve verilen kelimelerin eş anlamlısını işaretleme</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Edilgen çatı dil bilgisi konusu ile ilgili verilen cümleleri okuma</li> </ul>	
<p>B. Trafik Kuralları</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• “Trafikte 10 Temel Kural” isimli metni okuma, verilen doğru/yanlış sorularını ve kelimelerin eş anlamlısını işaretleme</li> <li>• “Araç Bakımı” isimli metni okuma, verilen doğru/yanlış sorularını ve kelimelerin eş anlamlısını işaretleme</li> <li>• “Trafik Cezası” isimli diyalogu okuma, verilen soruları cevaplama ve doğru/yanlış sorularını metne göre işaretleme</li> </ul>	<p>B. Yağmur Adam</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• “Yağmur Adam” isimli metni okuma ve verilen cümleleri metinde bahsedilen kişiler ile ilişkilendirip işaretleme</li> <li>• Bir önceki metnin devamı olarak verilen etkinlikte verilen ifadeleri metinde altı çizilen ifadelerin yerine gelebilecekleri seçme</li> </ul>
	<p>C. Zor Hayatlar</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Metni okuma, metne uygun başlık yazma ve verilen soruları cevaplama</li> <li>• “Nasıl Yardım Ederiz?” isimli metni okuma ve verilen doğru/yanlış sorularını metne göre işaretleme</li> <li>• Serbest okuma etkinliğinde “Aşık Veysel Şatıroğlu” isimli metni okuma</li> </ul>

### **Birinci amaca ilişkin bulgular**

Tablo 5’e bakıldığında Tablo 1 ve 2’de olduğu gibi incelenen iki öğretim setinde okuma sonrası (metin sonrası düz, doğru/yanlış, var/yok, çoktan seçmeli soruları cevaplama etkinlikleri yanında verilen kelimeleri yerleştirme) etkinliklere yer verilirken her iki öğretim setinde de okuma öncesi etkinliklere ve okuma sırası etkinliklere yer verilmediği belirlenmiştir.

### **İkinci amaca ilişkin bulgular**

İncelenen iki öğretim setinde okuma etkinliklerinde yer alan metin sonunda okuma becerisinin yanı sıra yazma becerisini de geliştirmeye yönelik kelimeleri resimlerle veya eş anlamlısıyla eşleştirme, boşluk doldurma, başlık yazma gibi etkinliklere yer verildiği ve konuşma becerisini geliştirmeye yönelik bir etkinliğe yer verilmediği gözlenip ve Türkçeye Yolculuk öğretim setinde okuma etkinlikleri dil bilgisi konusunu da desteklediği belirlenmiştir.

### **Üçüncü amaca ilişkin bulgular**

Tablo 5’e bakıldığında Yedi İklim Türkçe öğretim setinde hedef kültüre ait bazı okuma etkinliklerinde Türkçe insan ismi olarak Eşref Armağan, Ömer, Yaren, Aşık Veysel Şatıroğlu; Türkiye’de bulunan yerleşim adı olarak İstanbul-Fatih, Sivas, Şarkışla, Sivrialan; Türkçe eser isimleri olarak Deyişler, Sazımdan Sesler, Dostlar Beni Hatırlasın; Türkçeye Yolculuk öğretim setinde hedef kültüre ait okuma etkinliklerinde Türkçe insan ismi olarak Mehmet, Abdullah; Türkçe kalıp sözleri olarak hayatını kaybetmek, canlarından olmak, meydana gelmek, birbirine

girmek, yol açmak, iyi günler, başa gelen çekilir...; Türkiye’de bulunan yer adı olarak Edirne, Keşan, Sanayi Kavşağı,...; Türkiye’de bulunan kurum adı olarak Keşan Devlet Hastanesi, Türk Kızılayı kültürel unsurları göze çarpmaktadır.

#### 4. Sonuç

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi tarihçesine baktığımız zaman bu alanda herkesçe bilinen ilk çalışmanın Kaşgarlı Mahmut’a ait Türk Dilleri Sözlüğü anlamına gelen Divanü Lügati’t Türk olduğu görülmektedir. 11. yy sonlarında doğru yazılan bu eserden sonra yabancı dil olarak Türkçe öğretimi üzerinde birçok çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Türkçenin sistemli bir şekilde öğretimi 20. yy sonlarına doğru kuramsal bir şekilde TÖMER ile ele alınmaya başlanmıştır. Daha sonraları dil öğretimi beceriler öğretimi olarak gelişme göstermiştir.

Gün, Yalçın ve Memiş (2017) yaptıkları çalışmada iki farklı dilin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan ders kitaplarının temel dil becerilerinden anlama becerisi olan dinleme becerisini ele almış ve bu bağlamda yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan Yedi İklim öğretim seti ve yabancı dil olarak İngilizce öğretiminde kullanılan New English File öğretim setini dinleme etkinliklerini incelemişler ve bu çalışmanın sonucunda Yedi İklim öğretim setinin anlama becerisine ait etkinliklerin yanında anlatma becerilerini de geliştirecek unsurlara yer verilmiştir.

Bu çalışmada yabancı dil olarak Türkçe öğretim kaynakları olan Yedi İklim Türkçe öğretim seti ve Türkçeye Yolculuk öğretim setinde yer alan anlama becerisi olan okuma etkinlikleri diğer temel becerileri destekleyip desteklemediği, okuma sürecine (okuma öncesi, okuma sırası ve okuma sonrası) uygun hazırlanıp hazırlanmadığı ve hangi etkinliklere yer verildiği ve okuma etkinliklerinin kültürel öğeler içerip içermediği yönden, karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir. Çalışmadaki tablolara bakıldığında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan kaynaklar çalışmada verilen tablolara göre incelendiğinde Yedi İklim öğretim setinde okuma öncesine ait herhangi bir etkinliğe rastlanmamış ve okuma öncesi aşaması ihmal edilmiştir. Fakat Türkçeye Yolculuk öğretim setinde iki okuma etkinliğinde okuma öncesi etkinliğe rastlanmıştır. Yedi İklim öğretim setinde bazı etkinliklerde okuma sırası etkinliklere yer verilirken Türkçeye Yolculuk öğretim setinde okuma sırası etkinliklere rastlanmamıştır. Her iki öğretim seti de daha çok okuma sonrası aşamasına yönelik etkinliklerden oluştuğu gözlenmiştir. İncelenen kaynaklarda okuma etkinlikleri çeşitlilik göstermesi açısından her iki öğretim setinde farklı okuma etkinliklerine yer verilmiştir. Ayrıca Türkçeye Yolculuk öğretim setinde okuma etkinliklerinin Yedi İklim Türkçe öğretim setine nazaran sayıca fazla olduğu söylenebilir.
- Dil öğretiminde temel dil becerileri olan dinleme, konuşma, okuma ve yazmaya ait etkinliklerin birbiriyle ilişkili olması öğretimin ve öğrenimin tam ve daha etkin gerçekleşmesinde olumlu sonuç alınmasını sağlamaktadır. İncelenen her iki ders kitabında okuma etkinliklerine bakıldığında okuma becerisinin yanı sıra yazma ve konuşma becerilerini de geliştirecek nitelikte olan etkinlikler rastlanmıştır, ayrıca Türkçeye yolculuk öğretim setindeki okuma becerisine ait dil bilgisi becerisini de destekleyecek ve geliştirecek nitelikte etkinliklere rastlanmıştır.
- Kaplan (2019, s.154) dil deyince, konuşulan ve yazılan bütün kelime ve cümlelerin anlaşılmasını ileri sürmekte ve dili kültürün temeli olduğunu söyleyerek bir milletin dili ile ifade ettiği bütün sözlü ve yazılı her şey o dilin kültür kavramına girmektedir. Yabancı bir dili öğrenmek aynı zamanda o dilin kültürünü de öğrenmek anlamına gelmektedir. Her dil aşka bir dilden farklı olduğuna göre her dil farklı bir kültürün taşıyıcısıdır. Dili ve

kültürü birbirinden ayırmak mümkün değildir çünkü kültür olmadan dil olmaz ve dil olmadan da kültür aktarılmayıp kaybolur. Yedi İklim Türkçe Öğretimi B1’de özellikle devlet, dil, edebiyat / sanat, halk kültürü, tarih kültür ögesi bilgilerinin yoğunlukta olduğu görülmüştür. Devlet kültür ögesinde iş, eğitim, çeşitli bayramlar, Atatürk ve Atatürk’le ilgili bilgiler ve görseller sunulmuştur. Dil kültür ögesinde Türkçenin bazı özellikleri, ilk Türk dilbilimcisi Kaşgârlı Mahmut ve ünlü eseri Dîvânu Lugât’it- Türk, özelliği, hazırlanış amacı, yabancılara Türkçe öğretimi, Yunus Emre Enstitüsü, kuruluş amacı, merkez ve şubeleri, işleyişi ve bilgileri vardır. Edebiyat / sanat kültür ögesinde yerli filmler, yönetmen ve oyuncular, gösteriler, çeşitli kitaplar ve yazarları, Neşet Ertaş ve eserleri, Âşık Veysel Şatıroğlu, eserleri sunulmuş özellikle Türklerde önemli yer tutup ciddi sanatlar hâline gelen hat-çini, çanak, çömlek, ciltçilik sanatlarına yer verilmiş. Tarih ögesinde Eyüp Sultan Camisi, Sultan Ahmet Camisi, Topkapı Sarayı, Kapalı Çarşı ve tellallık mesleği ile ilgili bilgileri bulunmaktadır. Yiyecek ve içeceklerle ilgili menemen, sarma, börek, dolma, mantı ve Türk kahvesi anlatılmıştır. Türkçeye Yolculuk Öğretim seti B1’de ise dil asıl kültür ögesinde herhangi bir kültür ögesine rastlanmamıştır. Edebiyat / sanat kültür ögesinde yerli filmlerden Canım Kardeşim filmi, yönetmen ve oyuncular, tilki ile leylek; minik kuşun öğüdü türünden hikâyelere yer verilmiş. Halk kültürü ögesinde herhangi bir kültürel öğeye rastlanmamış. Tarih tarihe ait Osmanlı Devleti’nin kurucusu ve Osmanlı hükümdarlarından Osman Bey, Fatih Sultan Mehmet, Sultan Murat ve Türk Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Yiyecek ve içeceklerle ilgili herhangi bir kültürel öğeye rastlanmamıştır. Bunların yanında her iki kaynakta da kalıp sözlere yer verilmiştir. Dolayısıyla her iki kaynağa bakıldığında Yedi İklim Türkçe öğretim setinin Türkçeye Yolculuk öğretim setinden en yeni öğretim seti olduğu, buna rağmen kültürel unsurlar açısından daha zengin olduğu söylenebilir.

## **Kaynaklar**

- Aksan, D. (1988). Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle, Dilbilim. Ankara: TDK Yayınları.
- Banguoğlu, T. (1998). Türkçenin Grameri. Ankara: TDK Yayınları
- Ergin, M. (1998). Türk Dil Bilgisi. Ankara: Bayrak Basım/Yayım
- Gültekin, İ., Kalfa, M., Mete, F., Atabey, İ., Eryiğit, A. & Kılıç, U. (2015). Yedi İklim Türkçe Orta Seviye Ders Kitabı. Ankara: Yunus Emre Enstitüsü Yayınları.
- Gültekin,İ. & Melanlıoğlu, D. (2017). Türkçeye Yolculuk Türkçe Öğretim Seti Orta Seviye Ders Kitabı. İstanbul: Kesit Yayınları
- Gün, M., Yalçın, Ç. & Memiş, M.R. (2017). The comparison of listening activities of basic level textbooks used in teaching two different languages as foreign languages, International Journal of Language Academy, 5(7), 387-403.
- Günay, D. (2003). Metin Bilgisi. İstanbul: Multilingual Yayınları.



Kaplan, M. (2010). Kültür ve dil (26. baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kayalan, M. (2000). Etkili ve Hızlı Okuma Sanatı. Alfa Basım Yayım

Metin, M. (2015). Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.

Özbay, M. (2007). Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri II. Öncü Kitap.

Polat, T. (2006). Okur odaklı bir yaklaşımla yazın eğitimi. Milli Eğitim Dergisi, 169, 1-7.



# OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ



## Irak'ta Türk Varlığı

Yaşar CANATAN<sup>1</sup>

Received/30.11.2020

Published/30.06.2021

### Özet

Türklerin Irak topraklarına gelmeleri H.54 (M.674 senesinde) Emevi valilerinden Ubeydullah Bin Ziyad'ın Irak'ın güneyindeki Basra kentine iki bin Türk'ü getirmesiyle başlamıştır. Abbasi Devletinin kuruluşundan sonra Halife Ebu Cafer el Mansur zamanında (754-755) Türkler hilafet merkezinde görülmeye başlamışlardır. Halife Cafer el Mansur Bağdat şehrini kurdurmuş ve burada Türklerden meydana gelen askeri kıta için birde garnizon inşa ettirmiştir. Halife Harun'ür Reşit (786-809) daha da ileri giderek muhafız birliğinin tamamını Türklerden kurdurmuştur. Güçlerini gittikçe arttıran Türk hassa ordusu, halifenin tahta geçişinde ve tahttan indirilmelerinde tek güç ve söz sahibi olmuştur.

**Anahtar kelimeler:** Türkiye, Irak, Musul, Kerkük, Misak-ı Milli, Politika

## Turkish Presence in Iraq

### Abstract

Historians put forward various opinions regarding the arrival dates of Iraqi Turks to the region. It is known that various Turkish tribes migrated from Central Asia to Mesopotamia before Christ. However, it is known for certain fact that the Turkish tribes came to Iraq before the Great Seljuk State under various names. The arrival of the Turks to Iraqi lands began with the Umayyad governor Ubeydullah bin Ziyad bringing two thousands of Turks to the city of Basra in the South of Iraq. After the establishment of the Abbasid State, the Turks started to be seen in the caliphate center during the time of the Caliph Ebu Cafer'ül Mnasur. Caliph Ebu Cafer'ül Mnasur established the city of Baghdad and a garrison was built here for the military continent made of Turks.

**Keywords:** Turkey, Iraq, Mosul, Kirkuk, Misak-ı National, Policy

<sup>1</sup> Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID No: 0000-0002-9410-0971

## 1. Giriş

Irak Türklerinin bölgeye geliş tarihleri hususunda tarihçiler muhtelif fikirler ileri sürmektedirler. (Yakupoğlu,1976, s. 9-11) Milattan önce Orta Asya'dan göç ederek Mezopotamya bölgesine gelen muhtelif Türk boylarının bölgede varlığı bilinmektedir. (Yakupoğlu, 1976, 12-13) Ancak şu husus kesin olarak bilinmektedir ki, muhtelif isimler altında Türk boyları Irak yöresine Büyük Selçuklu Devlet'inden daha önceleri gelmişlerdir. (Çay, 1987, s. 5)

Türklerin Irak topraklarına gelmeleri H.54 (M.674. senesinde) Emevi valilerinden Ubeydullah Bin Ziyad'ın, Irak'ın güneyindeki Basra kentine iki bin Türk'ü getirmesi ile başlamıştır. (Beyatlı,1990, s. 7) Abbasi Devletinin tesisinden sonra, Halife Ebu Cafer el Mansur zamanında (754-755) Türkler hilafet merkezinde görülmeye başlamışlardır. Halife Cafer el Mansur, Bağdat şehrini tesis ettirmiş ve burada Türklerden meydana gelen askeri kıta için bir de garnizon inşa ettirmişti.

Halife Harun'ür-Reşit (786-809) daha da ileri giderek Muhafız Birliğinin tamamını Türklerden kurdurmuştur. Harun'ür-Reşid'in oğullarından Halife Me-mun'un, büyük kardeşi Emin'e karşı giriştiği iktidar mücadelesini kazandıktan sonra, Maveraünnehir bölgesindeki valilerin yardımıyla ücretli Türk askeri toplamaya önem verdi. Me-mun'dan sonra Abbasi halifelik makamına geçen Mu'tasım (833-842-835 tarihinde) zamanında Bağdat ile Musul vilayeti arasında Saddam Hüseyin'in doğum yeri olan şimdiki Tikrit vilayetine yakın bir yerde Samerra şehri kurulmuştur. Bu şehirde tümüyle Türk asıllı askerler kalıyorlardı. Bu arada Samerra'nın kuzeydoğusuna düşen ilk Türk kasabası olan Dakuk (Tavuk) kurulmuş ve burada ilk Türk yerleşim merkezi meydana getirilmiştir. Samerra şehrinde Türk askerlerinin sayısı bir ara 40.000'lere ulaşmıştır. Samerra şehrinin önemi gittikçe artmış ve bir ara hilafet merkezi dahi Bağdat'tan Samerra'ya taşınmıştır.

Türk asıllı askerlerin diğer milletlerle karışmaması için muhtelif Türk ülkelerinden Türk asıllı kızlar getirilerek onlarla evlendirilmiş ve bu kızlara devlet hazinesinden maaş verilmiştir. (Esin, 1976, 1126) Bunun neticesinde Abbasi Devletinin siyasi ve askeri kısımlarında güçlerini gittikçe arttıran Türk hassa ordusu, halifelerin tahta geçişinde ve tahttan indirilmelerinde tek güç ve söz sahibi olmuştur (Çay, 1987, s. 5; Esin, 1976, s. 1126).

Irak'a ikinci Türk akını M.1040 yılından sonra daha fazla gelmeye başlamıştır. 1050-1054 yılları arasında Irak bölgesine diğer Oğuz boylarıyla beraber, Türkmenler de yoğun gruplar halinde gelerek çeşitli şehirlere yerleşmişlerdir. (Çay, 1987, s. 6) Abbasi Halifesi Şii Büveyhilerin şiddetli baskılarından kurtulmak için Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'den yardım istedi. Sultan Tuğrul Bey 1055 yılında Bağdat'a girmiştir. Daha sonra Şii Büveyhi tehlikesini tamamen ortadan kaldıran Tuğrul Bey'e Halife Ka'im Bi Erillah taç giydirerek Sultan Tuğrul'a "Şark'ın ve Garp'ın dünya hükümdarı, dinin temeli" v.b unvanları vermiştir. (Çay, 1987, s. 6; Esin, 1976, s. 1126)

Abbasi Halifesi, bu hareketleriyle bir nevi dinin hükümranlığı dışındaki yetkilerini Sultan Tuğrul Bey'e devretmiş oluyordu. Böylece bölgede Büyük Selçuklu Türk hâkimiyeti başlamıştır (Çay, 1987, s. 6).

Türlere daha önce Etrak (Türkler) diyen Araplar, bundan böyle "Etrak-u Bağdat" (Bağdat Türkleri) adını vermeye başlamışlardır.

Bundan böyle Selçuklu Türkleri İslam'ın korunması ve yayılmasını üzerine almış oluyorlardı. 1149 tarihinde Irak Türklerinin buldukları yerleşim sahası (Musul, Erbil, Şehrizer, Kerkük) Atabeylerin (Selçuk Atabeyleri) idaresine geçmişti. Bu Türk ailesine Beytekinler veya Erbil Atabeyleri de denir (Esin, 1976, s. 1126).

1258 yılında Moğol İstilasası ile Abbasi Hilafeti son bulmuş, bölge Moğolların işgali altına girmişti. Ancak bölgeye Moğollarla beraber çok sayıda Türk asıllı askerler de gelmiştir. (Çay, 1987, s. 6) Bölgede nüfus bakımından Türklerden az olan Moğollar her ne kadar güçlerini göstermeye çalışmışlarsa da kısa zamanda Türkleşmişlerdir (Longrigg, 1970, s. 57).

1258-1336 yıllarında İlhanlılar, 1338-1360 tarihlerinde ise Celayirliler, 1360-1469 yılları arasında Karakoyunlular, 1470 tarihinden itibaren de Akkoyunlular idaresinde kalan bölge, 1508 yılında Safeviler'in eline geçmiştir (Esin,1976, s. 174; Çay,1987, s. 6-7; Longrigg,1970, s. 58-59; Beyatlı,1990, s. 7). Bundan çok geçmeden, Yavuz Sultan Selim'in (1515) Çaldıran Savaşında Safavilere galip gelmesi, daha sonraki yıllarda Kanuni Sultan Süleyman'ın da 1534'te Bağdat'ı himayesine almasıyla, şimdiki Irak Osmanlı idaresine geçmişti. Osmanlılar Irak'ı Bağdat, Basra, Musul, Şehrizer ve el-Ahsa olmak üzere beş bölgeye ayırarak idare etmişlerdir. Kısa bir aradan sonra 1623'te ise bölge yeniden Safavilerin eline geçti.

Bu fırsatı ganimet bilen Safaviler, bu boşluktan istifade ederek suçsuz günahsız binlerce masum kişiyi katletmişlerdir.

Dördüncü Murad'ın 1638 yılında Bağdat'ı yeniden geri almasıyla Kasr-ı Şirin antlaşması ile Osmanlı-İran kesin sınırı çizildi. Böylece şimdiki Irak Türklerinin yoğun olduğu Musul-Kerkük bölgesi de dâhil olmak üzere Irak I.Dünya Savaşı sonuna kadar Osmanlı idaresinde kaldı.

Anadolu Türkleşmeden önce bir Türk vatani haline gelen şimdiki Irak'a ayrıca, Kanuni ve Dördüncü Murad zamanında da Anadolu'nun çeşitli yerlerinden getirilen çok sayıda Türk de çeşitli yerleşim merkezlerine iskân edilmişlerdir (Esin,1976, s. 1127).

I.Dünya Savaşının başlarından itibaren Irak'ın İngilizler tarafından işgal edilmesi ve 1926 Musul Meselesi görüşmeleri sonucunda ise Musul ve Kerkük'ün Irak'a bırakılmasıyla Musul ve Kerkük vilayetleri, Irak'ın tümüyle birlikte İngiliz sömürgesi durumuna girmişti. İngilizler I.Dünya Savaşının başlamasıyla 1 Kasım 1914'te Irak'ı işgale başlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Mütarekesi'ni imzalamasından sonra; İngilizler Mütareke şartlarına aykırı olarak Musul'u işgal etmişlerdir.

10 Ağustos 1920 Sevr Antlaşması'nı kabul etmeyen Anadolu Türk'ü, düşmana karşı Milli Mücadele'ye girişmiş, İngiliz işgali altındaki Musul ve Kerkük şehirlerini de Misak-ı Milli sınırları içerisine dâhil etmişti. Lozan konferansında bir sonuca bağlanamayan "Musul Meselesi"ni, İngiltere'nin Milletler Cemiyetine getirmesi ile Musul Vilayeti'nin, Aralık 1925 yılında Irak'a bırakılmasını sağlamıştır.

Bu tarihten itibaren de "Musul Meselesi" Türkiye için Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar gereği kapanmış görünüyor, ancak Türk milletinin kalbinde ve gönlünde yaşamış ve hala yaşamaktadır. Bu durumlar karşısında Irak Türkleri kaderleriyle baş başa bırakılmışlardır.

1920-1932 yılları arasında Irak'ın İngiliz mandası altında bulunduğu bu dönemde Irak Türkleri yoğun baskı ve zulüm dolu bir devre yaşamışlardır. 1930 yılında İngiliz-İrak

antlaşmasıyla manda yönetiminin sona ermesi ve Irak'ın 1932'de Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmesi ve bağımsızlığına kavuşmasından sonra da, Irak Türkleri rahat yüzü görmemiş; üstelik üzerlerindeki baskının ve şiddetin dozu daha da artmıştır. 1920 geçici Irak Anayasası ile Irak halkının Arap, Türk ve diğer unsurlardan meydana geldiği kabul edilmişti. Irak Anayasasının 14.maddesinde Türklerin ana dilleri ile eğitim ve öğretim yapmaları ön görüldüğü halde buna müsaade edilmemiştir (Esin,1976, s. 1129; Çay,1987, s. 31; Yakupoğlu, 1976, s. 19).

Buna mukabil diğer bazı azınlıklar daha az sayıda olmalarına rağmen, Hıristiyan ve Yahudi cemaatlerine dahi geniş haklar verilmiş, eğitim ve öğretimlerini kendi ana dilleri ile yapmalarına müsaade edilmiştir.

1932 yılında Irak'ın İstiklâlini alması ile birlikte 70 kadar Türk asıllı öğretmen Arap bölgelerine sürülmüşlerdir. Yine 1932 yılında tüm Türk bölgelerinde ve her dereceli okullarda Arap dili ile tedrisat yapılması kabul edildi. Böylece günümüze dek Irak Türk bölgelerinde tedrisat Arapça yapılmaya başlandı. Şimdi ise Türkçe, yalnız aile içinde konuşulmaktadır.

İngiltere'nin emri ile Türk düşmanlığı yapan Kral Birinci Faysal ve birkaç defa başbakanlık yapan Nuri Sait Paşa dönemlerinde ve 1933 yılında Türklere her türlü baskı yapılmıştır. Bu dönemlerde dahi Türklere bakanlık, genel müdürlük gibi makamlar verilmezdi. Türklerin harp okuluna girmeleri bir hayli problemli. Türklerin kurmaylığa yükselmeleri ise asla mümkün değildi. Türklerin yaşadıkları bölgelere Türk olmayan idareciler tayin edilirdi.

Kerkük ve Musul vilayetlerindeki petrol şirketlerine Ermeni, Asuri ve diğer azınlıklar yerleştirilirken Türkler bu tür müesseselerde işçi dahi olamıyorlardı.

İngiliz siyasi oyunları ile Türklere ayrılan ve Türk düşmanı olan parayla tutulmuş birçok Kürt gençleri, Irak devletinin hesabına Londra'ya gönderilerek İngiltere'de bu gençlere Türk düşmanlığı aşılanıyordu.

Bunlar İngiltere dönüşlerinde Irak Hükümeti tarafından Türk şehirlerinde Türklerin başına idareci olarak atanıyorlardı.

Kerkük'te çıkan petrol, kelimenin tam manasıyla bir felaket vesilesi olmuştur. Tüm bu baskı ve sindirilme politikalarının Irak Türklüğünü yok edemediği 1937 tarihinde yapılan Sadabat Paktı'yla ortaya çıkmıştır. Temmuz 1937 tarihinde Sadabad Paktı imzalanacaktı. İmza için Türk heyetinin Kerkük'ten geçeceği haberi yıldırım hızıyla bütün kent ve köylere yayıldı.

Mondros Mütarekesinden sonra hiçbir Türk heyetinin gelmediği Kerkük şehrinde büyük bir heyecan yaşanıyordu. Nihayet 27 Haziran 1937 tarihinde Tefik Rüştü Aras ve Celal Bayar'ın da bulunduğu heyet Türk şehri Kerkük'e geldiğinde, dükkânlar kapandı, alışveriş durdu, genç ihtiyar herkes sokaklara döküldü. Irak hükümeti şaşkınlık içerisinde halkı dağıtmak için çareler aramakta ve atlı polisler toplananları dağıtmaya hazırlanırken, Kerküklülerin Türklüğe bağlılığını gören heyet üyelerinin gözleri yaşarmıştı. Türk heyetine karşı derin sevgilerinden dolayı Kerkük'teki İstasyon Otel'i'nin etrafında sabahlayan kişilerden birçoğu tutuklanmış ve işkence görmüşlerdir.

Türk ordusunun Irak topraklarından çekilmesiyle Irak Türklerine karşı işkence ve zulüm yapılmış ve hala da yapılmaya devam edilmektedir (Demirci, 1990, s. 50-51; Yakupoğlu, 1976, s. 19-20).

Türk heyetiyle beraber Kerkük'e gelen ve Türk heyetine karşı, Kerkük Türklerinin sevgi ve kardeşlik tezahüratını gören Nuri Sait Paşa, Bağdat'a dönüşünde verdiği raporda, geçmişten ibret alarak tarihte Abbasilerin Türklerin nüfuzu altına girdiği gibi; yeniden Türklerin Irak'ı ele geçirebileceklerinden hayıflanarak, dolayısıyla Irak Türklerinin her zaman ve her şartta baskı altında tutulmaları gerektiğini açıklamıştır (Demirci, 1990, s. 52).

Bu tarihten sonra, Irak'a giden hiçbir Türk heyeti, yetmişli yılların ortasına dek Kerkük'e sokulmamıştır. Bu arada yüzlerce Türk Kerkük'ten Irak'ın güneyine sürülmüş ve Türk gazetelerinin Irak'a sokulması yasaklanmıştır (Demirci, 1990, s. 55; Beyatlı, 1990, s. 8).

II.Dünya savaşının sıkıntıları sebebiyle savaşı sakın geçiren Irak Türkleri, savaştan sonra yine yeni bir katliamla karşılaştılar. 1946 yılında Gavur Bağı mevkiinde "Kerküklü İşçiler", Polis Müfrezeleri tarafından yayılım ateşine tutulmuşlardır. Bu katliamın neden yapıldığı hala bilinmemektedir. Aslında Türk düşmanlığını devlet politikası haline getiren Irak devleti ve Iraklılar için sebebin ne olup olmadığı önemli değildir (Demirci, 1990, s. 55; Beyatlı, 1990, s. 8). Iraklılar için önemli olan mesele, her dönemde Türklere karşı yapılan zulmün ve işkencenin devam etmesidir. Kendi ana dilleriyle eğitim-öğretim yapamayan Türkler, 1945 yılından sonra kendi aralarında, gizli olarak evlerde okuma yazma seferberliği başlatmışlardır (Demirci, 1990, s. 51-63).

Bağdat Paktının imzalanacağı duyulunca, buna en çok sevinen Irak Türkleri olmuştur. 1954 yılında Tevfik İleri Bey'in başkanlığında bir Türk heyeti Bağdat'ı ziyaret etmişti. Program gereği heyet Kerkük'e de uğrayacaktı.

Tanınmış Türk aydınları bir gün önceden tezahürat yapmamaları hususunda emniyet tarafından uyarıldılar. Fakat Türk heyeti Kerkük'e vardığında büyük bir tezahüratla karşılandılar. Ertesi gün heyet Kerkük Lisesini ziyaret etti. Ancak Irak'ın bu durumda güçlü olan Türkiye'ye ihtiyacı olduğundan, o an için Kerkük Türklerine yapacağı işkence ve zulmü ertelemiştir.

24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat Paktını imza etmek için, Türkiye Başbakanı Adnan Menderes, Irak'ta bulunuyordu. Menderes, Kerkük'ü de ziyaret etmek istemiş ancak Kerkük'ün Kürt olan valisi Reşit Necip tarafından büyük tedbirler alınmıştır. Kerkük Türklerinin sevgi gösterileri polis güçleri tarafından dağıtıldıktan sonra onun bazı yerleri görmesine müsaade edilmemiştir. Bu durum o zaman Menderesi de çok üzmüş ancak ne hikmetse Menderes de diğer Türk devlet adamları gibi Türkiye'ye döndükten sonra bu hadiseyi unutmuştur.

Bağdat Paktı'nın imzalanmasından sonra Türklerden ayrılan Kürtler, büyük bir serbestlik ile komünist parti etrafında teşkilatlanmışlardır. Kürtlerin, Kerkük Türklerine karşı şımarmaları da bu anlaşmadan sonra başlamıştır.

Bağdat Paktının imzalanmasından sonra, Türklere karşı yapılan baskılar daha da artmış, İngiliz siyasi oyunları ile Türklerden ayrılan ve Türkleri ezeli ve ebedi düşmanmış gibi gören Kürtler bu arada büyük serbestlik içinde, Komünist parti etrafında teşkilatlanmışlardır. Hiç şüphesiz Kürtlerin Kerkük Türklerine karşı şımarıldığı dönem Bağdat Paktı zamanında başlamıştır. Buna sebep olanlar, o zaman da yine Amerikalılar, İngilizler ve bazı Batı ülkeleridir. Bu ülkeler Kürtlere karşı olan himaye kar tutumları ve 1958 ihtilali ile birlikte Irak'ta, Kerkük Türklerine karşı çeşitli katliamlar ve gizli baskılar yapmışlardır.

Musul meselesinin hallinden sonra imzalanan 1926 tarihli Türk-İrak-İngiliz antlaşmasından sonra bugüne kadar yapılan antlaşmalarda Irak Türkünün adını dahi duymamak Türk olan Türk'ü gerçekten üzmektedir.

Biz Türk milleti olarak tarih boyunca hiçbir milletin “diliyle, diniyle, milliyetiyle” oynamadık. Bunu zamanında dünyanın süper gücü durumunda olan Türk devletleri tarihte ispat etmişlerdir.

Bizim burada temennimiz Türk devlet adamlarının ve şimdiki idarecilerin hiç olmazsa Nuri Sait Paşa'nın sözlerinden ibret almaları ve bununla Irak Türklerinin buldukları yerlerde insanca yaşamaları için yardımcı olmalarıdır.

Türk-İrak münasebetlerini araştırmak için her şeyden önce Türk-Arap münasebetlerini incelemek gerekir. Çünkü Irak geleceğiyle, geçmişiyle, tarihiyle bu milletin bir parçasıdır. Burada biz eski tarihine etraflıca ve derinlemesine inmek niyetinde değiliz (Sabır, 1955, s. 1-16; Naimi, 1985, s. 38). Selçuklular döneminden itibaren, Atabeylikler, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Osmanlılar olmak üzere Irak, uzun yıllar Türk idaresi altında kalmış bir ülkedir. Türk coğrafyasının İngilizler ve Fransızlar arasında çizilip hudutların tanzim edilişi münasebetiyle Irak, ortaya çıkan suni devletlerden biridir. Bu sunilik coğrafya, tabiat, iklim, insan ve kültür bakımından, farklı yapıları bir araya toplaması ve bütünlük arz etmekten uzak oluşu ile açıkça göze çarpar.

Arap memleketleri Osmanlı Devleti'nin idaresi altında iken, Araplar Osmanlıların son dönemlerinde Osmanlı idaresinden kurtulmak amacıyla çok sayıda müşterek Arap-Türk dernekleri kurmuşlardır.

Bu derneklerden İttihat ve Terakki cemiyeti Arapların istiklallerine yönelmelerine önemli katkılarda bulunmuş ancak daha sonra bunu inkâr etmiştir (Harputlu, 1979, s. 10-11; Desuki, 1976, s. 135-165; Lewis, 1961, s. 211-212; Fellahi, 1858, s. 6-10). Bu hususta milliyetçilik ateşinin alevlenmesinde dönme Yahudilerin çalışmalarının büyük katkıları olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Irak toprakları İngilizler tarafından işgal edildi. Ancak İngiltere hükümeti ülkede uygulayacağı politikaya uzun bir süre yön veremedi. Daha önce Lozan'da imza edilen 24 Temmuz 1923 tarihli antlaşmanın Türkiye-İrak arasındaki sınırın belirlenmesi ile ilgili hükümlerini göz önünde tutarak, Irak'ı bağımsız bir devlet ve onunla İngiltere arasında yapılmış 10 Ekim 1922 ve 13 Ocak 1926 tarihli anlaşmalara dayanarak Türk-İrak münasebetleri başlamıştır (Naimi, 1975, s. 91-92; Kamil, 1958, s. 263-266; Davud, 1982, s. 62-63). Türk-Arap ilişkilerindeki soğukluk, Arap ülkeleri istiklallerine kavuştuktan sonra da bir süre devam etmiştir. Bu duruma tek başına Türkler sebep olmamış, Osmanlı tarih araştırmacılarına göre, Batı kültürünün Arap kültürüne yön vermesi de ilişkilerin aksamasına sebep olmuştur (Davud, 1982, s. 63-34; Ubeydi, 1985, s. 4-6).

Türk-Arap münasebetlerini üç döneme ayırabiliriz.

1. 1923'ten 1945'e kadar uzanır.
2. 1945'ten 1970'e kadar uzanır.
3. 1970'ten günümüze kadar uzanır.

Birinci Dönem (1923-1945): Devletin varlığı ve milli manada olan laik düşüncesini ilgilendiren bazı yanlış anlamalar Türk-Arap münasebetlerinde sıkıntılara sebep olmuştur (Şakmak, 1982, s. 102-103). Bu dönem iki taraf arasında meydana gelen bazı problemlere sahne olmuştur. Bunlardan biri Hudut problemi, diğeri ise Musul ve İskenderun meseleleridir. Ancak bunların bir kısmı halledilmiştir (Valikiotis, 1971, s. 53-54; Karpat, 1975, s. 112). Musul Irak'a iade edilirken, İskenderun Sancağı ise Türk ordusunun denetiminde halk oylaması yapıldıktan sonra 1939 Haziran'ında Fransızlar bu sancağın Türkiye'ye bırakılmasını istemese de bırakmak zorunda kalmışlardır. Şimdiye kadar halledilmeyen Suriye, Irak ve Türkiye arasındaki su meseleleri Asi Irmağı, Suriye ile Dicle ve Fırat nehirleri meseleleri Irak ile hala tam manası ile halledilememiştir. Bu problemler hala iki ülke arasında gelişen münasebetlerin aksamasına sebep olmaktadır. Hatta meseleye daha geniş bir bölgesel boyut kazandırılmak istendiği görülmektedir.

İkinci dönem ise 1945-1970 yılları arasını kapsar. Türk dış politikası bu dönemde Arap ülkelerinin dikkati nazarını üzerine çekti. Türkiye'de 1946 yılında çok partili sisteme geçilmesinin akabinde Demokrat Partinin iktidara gelmesi Türk-Arap ilişkilerine daha geniş bir faaliyet zemini hazırlamıştır (Karaosmanoğlu, 1983, s. 163; Hüseyin, 1977, s. 78).

Yeni kurulan Demokrat Parti, bir taraftan Türkiye'nin hemen yanı başındaki Sovyetler Birliği'nin, stratejik durumuna karşı Batı yanlısı tutumunda istikrarı muhafaza etmiş diğer taraftan Arap ve İslam ülkeleri ile dini, akademik ve kültürel alanlarını kapsayan gelişmelerin oluşumunu sağlamak amacıyla Arap ülkelerine çağrıda bulunmuştur. Böylece ikili antlaşmalar için bir zemin hazırlamış oldu (Rıfat, 1959, s. 347; Mustafa, 1981, s. 109).

Filistin davasında Batılı ülkelerin yoğun telkinde bulunmalarına rağmen İsrail'in Sovyetler Birliği için bir üs olmasından endişe duyan Türkiye Amerika Birleşik Devletleri'nin de Filistin'in parçalanması projesine taraftar olduğunu bildiği halde, 20 Kasım 1947 yılında Türkiye sesini Arapların lehine korkmadan duyurmuştur (Saffet, 1982, s. 86-93; Vehab, 1971, s. 16-26; Parkes, 1964, s. 168; Robison, 1963, s. 212).

Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere kurucu üye olarak kabul edilmesi Türk Arap ilişkilerinde yeni ufukların doğmasına sebep olmuştur (Naimi, 1985, s. 44; Durze, 1960, s. 221).

## **2.Kerkük Türkleri**

Türkler Irak topraklarına ilk olarak Emevi Devletinin Tuf'e valisi Haccac bin Yusuf zamanında (MS.694) daha sonra Abbasiler döneminde (754-775) gelmişlerdir. Türk göçünün esasını teşkil eden göç ise Selçuklularla birlikte 1055 yılında gerçekleşmiştir. Bunun dışında Osmanlı Devleti'yle birlikte olmuş ve 1000 yılı aşkın bir zamandan beri yörede hayatlarını idame ettirmektedirler.

Anadolu'nun devamı sayılan bu yöremiz, demek ki Anadolu Türkleşmeden önce Türkleşmiş ve Türk vatani haline gelmiştir.

Eski Bağdat, Musul ve Basra vilayetlerinden oluşan bugünkü Irak devleti içerisinde Türkler varlıklarını korumuşlardır.

Telafer, Semamiyem, Mahallebiye, Kaziye, Eski Musul ve civarı Erbil, Altun Köprü, Kerkük, Taze Hurmatu, Beşir, Tavuk, Tuz, Amirli, Yenice, Karatepe, Kifri Karahan, Kızlarabat, Hanikin, Mansuriye, Mendelli, Bedre ve adını zikretmediğimiz daha birçok köy ve kasabalarda 4 milyonun üzerinde nüfusuyla sahipsiz Türk topluluğu hayatını devam ettirmektedir. 5 Haziran



1926 tarihinde İngiltere, Türkiye ve Irak tarafından imzalanan Ankara Antlaşmasıyla Kerkük Türkleri 1921 yılında İngilizler tarafından umursanmayan Türkler her dönem çeşitli ve yoğun baskılar altında adeta ezilmeye terk edilmişlerdir. Irak'ta Türklerin dışında yaşayan herkes hemen hemen silahlıdır.

Silahlı olmasalar dahi Irak'ın başına geçen idareciler tarafından korunmaktadırlar. Bu zamana kadar Irak'ın başında bulunan idarecilerin hepsi de diğer etnik grupları Türklerin üzerine devamlı kışkırtmışlar ve istedikleri zulmü ve işkenceyi katliamı yapmış ve yaptırmışlardır (Sabır, 1955, s. 1-80).

Saddam Hüseyin, Irak'ın bir numaralı adamı olduktan sonra, Iraklı Türkmenlere çok büyük zulüm ve soykırım icra etmiş ve bizatihi icra ettirmiştir. Lozan'da unutulmuş, kimsesiz bırakılan ve Lozan'dan sonra hatırlatılmayan 4 milyonun üzerinde olan Türkmen kardeşlerimizin şuan da bile hatırlanmışına inanmıyorum, çünkü hatırlanmış değildir. Eğer hatırlanmış olsalardı beş anlaşmalı caninin aralarına bırakılmazlardı.

Hıristiyan Batı âlemi, Türkiye'nin dış Türklere özellikle Iraklı Türkmenlere, Batı Trakyalı ve Kıbrıslı Türklere ilgi göstermesine kesinlikle karşıdır. Çünkü Türkiye'yi bir hayli borçlandırmışlar ve borç ödemek için, borç almak mecburiyetinde bırakmışlardır. Saddam'ın Iraklı Türklere yaptıkları kısaca şöyleydi; Kerkük'ün yanı başında asırlarca Türk yerleşim merkezi olan "Tisin" kasabasındaki klasik Türk evlerinin ve çeşitli yörelerdeki Türk yerleşim merkezlerinin yıkılmasına karar alınmıştır.

Saddam bu ihaleleri, Batı Trakya'da ve Yunanistan'da tarihi Türk eserlerini yıkmakta tecrübeli olan Yunanlı dostlarına vermişlerdir. Yıkılan binlerce ev ile birlikte, Kerkük'ün Türk mimarisinin orijinal örneği olan Muhammed camiyi, köprüleri ve diğer tarihi eserler Saddam tarafından yıktırılmıştır.

Saddam bununla tatmin olmayarak 20 Ekim 1981 tarihli ve 1391 sayılı karar ile Kut'ul Amara vilayetinde 20 bin ev inşasına girişmiş ve Kerkük'teki Türk asıllı aileleri buraya sürgün etmek için evler yaptırmıştı. Ancak Irak-İran savaşı sebebiyle Basra'dan göç eden Araplar zaruret sebebiyle buraya yerleştirilmiştir.

Saddam, Iraklı Türklerin açık yerlerde Türkçe konuşmasını ve camilerde vaazların Türkçe olmasını yasaklamıştır. Çeşitli camilerin vaaz ve imamları Türkçe vaaz vermelerinden dolayı öldürülmüşlerdir. Bunun yanında Tavuk nahiyesinde okuyan gençleri toplayarak toplu katliama tabi tutmuşlardır (Ahmet El-Naimi, 1985, s. 1-50; Harputlu, 1979, s. 1-11; Muhammed Rifat, 1959, s. 1-347).

Bu cinayeti protesto edenler ise çeşitli işkencelere uğratılmışlardır. 1948 yılında Arap İsrail savaşında büyük bir kahramanlık örneği veren Abdullah Abdurrahman, Türk olduğundan dolayı mahkeme önüne çıkarılmadan idam edilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı ödülü kazanan Doç. Dr. Necdet Koçak ve birçok Türk idam ettirilmiştir. 1980 Irak-İran savaşından önce İsrail ve Türkiye adına casusluk suçlamalarıyla yine birçok Türk aydını idam edildi. 1980'den sonra da İran'a casusluk yaptıkları gerekçesiyle idam edilen birçok Türk olmuştur. Irak Türklerinin kültürlerine, milli varlıklarına, gelenek ve göreneklerine, temel hak ve hürriyetlerine karşı yapılan baskı ve saldırılar bu anlatılanlardan ibaret değildir. Oysa Irak Türkleri hiçbir zaman Irak devletini yıkmaya çalışmamışlardır. Saddam Hüseyin ve Irak Arapları

kendilerini koruyanları değil kendilerine düşmanlık besleyenleri korumuş ve Türk'ün gayrısı etnik grupları himaye etmişlerdir (Hasib Arif, 1985, s. 1-6; Avni Abdurrahman, 1981, s. 1-50).

Selçuklulardan önce perişan olan bölge insanı, Selçuklular o bölgelere hâkim olduktan sonra rahat ve huzura kavuşmuşlardı. Osmanlı döneminde de rahat ve huzur içindeydiler.

Arapların rahat ve huzuru için Anadolu insanı bölgede sükuneti sağlamış ve çeşitli meşakatlere katlanmıştır.

Bölgede hiçbir menfaati olmayan Türkler Arapları refah ve huzur içinde yaşatmayı hizmet saymışlardır. Türkiye'nin Batı'nın baskısını bir tarafa itip Iraklı Türklere sahip çıkması şarttır. Irak'ta kaldığım yıllarda anladığıma göre Saddam ve Irak Arapları Türkleri sadece ve sadece "Türk" oldukları için katletmiş ve katletmektedirler.

Irak'taki 1500 yıllık vatanlarında insanca yaşamaları için bu kadar işkence ve zulme tahammül etmeleri Türkiye'yi ve Türk insanını düşünmeye sevk etmelidir. İnsan haklarının savunucusu kesilen milletler ve özellikle Avrupalılar ve Türkiye'de dâhil olmak üzere dünya ülkeleri, insanca yaşama hakkı ellerinden alınan bu topluluğun ıstırabını neden duymak istemiyorlar? Çünkü bunlar Müslüman Türklere ve İslamiyet'e bin yıl hizmet edenlerin nesillerindedirler.

Irak Türkleri, Ortadoğu'yu Hıristiyan Haçlı ordularından koruyan Selçuklu ve Osmanlı'nın evlatlarıdır. İngilizler, Fransızlar ve Hıristiyan âlemi batı, Türklere intikam almak için adeta Türklere karşı Saddam'la bir olmuşlardır

#### 4. Sonuç

Dördüncü Murad'ın 1638 yılında Bağdat'ı yeniden geri almasıyla ve Kasr-ı Şirin antlaşması ile Osmanlı-İran kesin sınırı çizilmiş ve böylece de şimdiki Irak Türklerinin yoğun olduğu Musul-Kerkük bölgesi de dâhil olmak üzere Irak, I.Dünya Savaşı sonuna kadar Osmanlı idaresinde kalmıştır. Anadolu Türkleşmeden önce bir Türk vatanı haline gelen şimdiki Irak'a ayrıca Kanuni ve Dördüncü Murad zamanında da Anadolu'nun çeşitli yerlerinden getirilen çok sayıda Türk çeşitli yerleşim merkezlerinde iskân edilmiştir. Türk ordusunun Irak topraklarından çekilmesiyle Irak Türklerine karşı işkence ve zulüm yapılmış ve hala zaman zaman yapılmaya devam edilmektedir. Irak Türklerinin aleyhinde rapor sunan Nuri Sait Paşa, Irak Türklerinin her zaman ve her yerde baskı altında tutulmalarının gereğini açıklamıştır. Bu bir Irak politikasıdır. Tüm okuyucularımıza başarılar temenni ederim.

#### Kaynaklar

- Avni, A. M. (1981). 1923-1958 *Türk-İrak münasebetleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyalist Milli Yüksek Araştırmalar Enstitüsü, Bağdat.
- Beyatlı, A. (1990). Irak tarihine kısa bir bakış. *Irak Türkleri Kültür ve Sanat Bülteni*, 2.
- Çay, A. (1987). Irak Türkleri. *Fuzuli Sayı*, 3.
- Demirci, N. (1990). *Dünden bugüne Kerkük*. Kerkük'ün Siyasi Tarihi: İstanbul.
- Duruze, M. İ. (1960). *Çeşitli marhaleleri ile Filistin meselesi*. Mısır Kütüphanesi: Beyrut
- El Davud, M. A. (1982). *Türk Arap İlişkileri ve Ona Müessir Amiller*, Mecellet'ü el Mustakbel, El Arabi.
- El Desuki, M. K. (1976). *Uluslararası politika ve Filistin*. Kahire Kültür ve Basımevi: Kahire.

- El Fellahi, A. E. M. (1858). *1908'den 1925'e kadar Musul'da milliyetçilerin mücadeleleri*. Şefik Matbaası: Bağdat.
- El Naimi, A. N. (1975). *İkinci dünya savaşından sonra Türk dış politikası*. Hürriyet Basımevi: Bağdat.
- El Naimi, A. N. (1975). *Türk-İrak münasebetleri*. Bağdat.
- Esin, N. (1976). *İrak Türkleri, Türk dünyası el kitabı*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: Ankara.
- Fazıl, H. (1977). *Musul Meselesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bağdat Üniversitesi, Bağdat.
- Harputlu, E. M. K. (1979). *Türk-Mısır İlişkileri (1952-1971)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahire Üniversitesi İktisadi ve Siyasi Bilimler Fakültesi, Kahire.
- James, P. (1964). *A history of the Jewish people*. London.
- Kamil, M. (1958). *El Düvel-El Arabia-El Kübra*. Maarif Basımevi, Mısır.
- Karaosmanoğlu, A. (1983). *Turkey's security and the Middle East foreign affairs*. Fall.
- Karpat, K. (1975). *Turkey's Foreign Policy in Transtion*.
- Lewis, B. (1961). The emergence of modern Turkey royal instutice os international afforis, UK.
- Longringg, S. (1970). *The Middle East, A Socioal Geography*. Chiago.
- Nacide, F. S. (1982). Türkiye'nin Filistin Davasına Karşı Tutumu. *Mecellet'ü El Müstakbel El Arabi*, 45.
- Rıfat, M. (1959). *Tarih El Bahir-El Ebyaz- El Mutavassıt ve Tayyarat'i El Siyasiyye*. Maarif Basım Evi: Kahire.
- Richard, R. (1964). *The First Turkish Republic*, Harvard Üniversitesi: U.S.A.
- Sabır, Ş. (1955). *Türkiye-İrak Arasındaki Boşluğun Tarihi*. El Marifi Basımevi: Bağdat.
- Şakmak, S. (1982). Mecelle-tü. *El Müstakbel El Arabi*, 45.
- Valitikios, P.J. (1971). *Conlic in the Middle East*. The aldine Press Leteh Worh: Horst.
- Yakupoglu, E. (1976). *İrak Türkleri*. Boğaziçi Basım Yayın Evi: İstanbul.



# OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ

## FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ



### Osmanlı Arşivinde Urfa Tarihi ile İlgili Kaynaklar

Mehmet Nuri ŞANDA<sup>1</sup>

Received/ 02.04.2021

Published/30.06.2021

#### Özet

Bu çalışmanın temel amacı, Güneydoğu Anadolu’da yer alan Urfa şehri ile ilgili Osmanlı dönemindeki arşiv belgelerini tespit etmek, sınıflandırmak ve bu belgeleri bölümler halinde değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi’nde elektronik ortama aktarılan belgeler incelenmiş ve Urfa tarihi ile ilgili olanlar tespit edilerek çalışmaya aktarılmıştır. Bölümler halinde açıklanmış olan bu belgelerde Urfa’nın idarî, sosyal, kültürel, askerî, dinî ve ekonomik yapısı hakkında birçok önemli bilgi yer almaktadır. Çalışmanın diğer bir amacı da Urfa kent tarihi araştırmalarında yararlanılabilecek birincil elden kaynakları tespit etmek ve bu kaynakları araştırmacıların bilgisine sunmaktır. Urfa tarihine yönelik daha önce bu tür bir çalışma yapılmadığı için araştırmanın alanda bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Çalışmanın başında Urfa ile ilgili kitap ve tez çalışmalarına kısaca değinilmiş ve daha sonra Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi’nde Urfa ile ilgili kaynaklar bölümler halinde açıklanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Osmanlı, Arşiv, Belge, Kent, Tarih, Urfa.

### The Sources on the History of Urfa in the Ottoman Archive

#### Abstract

The main purpose of this study is to identify and classify Ottoman Archive documents related to Urfa city in Southeastern Anatolia and to assess these documents in sections. In line with this purpose, the documents transferred to electronic space in Turkish Presidency State Archives of the Republic of Turkey, Department of Ottoman Archives are analysed and the documents related to Urfa history are identified and transferred. These documents are explained in sections and contain various important information about the administrative, cultural, military, religious and economic structure of Urfa. Another purpose of this study is to identify first-hand resources which can be used in Urfa urban history and to present these resources to the knowledge of the researchers. This study will fill the gap in this field since there are no studies in this type regarding Urfa history. At the beginning of the study, the book and thesis about Urfa were briefly mentioned and resources related to Urfa in Turkish Presidency State Archives of the Republic of Turkey, Department of Ottoman Archives are assessed in sections.

**Keywords:** Ottoman, Archive, Documents, Urban, History, Urfa.

<sup>1</sup> Doktora Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih A.B.D., [ms2133@hotmail.com](mailto:ms2133@hotmail.com)

## 1. Giriş

İlk kentlerin tam olarak ne zaman kurulduğu konusunda kesin bir bilgi mevcut değildir. Bu konuda araştırmacıların farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar kentlerin kuruluş tarihini M.Ö. 1500'e kadar götürürken (Yahyagil, 1998, s. 105-120), bazıları da M.Ö. 4000'li yıllara kadar götürmektedir (Teber, 1985, s. 272). Yapılan araştırmalar, Anadolu'daki en eski kentlerin Fırat ile Dicle nehirleri arasında ve Akdeniz kıyılarındaki verimli ovalarda kurulduğunu göstermektedir (Ertürk ve Sam, 2009).

İnsanların bir arada yaşama ihtiyacı köy ve kentlerin oluşmasına ortam hazırlamıştır. Bu doğrultuda birçok yerleşim birimi oluşturulmuştur. Ebu'l Farac'a göre Hz. Nuh zamanında yüz seksen şehir kurulmuştur. Bu şehirlerden bir tanesi de Edessa ismiyle bilinen Urfa şehridir (Abû'l-Farac, 1945, s. 71).

Şehir veya kent olarak adlandırılan idarî birimler daima bir dönüşüm ve değişim içerisindeyler. Son dönemlerde Türkiye'de kent tarihine yönelik araştırmalar giderek artmaktadır (Ulutaş, 2020, s. 487-518). Özellikle kentlerin hafızası olan tarihi kalıntılar ve arşiv belgeleri kent tarihinin gelişmesine önemli katkılar sunmaktadır.

Kent Tarihi yazımı hakkında farklı görüşler öne süren İlhan Tekeli, Osmanlı Devleti'nin idarî, ekonomik, sosyal vb. yönlerini daha iyi kavramak için araştırmacıların çalışmalarında genellikle evkâf, ruus, maliye, şer'iyeye sicilleri, tapu tahrir defterleri, mühimme defterleri gibi arşiv kaynaklarından faydalandığını ve bu kaynaklar doğrultusunda analizler yaptığını ifade etmektedir (Tekeli, 1998, s. 149).

Urfa kent tarihine yönelik son yıllarda yapılan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalara Abdullah Ekinci'nin editörlüğünü yaptığı *Osmanlı Urfası* ve bizzat kaleme aldığı *Geçmişten Günümüze Urfa'da Yapılan Arkeolojik Kazılar Hakkında Bilgiler*, Abdullah Ekinci ve Kazım Paydaş'ın birlikte yazmış oldukları *Taş Devrinden Osmanlıya Urfa Tarihi* adlı çalışma, Mehmet Emin Üner'in *Osmanlıdan Cumhuriyete Urfa Tarihi* adlı çalışma, Selami Yıldız'ın *Mozaikler Şehri Urfa* ve *Peygamberler Diyarı Urfa* adlı çalışmaları, Mahmut Karakaş'ın *Şanlıurfa Mezar Taşları* ve *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler* adlı çalışmaları örnek gösterilebilir.

Urfa Kent tarihine ilişkin hazırlanmış tez çalışmaları da bulunmaktadır. Bu tez çalışmalarına Adil Özme'nin *Urfa (Merkez) Hanları*, Bahattin Turgut'un *Urfa Vakıfları (1850-1900)* ve Mehmet Emin Üner'in *Osmanlı Klasik Dönem Sonlarında Bir Güneydoğu Anadolu Şehri: Urfa, 1700 – 1800* adlı doktora tezleri ile Şebnem Özen'in *Tarihi Urfa Camii Minberleri*, Behiye Bulut'un *Osmanlı Dönemi'nde Urfa Belediye Tarihi* ve Enver Karakeçili'nin *Urfa'da Halilü'r-Rahman Vakıfları (XVI.-XX. Yüzyıl Başları)* adlı yüksek lisans tezleri örnek verilebilir.

Urfa isminin Arapça *Orhai* kelimesinden türediğini ileri sürenler olduğu gibi Yunanca *Osrhoenee* ve Latince *Orrpei* kelimelerinden de türediğini de ifade eden araştırmacılar bulunmaktadır. Bu kavram *Pınar* veya *Kale* anlamlarına gelmektedir (Ekinci ve Paydaş, 2018). Urfa'nın 22 km kuzeydoğusunda yer alan ve Anadolu'da inşa edilen ilk tapınak olma özelliğini taşıyan Göbeklitepe'nin tarihi M.Ö.9500'lere dayanmaktadır. Arkeologların tespitlerine göre bu tapınak insanlık tarihinin bilinen en eski tapınaklarından biridir (Kurt ve Göler, 2017). Urfa'da, tarih boyunca birçok devlet ve inanç egemen olmuştur. Bu durum Urfa'da hem zengin bir tarihi mirasın oluşmasına hem de kültürel çeşitliliğe ortam hazırlamıştır. Şehir, İslamiyet'ten önce Asur, Med, Pers, Makedonya Krallığı, Osrhoene Krallığı, Sasani Devleti, Roma ve Bizans imparatorlukları tarafından idare edilmiştir (İşıltan, 1960, s. 3-27). Urfa, 639 yılında Halife Ömer döneminde İslam Devleti'nin sınırlarına dâhil edilmiştir (Turan, 2010, s. 336-341). Sonra Emevi, Abbasi, Selçuklu, Haçlı Kontluğu, Zengi Atabeyliği, Eyyubi, Moğol İmparatorluğu, Memlûklü, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Osmanlıların hâkimiyetine girmiştir (Alper, 1988, s. 122). Urfa'nın

Osmanlı hâkimiyetine girmesi 1516 yılında Yavuz Sultan Selim zamanında gerçekleşmiştir. Urfa, Osmanlı döneminde Diyarbakır, Rakka ve Halep eyaletlerine bağlı bir sancak statüsündedir. 1910 yılında Halep'ten ayrılarak liva statüsüne kavuşmuştur (Ekinci ve Paydaş, 2018).

XIX. yüzyılda Urfa sancağında Birecik, Rumkale, Urfa merkez kazası ve Suruç adlarında dört kaza bulunmaktadır. Ayrıca merkez kaza sınırları içinde Bozabad, Döğerli, Harran ve Oyma Ağaç adlarında dört nahiye mevcuttur (Haleb Vilâyet Sâlnâmesi, H.1284, s. 141-143). 1869 tarihli Halep Vilâyet Salnamesinde Urfa şehir merkezinde 1595 dükkân, 899 bağ, 212 bahçe, 56 kahvehane, 34 mektep, 30 câmii, 25 mescit, 22 fırın, 18 sebil, 18 değirmen, 15 hamam, 8 tekke, 7 kilise, 7 han, 3 medrese, 2 sabunhane, 1 yağhâne, 1 manastır, 1 mağaza, 1 boyahane, 1 bedesten ve 1 basmahane yer almaktadır (Haleb Vilâyet Sâlnâmesi, H.1286, s. 156-157).

Kent tarihi araştırmalarında Osmanlı arşiv belgeleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu belgeler kentlerin sosyal, idarî, hukukî ve ekonomik yapıları hakkında önemli bilgiler içermektedir. Urfa şehri ile ilgili Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yapılan araştırmada farklı fon, defter ve perâkende evraklar taranmış ve 9.414 adet kayıt tespit edilmiştir. Fakat Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi bünyesinde sınıflandırılmamış ve tasnif çalışmaları devam eden belgeler içinde Urfa şehrine dair çok daha fazla evrakın bulunabileceğini de belirtmek gerekmektedir. Bu konuda belirtilmesi gereken diğer bir husus da yapılan taramaların Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Elektronik Tarama Sistemi üzerinden yapıldığıdır. Bu elektronik tarama sisteminde kullanılan anahtar sözcük Urfa sözcüğüdür. Belge özetleri içerisinde Urfa sözcüğü geçen kayıtlar tespit edilerek fonları ve sayıları araştırmaya yansıtılmıştır.

Araştırmada tespit edilen belgelerin fon adları aşağıda verilmiştir:

- Ali Emiri
- Bâb-1 Âsafî
- Bâb-1 Defterî
- Babıali Evrak Odası
- Cevdet
- Dâhiliye Nezareti
- Evkâf
- Fotoğraflar
- Hariciye Nezareti
- Harita
- Hatt-ı Hümayûn
- Hazine-i Hassa
- Hibe, Satın, Devir
- İbnülemin
- İrade
- Kamil Kepeci
- Maârif Nezareti
- Mâbeyn-i Hümayûn
- Maliye Nezareti
- Maliyeden Müdevver Defterler
- Meclis-i Vâlâ
- Meclis-i Vükela
- Meşihat

- Nüfus Defterleri
- Plan Kroki
- Rumeli Müfettişliği
- Sadâret
- Şûrâ-yı Devlet
- Tapu Tahrir
- Taşra
- Topkapı Arşivi
- Yabancı Arşivler
- Yıldız
- Zabtiye Nezareti

## 2. Urfa Tarihi İle İlgili Osmanlı Arşivinde Bulunan Kayıtlar

### 2.1. Ali Emiri Belgeleri

Ali Emiri Efendi başkanlığındaki tasnif komisyonun incelediği belgeler, beylikler döneminden Sultan Abdülmecid dönemine kadar olan olayları kapsamaktadır. Bu komisyon Aralık 1920 tarihinden Nisan 1924 tarihine kadar faaliyetlerine devam etmiştir. 1924 yılında Ali Emiri Efendi'nin istifası üzerine bu komisyonun tasnif işi durmuştur (Çetin, 1985, s. 6). Ali Emiri Belgeleri arşivde (AE.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 1. Urfa Tarihine İlişkin Ali Emiri Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
AE.SABH.I.	Ali Emiri	Ali Emirî Abdülhamid 1	6
AE.SAMD.II.	Ali Emiri	Ali Emirî Ahmed 2	3
AE.SAMD.III	Ali Emiri	Ali Emirî Ahmed 3	7
AE.SMHD.I.	Ali Emiri	Ali Emirî Mahmud 1	10
AE.SMHD.II.	Ali Emiri	Ali Emirî Mahmud 2	1
AE.SMMD.IV.	Ali Emiri	Ali Emirî Mehmed 4	1
AE.SMRD.III	Ali Emiri	Ali Emirî Murad 3	1
AE.SMST.II.	Ali Emiri	Ali Emirî Mustafa 2	4
AE.SMST.III	Ali Emiri	Ali Emirî Mustafa 3	8
AE.SOSM.III	Ali Emiri	Ali Emirî Osman 3	2
AE.SSLM.III	Ali Emiri	Ali Emirî Selim III	5
Toplam			48

Tespit edilen Ali Emiri belgelerinde Urfa Sancağı'na yapılan imam, kale ağası, memur ve çavuş atamaları, tımar ve zeamet tevcihleri ile Suruç Kazasındaki eş-Şeyh Müslim Tekkesi'nde bulunan şeyhlerin incitilmemesi ve sancak dâhilindeki mukataa gelirlerinin tahsili gibi konular yer almaktadır.

### 2.2. Bâb-1 Âsafî Defterleri

Tanzimat'tan önceki dönemde Divan-ı Hümâyûn ile Bab-1 Âsafî dairelerinde tutulmuş günümüze kadar ulaşan defterlerdir. Dört ana fondan oluşmaktadır. Bunlar Divan-ı Hümayun Defterleri, Bab-1 Asafî Defterleri, Kâmil Kepeci Defterleri ve Maliyeden Müdevver Defterlerdir.

Bab-1 Âsafî Defterleri arşivde (A.{} ) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 2. Urfa Tarihine İlişkin Bâb-1 Âsafî Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
A.{DVN.d...	Bâb-1 Âsafî	Divan (Beylikçi) Kalemî Defterleri	1
A.{DVNS.MHM.d.	Bâb-1 Âsafî	989 Numaralı Dîvân-1 Hümâyûn Defterleri Katalogundaki Mühimme Defterleri	15
Toplam			16

Tespit edilen Bâb-1 Âsafî Defterlerinde Urfa karantina müdürünün görevden alınması, vefat eden Ahmed Tevfik Efendi'nin terekasının İstanbul'a gönderilmesi, Urfa'daki Ermenilere ait Meryem Ana Kilisesi'ne müdahalenin engellenmesi, Urfa Mevlevihanesi Şeyhi el-Hac Abdülhamid'in arzuhali, Urfa'daki Mustafa Paşa Vakfının mali işleri, Kudüs Mutasarrıfı Kamil Paşa'nın Urfa Mutasarrıflığına getirilmesi, Urfa'daki Şemmer Aşireti Şeyhi Abdülkerim b. Sefük'e nişan verilmesi ve bazı devlet memurlarının farklı idarî birimlere tayin edilmesi gibi konular üzerinde durulmaktadır.

### 2.3.Bâb-1 Defterî Belgeleri

Bâb-1 Defterî, devletin gelir ve giderlerini düzenleyen dairedir. Defterdarlık Kapısı olarak da tanımlanan bu dairenin başkent ve taşrada ofisleri bulunmaktadır. Dairenin başında bulunan Defterdar, Divan-1 Hümâyûn'un doğal üyesi olarak toplantılara katılmış ve avarız, cizye, mukataa gibi mali konularda fikir beyan etmiştir. Bu daire 1837'de Maliye Nezareti'ne dönüştürülmüştür (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017). Bâb-1 Defterî belgeleri arşivde (D.) şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 3. Urfa Tarihine İlişkin Bâb-1 Defterî Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
D..ASM.d...	Bâb-1 Defterî	Asakir-i Mansure Defterleri	1
D..BŞM.	Bâb-1 Defterî	Başmuhasabe Kalemî Evrakı	1
D..BŞM.d...	Bâb-1 Defterî	Başmuhasabe Kalemî Defterleri	1
D..HMK.d...	Bâb-1 Defterî	Haremeyn Mukâtaası Kalemî Defterleri	2
D..MKF.d...	Bâb-1 Defterî	Mevkûfât Kalemî ve Bağlı Birimlerine Ait Defterler	1
Toplam			6

Tespit edilen Bâb-1 Defterî belgelerinde Urfa ile ilgili icmal defterleri, sancaktaki arpa ve un miktarlarını gösteren defterler ve Urfa'daki alayda kayıt altına alınan zabıtlar hakkında bilgilere yer verilmektedir.

### 2.4.Babialî Evrak Odası Belgeleri

Divân-1 Hümâyûn toplantıları terkedildikten sonra bütün devlet işleri Bâb-1 Âsafî'de görülmeye başlanmıştır. Bâb-1 Âsafî, 1700'lü yılların sonlarına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. XVIII. asrın sonlarında Bâb-1 Âsafî tabirinin yerine Bâb-1 Âlî tabiri kullanılmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017). Bu tabir XIX. yüzyılda Osmanlı Hükümeti'ni ifade etmek için de kullanılmıştır. Osmanlı hükümetine bağlı birimlerin vesika ve defterlerinin muhafaza edilmesi için 22 Ramazan



1267 (M.21 Temmuz 1851) tarihinde Bâb-ı Âlî Evrak Odası kurulmuştur (İpşirli, 1991, s. 387). Babıali Evrak Odası Belgeleri arşivde (BEO.) şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 4. Urfa Tarihine İlişkin Babıali Evrak Odası Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
BEO	Babıali Evrak Odası	Bâb-ı Âlî Evrâk Odası	616

Tespit edilen Babıali Evrak Odası belgelerinde Urfa'daki idareci ve memurların becayiş, tayin, azil ve maaş işlemleri, sancaktaki idarecilere dair şikâyet arzuhalleri, sancak sınırları dâhilindeki Berâzi, Benî Kays gibi aşiretlerin Hamidiye Alayları içerisinde yer alması ve bu sebepten dolayı vergi ödemek istememeleri, Oyma Ağaç nahiyesine ait aşar vergisinin toptan ihale edilmesi, Urfa, Birecik ve Rumkale kazalarındaki Arap ve Kürt aşiretlerin ıslahı için alınan tedbirler, Urfa'daki Redif Alaylarında meydana gelen firarlar, sancaktaki yerleşik ahali ve konargöçer aşiretlerin ödediği vergiler üzerinde durulmaktadır. Ayrıca belgeler arasında zikredilen konular dışında idarî, sosyal ve ekonomik birçok konu ile karşılaşmak mümkündür. Urfa ile ilgili Babıali Evrak Odası belgeleri daha çok Harbiye, Dâhiliye, Ticaret, Nafia, Maliye, Evkaf, Maarif, Hariciye nazırlıklarına gönderilen ve bu nazırlıklardan gelen belgelerden oluşmaktadır.

## 2.5.Cevdet Belgeleri

İcra Vekilleri Heyeti'nin 8 Ekim 1932 tarihinde aldığı karar doğrultusunda yeni bir belge sınıflandırma heyeti oluşturulmuştur. Bu heyetin başına Muallim Cevdet getirilmiştir. Heyet içinde ayrıca Kilisli Muallim Rifat, tarih uzmanı kimseler ve emekli bazı devlet memurları da yer almaktadır. 17 bölümden oluşan tasnif, 1937 yılına kadar sürmüştür. Cevdet Belgeleri arşivde (C.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 5. Urfa Tarihine İlişkin Cevdet Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
C..ADL.	Cevdet	Cevdet Adliye	5
C..AS..	Cevdet	Cevdet Askerîye	25
C..BLD.	Cevdet	Cevdet Belediye	2
C..DH..	Cevdet	Cevdet Dâhiliye	13
C..DRB.	Cevdet	Cevdet Darbhâne	2
C..EV..	Cevdet	Cevdet Evkâf	17
C..İKTS	Cevdet	Cevdet İktisat	1
C..MF..	Cevdet	Cevdet Maârif	8
C..ML..	Cevdet	Cevdet Mâliye	15
C..MTZ.	Cevdet	Cevdet Eyalet-i Mümtâze	1
C..NF..	Cevdet	Cevdet Nâfia	1
C..TZ..	Cevdet	Cevdet Tımar Zeâmet	10
C..ZB..	Cevdet	Cevdet Zabtiye	3
Toplam			103

Tespit edilen Cevdet belgelerinde Suruç nahiyesinde Şeyh Müslim Zaviyesi şeyhliğinin tevcihi, Karaburc Camii imamlığının tevcihi, Halilürrahman Zaviyesi Evkafı kâtipliğinin tevcihi,

Süleyman Ağa Medresesi müderrisliğinin tevcihi gibi tevcihlerle birlikte Urfa'daki bazı tımar ve zeametlerin taksimatı, Urfa sancağında toplanan cizye miktarları, malikâne bedelleri ve tevziatlar hakkında bilgiler verilmektedir.

## 2.6.Dâhiliye Nezareti Belgeleri

1836 yılında kurulan Dâhiliye Nezareti, devletin içişleriyle ilgilenen bakanlıktır. Sadrazamlar tarafından idare edilmiştir. Temel görevlerinden biri ülkede asayiş ve huzuru sağlamak, bu doğrultuda görevliler tayin etmektir (İpşirli, 1993, s. 414-416). Bu bakanlığın bünyesinde birçok daire ve kalem bulunmaktadır. Dâhiliye Nezareti Belgeleri arşivde (DH.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 6. Urfa Tarihine İlişkin Dâhiliye Nezareti Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
DH.DACZ	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Darülaceze Müdüriyeti	1
DH.EUM.1.Şb	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Birinci Şube	3
DH.EUM.2.Şb	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye ikinci Şube	74
DH.EUM.4.Şb	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Dördüncü Şube	23
DH.EUM.5.Şb	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Beşinci Şube	56
DH.EUM.6.Şb	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Altıncı Şube	37
DH.EUM.7.Şb	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Yedinci Şube	2
DH.EUM.ADL.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Emniyet-i Umûmiye Takîbât-ı Adliye Kalemî Evrâkı	29
DH.EUM.AYŞ.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Emniyet-i Umûmiye Asâyîş Kalemî Evrâkı	31
DH.EUM.ECB.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Ecânib Kalemî	14
DH.EUM.EMN.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Emniyet-i Umûmiye Emniyet Şubesi Evrâkı	48
DH.EUM.KADL	Dâhiliye Nezareti	Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Kısm-ı Adli Kalemî	2
DH.EUM.KLH.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Kalem-i Husûsî	2
DH.EUM.KLU.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Kalemî Umûmî	6
DH.EUM.LVZ.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Levâzım Kalemî	111
DH.EUM.MEM.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Emniyet-i Umûmiye Memûrîn Kalemî Evrâkı	159
DH.EUM.MH..	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Emniyet-i Umûmiye Muhâsebe Kalemî Evrâk	317
DH.EUM.MTK.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Emniyet-i Umûmiye Muhâberât ve Tensikât Müdüriyeti Evr.	65

DH.EUM.PMC.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Polis Mecmûası	15
DH.EUM.SCL.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Emniyet-i Umûmiye Sicil Kalemi Evrâkı	16
DH.EUM.SSM.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Seyrüsefer Kalemi	3
DH.EUM.THR.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Emniyet-i Umûmiye Tahrirat Kalemi Evrâkı	45
DH.EUM.VRK.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Emniyet-i Umûmiye Evrâk Odası Kalemi Evrâkı	13
DH.H...	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Hukuk Evrâkı	18
DH.HMŞ.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Evrâkı	10
DH.İ.UM	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti idâre-i Umûmiye Evrâkı	103
DH.İ.UM.EK.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti idâre-i Umûmiye Ekleri	112
DH.İD..	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti idâre	156
DH.KMS.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Dâhiliye Kalem-i Mahsûs Evrâkı	43
DH.MB..HPS.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Mebâni-i Emirîye Hapishaneler Müdüriyeti Evrâkı	86
DH.MB.HPS.M.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Mebâni-i Emirîye Hapishaneler Müdüriyeti Müteferrik Evrâkı	27
DH.MKT.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Mektûbî Kalemi	737
DH.MTV.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Mütenevvia Evrâkı	33
DH.MUİ.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Muhâberât-ı Umûmiye İdâresi Evr.	103
DH.SAİD.MEM	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl İdâre-i Umûmiyesi	1
DH.SAİDd...	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Defterleri Fihristi	103
DH.SN..THR.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Sicill-i Nüfus Tahrirat Kalemi	109
DH.SYS.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrâkı	10
DH.ŞFR.	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Şifre Evrâkı	1667
DH.TMIK.M..	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat	172
DH.TMIK.S..	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muâmelât ve Islâhat Komisyonu	30
DH.UMVM	Dâhiliye Nezareti	Dâhiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye ve Vilâyât Müdürlüğü Evrâkı	269
Toplam			4.861

Tespit edilen Dâhiliye Nezareti belgelerinde Urfa Sancağı dâhiline yapılan idareci ve memur tayinleri, azilleri, maaşları, Urfa ve kazalarında yaşayan halkın idarecilerin tutumlarına karşı merkeze yazmış oldukları arzuhaller, sancaktaki aşiretlerin eşkıyalık hareketleri ve devletin bu asayişsizliklere karşı aldığı tedbirler, Urfa'da kolera, enflüanza ve kızamık hastalıklarından meydana gelen ölümler ve yetkililerin bu hastalıkların yayılmasını engellemek için aldığı tedbirler, Urfa ve çevresinde meydana gelen depremler ve hasarlar, farklı tarihlerde (1831 Birecik gibi) Urfa ve kazalarında çıkan isyanların bastırılması için alınan askerî ve idarî tedbirler, Urfa sancağı dâhilindeki aşiretlerden Hamidiye Alaylarının teşkili ve benzeri konular bulunmaktadır.

## 2.7.Evkâf Belgeleri

Fatih Sultan Mehmed, kurduğu vakıfların idaresini sadrazamın kontrolüne bırakmıştır. II. Bayezid ise kurduğu vakıfların idaresini Şeyhülislam Alaeddin Efendi'nin idaresine vermiştir. 1586 yılında ülkedeki tüm vakıfların bir merkezden idare edilmesi için Evkâf-ı Haremeyn Nezareti kurulmuştur. 24 Eylül 1826 tarihinde ise Evkâf-ı Hümayun Nezareti kurularak tüm vakıflar bu kurumun idaresine bırakılmıştır. Evkâf belgeleri arşivde (EV.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 7. Urfa Tarihine İlişkin Evkâf Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
EV. BRT.	Evkâf	Evkâf Berat	1
EV.d...	Evkâf	Evkâf Defterleri	213
EV.HMH.d...	Evkâf	Evkâf Haremeyn Muhasebesi Defterleri	5
EV.HMK.SR.d	Evkâf	Evkâf Haremeyn Mukâtaası Surre Defteri	49
EV. VKF.	Evkâf	Evkâf Vakfiyeler	1
Toplam			269

Tespit edilen Evkaf belgelerinde Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne bağlı olup Urfa'da bulunan vakıfların idaresi, gelir ve gider kayıtları, bu vakıfların mahsulat ve ihracat muhasebeleri, Urfa'daki vakıf köylerinden toplanan aşar bedelleri, yevmiye defterleri, tımar, mukataa, esham ve kura bedellerine dair birçok belge yer almaktadır.

## 2.8.Fotoğraflar

Osmanlı Arşivi'nde araştırmacılara açık olan fotoğraflarla herhangi bir fona dâhil olmayan tasnifsiz fotoğrafların bulunduğu seridir. Daha çok köprü, resmi binalar, yol çalışmaları, suyolları, resmi ve sivil şahıslar, askerî törenlere ait fotoğraflar yer almaktadır. Arşivde (FTG.f.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 8. Urfa Tarihine İlişkin Fotoğraflar

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
FTG.f.	Fotoğraflar	Fotoğraflar	1

Urfa ile ilgili arşiv kayıtları içinde bir adet fotoğraf kaydı bulunmaktadır. Bu kayıt Urfa Sanai mektebinin fotoğrafıdır. Fotoğrafta Sanai mektebi ön cepheden çekilmiştir.

## 2.9.Hariciye Nezareti Belgeleri

Hariciye Nezareti, Sultan II. Mahmud döneminde 11 Mart 1836 yılında kurulmuştur. İlk nazır Akif Efendi'dir (Akpınar, 2014, s. 66). Hariciye Nezareti, Cumhuriyet döneminde Dışişleri

Bakanlığı adını almıştır. Osmanlı Devleti'nde dışişleri bakanlığı görevi belli bir dönem sadrazamlar tarafından yürütülmüştür. XVII. yüzyıldan itibaren Reisülküttaplık makamı, dışişleri bakanlığı gibi çalışmıştır (Findley, 1997, s. 178-180). Tanzimat ile birlikte Merkez Arşivi ve Taşra Arşivi şeklinde iki gruba ayrılan Hariciye Nezareti belgeleri arşivde (HR.) şeklinde kodlanmıştır. (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 9. Urfa Tarihine İlişkin Hariciye Nezareti Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
HR.H...	Hariciye Nezareti	Hâriciye Nezareti Hukuk Kısmı Evrâkı	4
HR.HMŞ.İŞO.	Hariciye Nezareti	Hâriciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrâkı	14
HR.İD..	Hariciye Nezareti	Hâriciye Nezareti idâre	1
HR.İM..	Hariciye Nezareti	Hâriciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı	27
HR.MKT.	Hariciye Nezareti	Hâriciye Nezareti Mektûbî Kalemî Evrâkı	63
HR.MTV.	Hariciye Nezareti	Hariciye Nezareti Mütenevvia Kısmı	1
HR.SFR.04..	Hariciye Nezareti	Hâriciye Nezareti Paris Sefareti Belgeleri	9
HR.SFR.1...	Hariciye Nezareti	Hâriciye Nezareti Atina Sefareti	4
HR.SFR.3...	Hariciye Nezareti	Hâriciye Nezareti Belgrat Sefareti	26
HR.SYS.	Hariciye Nezareti	Hâriciye Nezareti Siyasî Kısmı Belgeleri	106
HR.TH..	Hariciye Nezareti	Hâriciye Nezareti Tahrîât-ı Hâriciye Odası	31
HR.TO..	Hariciye Nezareti	Hâriciye Nezareti Tercüme Odası Belgeleri	15
HR.UHM.	Hariciye Nezareti	Hâriciye Nezareti Umûr-ı Hukûk-ı Muhtâlita Müdüriyeti	1
Toplam			302

Urfa ile ilgili Hariciye Nezareti belgelerinde daha çok Urfa'da yaşayan gayrimüslimlerin haklarını korumaya yönelik belgeler yer almaktadır. Bunun yanında İranlı hacıların mallarının yağmalanması ve zararlarının karşılanmasına yönelik belgeler de mevcuttur. XIX. Yüzyılda Urfa'da İngiltere ve Fransa konsoloslukları bulunmaktadır. Bu konsolosluklar birçok konuda Osmanlı idarecileri ile yazışmalarda bulunmuşlardır. Yine aynı yüzyılda Amerikalı bazı tüccarların Urfa gümrük yetkilileri aleyhine şikâyetleri bulunmaktadır. Bu şikâyetlerin çözüme kavuşturulması için de ilgili devlet birimlerince birçok yazışma gerçekleştirilmiştir.

## 2.10. Haritalar

Osmanlı Devleti'nde ilk ayrıntılı atlas haritası Müderris Abdurrahman Efendi tarafından 1800'lü yıllarda Tabhane-i Hümayûn'da basılmıştır. Osmanlı'da harita çalışmaları askerî ihtiyaçlardan doğmuştur. Bu doğrultuda birçok subay Prusya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelere eğitime gönderilmiştir. Arşivde haritalar (HRT.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 10. Urfa Tarihine İlişkin Haritalar

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
HRT.h..	Harita	Haritalar	11

Urfa ile ilgili olup 1/450.000 ölçekli olan harita Halep mevkiinde bulunan 5. Ordu-yu Hümayunun Süvari IV. Alay yüzbaşlarından Said Efendi tarafından bez üzerine çizilmiştir. Urfa ve çevre illeri gösteren 1/2.250.000 ölçekli bir harita daha vardır. Harita, Fisher ve Kiepert'in hazırladığı haritadan kopya edilmiştir. Bu haritada Maraş, Urfa, Diyarbakır vilayetlerinin sancak, kaza ve nahiye merkezleri gösterilmektedir. 1/1.500.000 ölçekli olan ve elle çizilen diğer bir haritada Urfa, Diyarbakır ve civarındaki ulaşım yolları gösterilmektedir. 1/4.000.000 ölçekli olan harita da ise Mardin, Urfa, Halep, Humus, Şam, Beyrut ve sair yerlerden geçen demiryolları gösterilmektedir. Bu 4 harita dışında da arşivde Urfa ve çevresini gösteren yedi harita mevcuttur.

### 2.11. Hatt-ı Hümâyûn Belgeleri

Padişahların genellikle kendi el yazılarıyla yazmış oldukları belgelerdir. Hatt-ı Hümâyûnlar beyaz üzerine, telhis üzerine ve unvanına yazılan hatt-ı hümâyûnlar olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Kütükoğlu, 1997, s. 485-488). Padişahın kendisine sadrazam vasıtasıyla sunulan bir telhis veya arz olmadan herhangi bir konuda telhîs ettiği hatt-ı hümâyûnlara Beyaz Üzerine Hatt-ı Hümayun denmektedir (Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2020). İlk tasnifi 1883'te yapılan Hatt-ı Hümâyûnlar arşivde (HAT.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 11. Urfa Tarihine İlişkin Hariciye Hatt-ı Hümâyûn Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
HAT	Hatt-ı Hümâyûn	Hatt-ı Hümâyûn	55

Urfa ile ilgili Hatt-ı Hümayun belgeleri arasında III. Ahmed ve III. Selim tarafından telhis edilmiş hatlar da bulunmaktadır. Sultan III. Ahmed tarafından telhis edilen Hatt-ı Hümayun Urfa'da bulunan Nimetullah Camii ile ilgilidir. III. Selim tarafından telhis edilen Hatt-ı Hümayun ise Timur adlı idarecinin terbiye edilmesine yöneliktir. Bu iki Hatt-ı Hümayun dışında Mısır isyanının ve aşiret ayaklanmalarının bastırılması, Bağdat üzerine saldıran İranlıların püskürtülmesi, Urfa'ya yeni idarecilerin atanması, Urfa'da teşkil edilen Alay'a atanan Binbaşılara nişan ve kılıçlarının verilmesi hakkında hatlar da bulunmaktadır.

### 2.12. Hazine-i Hassa Belgeleri

Hazine-i Hassa, Osmanlı'da padişahların özel gelir ve giderlerini kayıt altına alan teşkilattır. Daha önce adı Ceyb-i Hümâyûn Hazinesi iken 15 Haziran 1847 tarihinde adı Hazine-i Hâssa şeklinde değiştirilmiştir. II. Abdülhamid tahttan indirildikten sonra 1909 yılında Hazine-i Hassa'ya ait emlak-ı şahanenin büyük bir bölümü maliye hazinesine devredilmiş ve Hazine-i Hassa Nezareti, Umum Müdürlüğe çevrilmiştir (Terzi, 1998, s. 137-141). Hazine-i Hassa belgeleri arşivde (HH.) şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 12. Urfa Tarihine İlişkin Hariciye Hazine-i Hassa Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
HH.İ...	Hazine-i Hassa	Hazine-i Hâssa İrâdeler	3

Tespit edilen üç adet Hazine-i Hassa belgesinin birincisinde Urfa sancağına bağlı Türkmen Colabı nahiyesine Arap eşkıyasının saldırılarının engellenmesi üzerinde durulmaktadır. İkincisinde Musul Emlak-ı Hümayun Reisi Mirliwa Nazif Paşa'nın bir üst rütbe ile Urfa Redif Mirlivalığı'na tayin edilmesine değinilmektedir. Üçüncüsünde ise Fatih Camii Haziresi'ne gömülecek olan Urfa Mutasarrıfı Hasan Rıza Paşa'nın cenaze masrafının ödenmesine dair bilgilere yer verilmektedir.

### 2.13. Hibe, Satın, Devir Belgeleri

Çeşitli kurum ve kuruluşlarla özel şahıslarda bulunan arşiv belgeleridir. Bu belgeler Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü bünyesinde çalışan görevliler tarafından tespit edilip toplanmakta ve gerekirse satın alınmaktadır. Bu belgeler arşiv uzmanlarınca tasnif edilmiş olup araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Hibe, Satın, Devir belgeleri arşivde (HSD.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 13. Urfa Tarihine İlişkin Hibe, Satın, Devir Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
HSD. CB.	Hibe, Satın, Devir	Hibe, Satın, Devir Cavid Baysun	1

Urfa ile ilgili H.1304 tarihli bu Hibe, Satın, Devir belgesi Cavit Bey adında birinin Urfa'ya gitmek üzere olduğuna dair Sahib Bey'in Dersaadet'ten çektiği telgrafi ihtiva etmektedir.

### 2.14. İbnülemin Belgeleri

İbnülemin Mahmud Kemal, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra çeşitli komisyonlarda temsilcilik ve üyelik yapmıştır. II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinden sonra 29 Kasım 1911 tarihinde Yıldız Sarayı Evrakı'nı inceleme ve sınıflandırma görevine getirilmiştir (Akün, 2000, s. 249-262). İbnülemin başkanlığında kurulan Belge Tasnif Heyeti belgeleri konularına göre 1921 senesinden itibaren sınıflandırmıştır. 1926 yılına kadar devam eden bu sınıflandırmalar 23 bölümde toplanmıştır. İbnülemin belgeleri arşivde (İE.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 14. Urfa Tarihine İlişkin İbnülemin Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
İE.ADL.	İbnülemin	İbnülemin Adliye	1
İE.AS..	İbnülemin	İbnülemin Askerîye	1
İE.DH	İbnülemin	İbnülemin Dâhiliye	1
İE.TZ..	İbnülemin	İbnülemin Timar ve Zeâmet	1
Toplam			4

Arşivde Urfa ile ilgili dört İbnülemin belgesi bulunmaktadır. Birincisi tımar ehli olup alaybeylerinin emri altında harbe iştirak etmeyen kimselerin ellerindeki ulufe ve tımarların alınarak ehil insanlara verilmesine dairdir. İkincisi Urfa Kadısı Yusuf tarafından yazılan hüccettir. Üçüncüsü Urfa ve Rakka çevresindeki cizye tahsilinin Haleb cizyedarı Osman Ağazade Abdurrahman Efendi'nin uhdesine verildiğine dair berattır. Dördüncüsü ise Urfa sancağındaki tımarın tahviline dair bir arzuhaldir.

### 2.15. İrâdeler

Osmanlı Devleti'nde irâde sözcüğü, pâdişâhın fermanı, arzusu ve emri anlamlarında kullanılmıştır. 1832 yılından önce herhangi bir durumla ilgili padişah fikrine lüzum görüldüğünde, meselenin içeriği pâdişâha başkâtip tarafından okunurdu. Pâdişâh da konuyla ilgili fikrini yazılı veya sözlü açıklar ve bu fikir, başkâtip tarafından tezkirenin alt kısmına eğik bir şekilde yazılırdı. Buna irâde denmiştir. Yazılı olan irâdeler 1839 yılından imparatorluğun sonuna kadar varlığını devam ettirmiştir. Arşivde irâdeler (İ.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 15. Urfa Tarihine İlişkin İrâdeler

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
İ..AS..	İrâde	İrâde -i Askerî	12
İ..AZN.	İrâde	İrâde -i Adliye ve Mezahib	13
İ..DFE.	İrâde	İrâde -i Defter-i Hâkânî	1
İ..DH..	İrâde	İrâde -i Dâhiliye	172
İ..DUİT	İrâde	İrâde- Dosya Usulü İrâdeler	51
İ..EV..	İrâde	İrâde - Evkâf	5
İ..HB..	İrâde	İrâde - Harbiye	9
İ..HR..	İrâde	İrâde - Hâriciye	11
İ..HUS.	İrâde	İrâde - Husûsî	20
İ..MBH.	İrâde	İrâde - Mabeyn-i Hümâyûn	5
İ..MF..	İrâde	İrâde - Maârif Nezareti	1
İ..ML..	İrâde	İrâde - Mâliye	12
İ..MMS.	İrâde	İrâde - Meclis-i Mahsûs	8
İ..MVL.	İrâde	İrâde - Meclis-i Vâlâ	82
İ..OM..	İrâde	İrâde - Orman ve Maadin	1
İ..PT..	İrâde	İrâde - Telgraf ve Posta	1
İ..ŞD..	İrâde	İrâde - Şûrâ-yı Devlet	9
İ..TAL.	İrâde	İrâde - Taltifât	34
İ..TKS.	İrâde	İrâde - Tekâüd Sandığı	6
Toplam			453

Tespit edilen İrâdelerde Urfa sancağına atanan memurların terfi ve becayişleri, sancaktaki Berâzi, Aneze, Milli, Kays ve Cümeyle gibi aşiretlerin ıslah ve terbiyesi, Urfa'da Tanzimat'ın uygulanması, Urfa ahalisinin ödediği vergiler, sancak bütçesi, sancak dâhilindeki askerî birlikler ve bu birliklerin bulunduğu kışlaların tamiri, şehirde huzuru bozan ve bölücülük faaliyetlerinde bulunan kişilere verilen cezalar gibi konular ele alınmaktadır.

## 2.16. Kâmil Kepeci Defterleri

Kâmil Kepeci başkanlığındaki heyet tarafından tasnif edilen belgelerdir. Bu tasniflerin büyük çoğunluğu maliyeye ait belge ve defterlerden oluşmaktadır. Bu heyet defterleri ait oldukları kalemlere göre sınıflandırılmıştır. Kâmil Kepeci Defterleri arşivde (KK.d.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 16. Urfa Tarihine İlişkin Kamil Kepeci Defterleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
KK.d...	Kamil Kepeci	Kamil Kepeci Defter	4

Urfa ile ilgili Kamil Kepeci defterlerinde sancaktaki zaptiyelerin aylıkları, Urfa'daki nüfus vukuatı, sancağın evrak kayıtları, gelir ve giderleri üzerinde durulmaktadır.



## 2.17. Maârif Nezareti Belgeleri

Maârif Nezareti'nin temelleri II. Mahmud döneminde atılmıştır. Bu dönemde ilköğretim zorunlu hale getirilmişse de çıkan karışıklıklardan dolayı uygulanamamıştır. Nezâret, 1857 yılında Sultan Abdülmecid'in emri doğrultusunda kurulmuş ve ilk nazır olarak da Abdurrahman Sâmi Paşa tayin edilmiştir (Akyıldız, 2003, s. 273-274). Bu nezaret bünyesinde birçok kalem bulunmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Arşivi bünyesinde Maarif Nezareti'ne ait 1200 civarında defter yer almaktadır. Maârif Nezareti belgeleri arşivde (MF.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 17. Urfa Tarihine İlişkin Maârif Nezareti Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
MF.İBT.	Maârif Nezareti	Maârif Nezareti Tedrisât-ı İbtidâiye Kalemî	253
MF.MKT.	Maârif Nezareti	Maârif Nezareti Mektûbî Kalemî	169
Toplam			422

Tespit edilen Maârif Nezareti belgelerinde Urfa merkez sancağı ve kazalarında inşa edilen ibtidai, sıbyan, rüştiye ve idadi gibi eğitim kurumları, bu eğitim kurumlarına tayin edilen muallimler ve maaşları, vakıfların bünyesindeki eğitim kurumları hakkında bilgilere yer verilmektedir.

## 2.18. Mâbeyn-i Hümâyûn Belgeleri

Bu belgeler, Dolmabahçe Sarayı'nın arşivinden Hazine-i Hassa Evrakı ile beraber intikal eden evraklardan oluşmaktadır. II. Mahmud dönemine ait birkaç mâbeyn evrakı olsa da büyük çoğunluğu Abdülmecid dönemine ait belgelerdir. Mâbeyn ve Mâbeyn-irâde olarak iki alt fonda tasnif edilen Mâbeyn-i Hümâyûn belgeleri arşivde (MB.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 18. Urfa Tarihine İlişkin Mâbeyn-i Hümâyûn Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
MB.İ...	Mâbeyn-i Hümâyûn	Mâbeyn-i Hümâyûn İrâdeleri	14

Tespit edilen Mâbeyn-i Hümâyûn belgelerinde Urfa'ya atanan bazı kişilerin maaşlarının da Urfa'ya nakledilmesi, Eski Urfa Mutasarrıfı Mehmed Rasim Paşa'nın uygun bir maaşla tekrar görevlendirilmesi, Hazine-i Hassa emektarlarından olup Urfa Muhasebecisi iken açığa alınan Hamid Efendi'nin askerden muaf tutularak eski memuriyetine iade edilmesi ve Süryani Kadim Patrikliğinin Dersaadet vekâletinde iken vefat eden Urfa Metropolitisi Bolis Efendi'nin Beyoğlu'nda Süryani Kilisesine defnine müsaade edilmesi gibi konuları ihtiva etmektedir.

## 2.19. Maliye Nezareti Belgeleri

Osmanlı Devleti'nde Maliye Nezareti kurulmadan önce mali işler Defterdarlık birimi tarafından yürütülmüştür. Sınırların genişlemesiyle birlikte defterdarlık sayısı da artırılmıştır. Fatih Kanunnamesinde Başdefterdar ve Defterdarlar kavramları geçmektedir. Bu durum ikinci defterdarlığın bu dönemde kurulduğunu göstermektedir (Kütükoğlu, 1994, s. 94-96). 1837 yılında

defterdarlıklar kaldırılarak yerine Umûr-ı Maliye Nezareti kurulmuştur. Maliye Nezareti belgeleri arşivde (ML.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 19. Urfa Tarihine İlişkin Maliye Nezareti Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
ML.d...	Maliye Nezareti	Maliye Nezareti Maliye Kalemi Defterleri	7
ML.EEM.	Maliye Nezareti	Mâliye Nezareti EEM.	149
ML.MKT.d...	Maliye Nezareti	Mâliye Nezareti Mektûbî Kalemi defterleri	3
ML.MSF.d...	Maliye Nezareti	Mâliye Masârifât Defterleri	33
ML.VRD.CMH.d...	Maliye Nezareti	Maliye Nezareti Vâridât Cizye Defterleri	6
ML.VRD.d...	Maliye Nezareti	Maliye Nezareti Vâridât Muhasebesi	14
Toplam			212

Tespit edilen Maliye Nezareti belgelerinde Urfa'daki askerî alaylarda görevli zabitan ve neferin aldığı maaşlar, Urfa halkından tahsil edilen öşür, adet-i ağnam, bac-ı bazar, cizye ve sair vergiler, Urfa ve Birecik kazalarındaki has ve mukataalardan elde edilen gelirler, Urfa Gümrüğü'nün hasılat ve masraflarını gösteren defterler, Urfa'daki memurların maaş ve tayinlerini gösteren belgeler yer almaktadır. Ayrıca sancak dâhilindeki hükümet konağı, karakol, hapishane, telgrafhane ve adliye binası gibi resmi kurumların tamiratına dair birçok belge de bulunmaktadır.

## 2.20. Maliyeden Müdevver Defterler

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Mâliye Bakanlığı'ndan 1945 yılında devralınmış olan 26.000'e yakın Mâliyeden Müdevver Defter bulunmaktadır. Bu defterler içerisinde mâliyeeye ait farklı kalemlerin defterleri olduğu gibi arazi tahrirleri ve yeniçeri defterleri de mevcuttur. Mâliyeden Müdevver Defterler, arşivde (MAD.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 20. Urfa Tarihine İlişkin Maliyeden Müdevver Defterler

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
MAD.d..	Maliyeden Müdevver Defterler	Mâliyeden Müdevver Defterler	78

Tespit edilen Mâliyeden Müdevver Defterlerde Urfa Sancağı'na tabi Şehr, Colab, Harran, Yaylak, Kabahaydar, Oyma Ağaç, Çaykuyu nahiyelerindeki köy ve mezralar kayıt altına alınmıştır. Belgelerde ayrıca sancak dâhilindeki aşiretler, has-zeamet-tımar kayıt defterleri, zahire miktarları, toplanan öşür, avarız, damga, bac-ı bazar, ispenç vergileri ve memur maaşları gibi birçok konu da ele alınmaktadır.

## 2.21. Meclis-i Vâlâ Belgeleri

Meclis-i Vâlâ, Tanzimat'tan hemen önce Osmanlı idarî teşkilatında yerini alan bir müessesedir. Bu müessese, ıslahatlar doğrultusunda yapılacak olan düzenlemeleri hazırlamak, idarî olarak memurların muhakemesi ile ilgilenmek ve bazı devlet işlerinde oy kullanmak üzere 24 Mart 1838 tarihinde kurulmuştur. Faaliyetlerini Gülhane Kasrı'nda yürütmüştür (Akyıldız, Meclis-i Vâlâ'yı

Ahkâmı Adliye, 2003, 250-251). Tanzimat, idarî ve adlî olmak üzere üç kısımdan oluşan Meclis-i Vâlâ belgeleri arşivde (MVL.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 21. Urfa Tarihine İlişkin Meclis-i Vâlâ Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
MVL	Meclis-i Vâlâ	Meclis-i Vâlâ Evrâkı	324

Tespit edilen Meclis-i Vâlâ belgelerinde Urfa sancağından geçen hacıların güvenliğinin sağlanması, Urfa'nın eşkıya saldırılarından korunması, aşiretlerin gerçekleştirdiği asayişsizlikler, Tanzimat'ın Urfa'da uygulanması, Urfa'daki kazaların öşür gelirleri, Urfa sancağındaki bazı memurların görevden alınması ve bazılarının da göreve iade edilmesi, çeşitli tayinler, çekirge istilası, doğal afetlerden zarar gören ahaliden alınacak vergilerin ertelenmesi ve benzeri birçok konu yer almaktadır.

## 2.22. Meclis-i Vükela Belgeleri

Meclis-i Vükelâ, belgelerde Hey'et-i Vükelâ, Meclis-i Hâs, Encümen-i Mahsûs-ı Vükelâ, Meclis-i Meşveret, Encümen-i Mahsûs, Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ, Meclis-i Hâss-ı Vükelâ, Meclis-i Hâss-ı Meşveret, Meclis-i Âlî-i Vükelâ, Meclis-i Hâss-ı Âlî ve Meclis-i Mahsûs gibi farklı isimlerle geçmektedir (Akyıldız, Meclis-i Vükelâ, 2003, s. 251-253). Devletin iç ve dış politikaları hakkında karar veren bir meclistir. Bu meclis, sadrazam başkanlığında şeyhülislam ve nazırların katılımı ile toplanmıştır. Meclis-i Vükelâ toplantılarına farklı zamanlarda serasker, tophane müşiri, kaptân-ı derya, hariciye nazırı, zaptiye müşiri ve sedâret müsteşarı gibi kişiler de katılmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017). Meclis-i Vükela belgeleri arşivde (MV.) şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 22. Urfa Tarihine İlişkin Meclis-i Vükela Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
MV.	Meclis-i Vükela	Meclis-i Vükelâ Mazbataları	49

Tespit edilen Meclis-i Vükela belgelerinde Urfa'da yapılması planlanan tren hattı, Urfa Sancağı'nda alınacak koyun, keçi ve kuzu vergileri, sancaktaki aşiretler arasında meydana gelen husumetlerin sonlandırılması, Urfa ve Antep'te ihtiyaç sahiplerine zahire verilmesi, fakirlere belli miktarda para dağıtılması, Suruç kaza merkezinin Mürşitpınarı'na nakledilmesi, Urfa'daki nüfus, emlak ve arazinin tahriri için yapılan yazışmalara dair birçok belge bulunmaktadır.

## 2.23. Meşihat Belgeleri

Osmanlı mahkemelerinde icra edilen davalarla ilgili kayıtlardır. Bu kayıtlara Şer'iyye Sicilleri, Sicillât-ı Şer'iyye, Mahkeme-i Şer'iyye Sicilleri ve Sicillât adı da verilmektedir (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017). Osmanlı'da ilk şer'i mahkeme Osman Bey zamanında kurulmuştur. Bu mahkemenin ilk kadısı da Dursun Fakih adlı kadıdır (Kazıcı, 1982, s.145). Meşihat belgeleri arşivde (MŞH.) şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 23. Urfa Tarihine İlişkin Meşihat Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
MŞH.ŞSC.d..	Meşihat	Meşihat Şer'iyye Sicilleri	25

Urfa ile ilgili Şer'iyye Sicilleri 204 ile 228 numaralar arasında yer almaktadır. Bu sicillerin bir kısmı araştırmacılar tarafından transkripsiyon edilmiştir. Bunlara Ömer Cide'nin transkripsiyon ettiği 205 numaralı Urfa Şer'iyye Sicili (Cide, 2007), Ahmet Şen (Şen, 2018) ve Aydın Atmaca'nın (Atmaca, 2018) transkripsiyon ettiği 206 numaralı Urfa Şer'iyye Sicili ve Nursen Tekin'in transkripsiyon ettiği 228 numaralı Urfa Şer'iyye Sicili örnek gösterilebilir (Tekin, 2016).

## 2.24. Nüfus Defterleri

Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı II. Mahmut döneminde 1831 yılında yapılmıştır. II. Mahmut dönemindeki ıslahatlar çerçevesinde 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştır. Yerine oluşturulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu'na asker temin etmek ve ülkedeki vergi nüfusunun sayısını belirlemek amacıyla ülke çapında nüfus sayımına gidilmiştir. Bu nüfus sayımı sonraki yıllarda da devam etmiştir. Nüfus defterleri arşivde (NFS. d.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 24. Urfa Tarihine İlişkin Nüfus Defterleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
NFS.d..	Nüfus	Nüfus Defterleri	9

Tespit edilen nüfus defterleri H.1260-1284 (M.1844-1867) yılları arasına aittir. Bu kayıtlarda Urfa merkez kazasının reaya defteri, Rumkale kazasının reaya defteri, Birecik, Suruç, Rumkale kazaları ile Bozabad, Döğeri, Oyma Ağaç, Harran, Çaykuyu, Nizip ve Barak nahiyelerinin toplam nüfusları yer almaktadır.

## 2.25. Plan, Proje ve Krokiler

Osmanlı Devleti zamanında yapılmış plan, proje ve krokilerin bulunduğu fondur. Bu fonda eğer plan, proje ve krokilerin adı varsa o isimle üzerinde çalışılmış yoksa belge açıklanarak tanımlanmıştır. Arşivde plan, proje ve krokiler (PLK. p.) şeklinde kodlanmıştır. Fonda eski harflerle yazılmış olan belgeler (EHT.), İngilizce olanlar "İng.", Fransızca olanlar "Fr." ve Almanca olanlar "Alm." şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 25. Urfa Tarihine İlişkin Plan, Proje ve Krokiler

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
PLK.p..	Plan Kroki	Plan, Proje ve Krokiler	4

Tespit edilen Plan, Proje ve Krokilerden 5775 numaralı kayıta Kilis, Antep, Birecik ve Urfa'nın etütleri verilmektedir. 4048 numaralı kayıta İskenderun-Erzincan yolunun Kilis, Antep, Birecik, Urfa ve Siverek güzergâh planı ile su kanalı ve kemerinin projeleri yer almaktadır. 4856 numaralı kayıta Urfa sancağının iskân planı ve 1425 numaralı kayıta ise Urfa Zükur ve İnas Gureba Hastanesinin projesi bulunmaktadır.

## 2.26. Rumeli Müfettişliği Belgeleri

Rumeli Müfettişliği, 93 Harbi olarak adlandırılan 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması çerçevesinde 1902 yılında kurulmuştur. Görevi, Manastır, Kosova ve Selanik gibi yerlerde yapılması düşünülen askerî, malî, adlî ve idarî ıslahatları organize etmektir. Bu yerlere daha sonra Edirne, İşkodra ve Yanya da ilave edilmiştir. Bu kurum

günümüzdeki Olağanüstü Hal Bölgesi Valiliği'ne benzetilebilir. Rumeli Müfettişliği Belgeleri arşivde (TFR.I.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 26. Urfa Tarihine İlişkin Rumeli Müfettişliği Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
TFR.I..A...	Rumeli Müfettişliği	Rumeli Müfettişliği Sadâret	1
TFR.I..AS..	Rumeli Müfettişliği	Rumeli Müfettişliği Sadâret Evrâkı	1
TFR.I..M...	Rumeli Müfettişliği	Rumeli Müfettişliği Müteferrik Evrak	3
TFR.I..SL..	Rumeli Müfettişliği	Rumeli Müfettişliği Selanik	2
TFR.I..ŞKT.	Rumeli Müfettişliği	Rumeli Müfettişliği Arzuhaller	1
Toplam			8

Tespit edilen belgelerde Urfa'da görev yapan Manastırlı Yüzbaşı Hüseyin'in terfisi, Urfa Muhasebecisi Mehmed Selim Efendi'nin Drama sancağına tayini, Tokad ve Urfa istimbot ve torpidolarının Selanik'e geldiği, Urfa torpidosunun gözlem için hareket ettiği, Urfa torpidosunun gözleme başladığı, Urfa torpidosunun karaya oturması üzerine yardım için bir römorkörün gönderildiği, sahilde gözetleme görevinde bulunan Urfa torpidosunun Katerin civarında Papaz Köprüsü İskelesi'nde karaya oturduğu ve karaya oturan Urfa torpidosunun fırtınanın yardımıyla tayfalar tarafından kurtarıldığı belirtilmektedir.

## 2.27. Sadâret Belgeleri

Sadâret, sadrazamın görev yaptığı devlet dairesidir. Başka bir ifade ile Sadrazamlık Makamı olarak da adlandırılabilir. Önceleri sarayda Kubbealtı denilen yerde görevini yerine getiren sadrazam sonraları Paşakapısı, Sadâret Dairesi ve Bâbıali de görevini yerine getirmiştir (İpşirli, 2008, s. 414-419). Sadâret Belgeleri arşivde (A.}) şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 27. Urfa Tarihine İlişkin Sadâret Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon	Fon Adı	Kayıt Sayısı
A.}AMD.	Sadâret	Bâb-1 Asâfi Âmedî Kalemî	15
A.}d...	Sadâret	Sadâret Defterleri	1
A.}DVN.	Sadâret	Bâb-1 Asâfi Dîvân-1 Hümâyûn Kalemî	39
A.}DVN.MHM.	Sadâret	Bâb-1 Asâfi Divân-1 Hümâyûn Mühimme Kalemî	1
A.}M...	Sadâret	Müteferrik	2
A.}MKT.	Sadâret	Mektubî Evrakı	38
A.}MKT.DV..	Sadâret	Sadâret Mektûbî Kalemî Deavi Evrâkı	35
A.}MKT.MHM.	Sadâret	Sadâret Mektûbî Mühimme Kalemî Evrâkı	186
A.}MKT.MVL.	Sadâret	Sadâret Mektûbî Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrâkı	69
A.}MKT.NZD.	Sadâret	Sadâret Mektûbî Kalemî Nezâret ve Deva'ir Evrâkı	126
A.}MKT.UM..	Sadâret	Sadâret Mektûbî Kalemî Umum Vilayat Evrâkı	245
A.}MTZ.(05)	Sadâret	Sadâret Eyalet-i Mümtaze Mısır Evrâkı	2
A.}TŞF.	Sadâret	Teşrifât Kalemî	15
Toplam			774

Tespit edilen Sadâret belgelerinde Urfa ve kazalarına alınacak olan Redif askerlerinin miktarı, aşiretlerin gerçekleştirdikleri asayişsizlikler ve bu asayişsizliklere karşı alınan tedbirler, Ermenilere ait Meryem Ana Kilisesi'ne yapılan müdahalelerin engellenmesi, Urfa ve Birecik kalelerinde yapılan tahribatların durdurulması, Urfa'da nüfus sayımının yapılması için gerçekleştirilen yazışmalar, çeşitli konumlarda görev yapan idarecilerin tayini ve ihmalkârlık gösterenlerin görevlerinden alınması, Urfa ahalisinden alınacak öşür, cizye, ağnam gibi vergilerin tahsili üzerinde durulmaktadır. Ayrıca belgeler arasında Urfa ve kazalarında resmi kurumların

inşası ve tamiri, mahkûmların affı, vakıflara dair yazışmalar, çeşitli suçlara verilen cezalar, Hamidiye Alaylarının kurulması ve işleyişine dair birçok kayıt da bulunmaktadır.

## 2.28. Şûrâ-yı Devlet Belgeleri

Şûrâ-yı Devlet, 2 Mart 1868 yılında Meclis-i Vala'yı Ahkâm-ı Adliye'nin dağıtılması üzerine kurulmuştur. Şûrâ-yı Devlet'in bünyesinde bulunan en önemli dâirelerden biri Tanzimât Dâiresi'dir. Şûrâ-yı Devlet, Danıştay gibi idarî bir mahkemedir. Ayrıca kanun yapmaya yetkili bir organ olduğu da bilinmektedir. Bu belgeler arşivde (ŞD.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 28. Urfa Tarihine İlişkin Şûrâ-yı Devlet Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
ŞD.	Şûrâ-yı Devlet	Şûrâ-yı Devlet Belgeleri	294
ŞD.SAİD	Şûrâ-yı Devlet	Şûrâ-yı Devlet Sicill-i Ahvâl İdaresi	2
Toplam			296

Tespit edilen Şûrâ-yı Devlet belgelerinde Urfa sancağında bulunan tımar ve mukataa bedelleri, sancak dâhilindeki çeşitli kurumlara atamalar, Urfa ve kazalarında bulunan idare meclislerinde Protestan aza bulundurulması, husumetli aşiretlerin barıştırılması, tütün kaçakçılığının engellenmesi, Harran kaza merkezinin Harran kasabasına nakledilmesi, Urfa'da Almanya tebaasından olan Fisher'in tasarrufundaki araziye Devich Orient Mission adlı hayır şirketinin hastane inşa etmek istemesi gibi birçok konu yer almaktadır.

## 2.29. Tapu Tahrir Defterleri

Osmanlı Devleti'nde XV. ve XVII. yüzyıllarda dirlik (tımar) sisteminin uygulandığı yerlerde vergi mükelleflerine ait bilgilerin sancak esasına göre işlendiği defterlere *Tahrir defterleri* denilmektedir. XVII. yüzyılın ikinci yarısına doğru bu defterlerin yerini *Avarız defterleri* almıştır. Tapu Tahrir Defterleri arşivde (TT. d.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 29. Urfa Tarihine İlişkin Tapu Tahrir Defterleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
TT.d...	Tapu Tahrir	Tapu Tahrir Defterleri	1

Tespit edilen 362 numaralı Tapu Tahrir defterinin tarihi belli değildir. Defterde Urfa livasının nüfusu ve hasılatı hakkında bilgilere yer verilmektedir. Ayrıca defterde sancaktaki aşiret ve oymakların nüfusları da belirtilmektedir.

## 2.30. Taşra Belgeleri

Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerin büyük çoğunluğu merkez dışındaki eyalet ve sancaklardan İstanbul'a gönderilen taşra evraklarından oluşmaktadır. Taşra belgeleri arşivde (TŞR.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 30. Urfa Tarihine İlişkin Taşra Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
TŞR. HL.	Taşra	Taşra	36

Tespit edilen Taşra belgelerinde Rumkale kazasının Kaymakamı Mustafa Asım Efendi'nin görevden alınması, İran şehzadelerinin Urfa'yı ziyareti, Urfa'da Halil Bey adındaki bir zatın

kendisine İttihat Terakkici süsü vererek Ermeni meselesinden menfaatler sağlamaya çalıştığı, R.1332 yılında Urfa Mutasarrıflığına Antep Mutasarrıfı Ali Haydar Bey'in atandığı, Urfa'daki demiryolu hattının Aneze Aşireti'nin saldırısından korunması, Fırat nehri etrafına iskân edilen muhacirlerin iki yüz kadarının Halep ve Adana taraflarına gitmeye çalıştığına dair bilgiler yer almaktadır. Urfa ile ilgili Taşra belgelerindeki konular bu belirtilenlerle sınırlı olmayıp farklı birçok konu da belgeler mevcuttur.

### 2.31. Topkapı Arşivi Belgeleri

İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki arşiv belgelerinden oluşmaktadır. Bu arşiv Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü ile Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü arasında yapılan protokol doğrultusunda dijitalle aktararak araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Topkapı Arşivi Belgeleri arşivde (TS. MA.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 31. Urfa Tarihine İlişkin Topkapı Arşivi Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
TS. MA. d	Topkapı Arşivi	Topkapı Sarayı Müze Arşivi Defterleri	14
TS. MA. e	Topkapı Arşivi	Topkapı Sarayı Müze Arşivi Evrâkı	40
Toplam			54

Tespit edilen Topkapı Arşivi belgelerinde Urfa'daki bazı devlet adamlarının zemetlerinin gelir ve gider kayıtları, muhasebe defterleri, Haremeyn evkafı varidat defteri, Urfa kadısı Hüseyin'in mührüyle İstanbul'a gönderilen eşyaların listesi, Ahmed Paşazade Ömer ve Urfa ayanı Hacı Firuz tarafından Mustafa Paşa'ya verilen şartname gibi birçok kayıt bulunmaktadır.

### 2.32. Yabancı Arşivler

Yabancı Devletlerle yapılan yazışmaların bulunduğu fondur. Bu fonda Rusya, Gürcistan, Bulgaristan, Makedonya gibi devletlerle yapılan yazışmalar yer almaktadır. Bu belgeler arşivde (YB.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 32. Urfa Tarihine İlişkin Yabancı Arşivler

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
YB..04.	Yabancı Arşivler	Yabancı Arşivler Bulgaristan Arşivi	2

Tespit edilen iki belgeden birincisi Birecik Kazası Mal Müdürlüğü'ne tayin edilen Abdülvehhab Efendi'nin kefaletinin icrasına dairdir. İkincisi ise Urfa Mutasarrıfı Tevfik Bey'in herhangi bir zimmetinin olmadığı ve buna dair tahriratın tahsilat odasına gönderilmesine yöneliktir.

### 2.33. Yıldız Sarayı Belgeleri

II. Abdülhamid döneminde Yıldız Sarayı'nda birikmiş olan gazete ve belgelerden oluşmaktadır. Bu belgeler arasında şahısların Yıldız Sarayı'na sunduğu raporlar, ihbarlar, arızalar, dış basında Osmanlı ile ilgili çıkan yazılar, resimler, albümler, haritalar ve II. Abdülhamid'in hususi olarak ilgilendiği mevzular yer almaktadır. Yıldız Sarayı Arşivi Belgeleri arşivde (Y.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 33. Urfa Tarihine İlişkin Yıldız Sarayı Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
Y..A...HUS.	Yıldız	Yıldız Sadâret Husûsî Marûzât Evrâkı	34
Y..A...RES.	Yıldız	Yıldız Sadâret Resmi Marûzât Evrâkı	11
Y..EE..	Yıldız	Yıldız Esas Evrâkı	10
Y..EE..KP..	Yıldız	Yıldız Dâhiliye Kamil Paşa Evrâkı	3
Y..MTV.	Yıldız	Yıldız Mütenevvi Marûzât Evrâkı	82
Y..PRK.A...	Yıldız	Yıldız Perâkende Evrâkı Sadâret Marûzâtı	4
Y..PRK.ASK.	Yıldız	Yıldız Perâkende Evrâkı Askerî Marûzât	66
Y..PRK.AZJ.	Yıldız	Yıldız Perâkende Evrâkı Arzuhal Jurnal	9
Y..PRK.AZN.	Yıldız	Yıldız Perâkende Evrâkı Adliye ve Mezâhib	6
Y..PRK.BŞK.	Yıldız	Nezareti Marûzâtı	16
Y..PRK.DH..	Yıldız	Yıldız Perâkende Evrâkı Başkitabet Dairesi	8
Y..PRK.EŞA.	Yıldız	Marûzâtı	1
Y..PRK.HR..	Yıldız	Yıldız Perâkende Evrâkı Elçilik Şehbenderlik	1
Y..PRK.KOM.	Yıldız	ve Ateşemiliterlik	1
Y..PRK.MF..	Yıldız	Yıldız Perâkende Evrâkı Hâriciye Nezareti	3
Y..PRK.ML..	Yıldız	Marûzâtı	7
Y..PRK.MYD.	Yıldız	Yıldız Perâkende Evrâkı Komisyanlar	7
Y..PRK.OMZ.	Yıldız	Marûzâtı	1
Y..PRK.PT..	Yıldız	Yıldız Perâkende Evrâkı Maârif Nezareti Marûzâtı	3
Y..PRK.ŞH..	Yıldız	Yıldız Perâkende Evrâkı Evrâkı Mâliye	1
Y..PRK.TKM.	Yıldız	Nezareti Marûzâtı	7
Y..PRK.UM..	Yıldız	Yıldız Perâkende Evrâkı Evrâk-1 Yaverân ve	7
Y..PRK.ZB..	Yıldız	Yıldız Perâkende Evrâkı Evrâkı Harbiye Dâiresi	1
		Yıldız Perâkende Evrâkı Orman, Maadin ve	1
		Zirâât Nezareti Marûzâtı	3
		Yıldız Perâkende Evrâkı Posta Telgraf	1
		Nezareti Marûzâtı	7
		Yıldız Perâkende Evrâkı Şehremaneti Kataloğu	1
		Yıldız Perâkende Evrâkı Tahrirat-1 Ecnebiye	7
		ve Mabeyn Mütercimliği	34
		Yıldız Perâkende Evrâkı Umûmî	7
		Yıldız Perâkende Evrâkı Zabtiye Nezareti	7
		Marûzâtı	
		Toplam	324

Tespit edilen Yıldız Sarayı belgelerinde Urfa sancağının vergi hesapları, Urfa'da zabtiye teşkilatının kurulması, bu teşkilat mensuplarına verilecek maaşlar, nüfus memurlarına verilecek maaşlar, Şemmer, Aneze, Milli gibi aşiretlerin Urfa ve çevresinde gerçekleştirdiği eşkıyalık faaliyetleri ve bu faaliyetlere karşı alınan tedbirler, Urfa mutasarrıflığına yapılan atamalar ve görevden almalar, Urfa sancağında vuku bulan kolera salgını, Urfa'daki aşiretlerden Hamidiye Alaylarının teşkili, H.1314 (M.1896) yılında Urfa'da meydana gelen karışıklıklar ve daha birçok konu hakkında belge bulunmaktadır.



### 2.34. Zabtiye Nezareti Belgeleri

Zabtiye teşkilatının Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren var olduğu bilinmektedir. Bu teşkilat Fatih Sultan Mehmet döneminde daha da geliştirilmiştir (Özcan, 2013, s. 128-130). Zabtiye Nezareti'nin bünyesinde bulunan belgelerin büyük çoğunluğu İstanbul dışındaki vilayetlerden ve diğer nezaretlerden gelen evraklardan oluşmaktadır. Bu nezarete ait belgeler daha çok emniyetin sağlanması, darp, hırsızlık, yağma, yaralama cinayet gibi konuları ihtiva etmektedir. Zabtiye Nezareti Belgeleri arşivde (Y.) şeklinde kodlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi, 2017).

Tablo 34. Urfa Tarihine İlişkin Zabtiye Nezareti Belgeleri

Fon Kodu	Ana Fon Adı	Fon Adı	Kayıt Sayısı
ZB.	Zabtiye Nezareti	Zabtiye Nezareti Evrâkı	29

Tespit edilen Zabtiye Nezareti belgelerinde Urfa'daki askerî birliklere yapılan atamalar ve aziller, R.1318 yılına ait Urfa, Birecik, Harran, Suruç ve Rumkale kazalarına ait vukuat jurnalleri, Urfa'daki Amerika ve Fransa vatandaşları hakkında başlatılan tahkikatlar vb. birçok konu hakkında kayıt bulunmaktadır.

### 2.35. Vilâyet Sâlnâmeleri

Sâlnâme, Osmanlı Devleti'nde merkezi idarenin, vilayetlerin, askerî kurumların, nezaretlerin, bazı kişi ve özel kurumların yıllık olarak bilgilendirme amacıyla çıkardıkları neşriyatlardır. Sâlnâmeler özel ve resmi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Resmi sâlnâmeler ise kendi içinde devlet, vilayet ve nezâret şeklinde üç bölüme ayrılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ilk vilâyet sâlnâmesi H.1283 (M.1866) yılında *Sâlnâme-i Vilâyet-i Bosna* salnamesi olup, onu H.1284 (M.1867) yılında basılan *Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb* adlı sâlnâme takip etmiştir (Aydın, 2009, s. 51-54).

Vilâyet sâlnâmelerinde vilâyetlerin idarî teşkilatı, resmi devlet kurumları, vilayete bağlı sancak, kaza ve nahiyelerin idareci ve memurları, bu kişilerin maaşları, vilayetin ve bağlı idarî birimlerin tarihleri, nüfusları, sanayi ve ziraî üretimleri, idarî birimdeki iş yerlerinin cinsi ve sayıları gibi kayıtlar yer almaktadır (Palalı, 2010, s. 1-14).

Urfa sancağına dair bilgileri ihtiva eden ilk vilâyet sâlnâmesi H.1284 (M.1867) tarihli *Halep Vilayet Salnamesi*'dir. Urfa hakkında malumatın bulunduğu 31 Halep Vilayet Sâlnâmesi bulunmaktadır. Bunun yanında 1927 yılına ait olup Urfa hakkında birçok malumatın bulunduğu bir sâlnâme daha bulunmaktadır. Urfa hakkında bilgi veren Halep ve Urfa Vilâyet Sâlnâmeleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 35. Vilâyet Sâlnâmeleri (Kaynak: isamveri.org, 2020)

1284 H. (1876 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi
1285 H. (1868 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi
1286 H. (1869 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi
1287 H. (1870 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi
1288 H. (1871 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi
1289 H. (1872 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi
1290 H. (1873 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi
1295 H. (1878 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi
1299 H. (1882 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi
1300 H. (1883 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi

1302 H. (1885 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1303 H. (1886 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1305 H. (1888 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1306 H. (1889 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1307 H. (1890 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1308 H. (1891 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1309 H. (1892 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1310 H. (1893 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1312 H. (1894 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1313 H. (1895 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1314 H. (1896 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1315 H. (1897 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1316 H. (1898 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1317 H. (1899 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1318 H. (1900 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1320 H. (1902 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1321 H. (1903 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1322 H. (1904 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1323 H. (1905 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1324 H. (1906 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1326 H. (1908 M.) Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi  
1927 M. Urfa Sâlnâmesi

---

### 3. Sonuç

Bu araştırmada Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Urfa tarihine ilişkin hangi belgelerin bulunduğu, bu belgelerin kayıt sayıları ve içerikleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Araştırmada Urfa ile ilgili 9.414 kayıt, fonlar halinde açıklanarak araştırmacıların bilgisine sunulmuştur. Tespit edilen bu kaynaklar Osmanlı Arşivi'nde elektronik ortama aktarılmış kayıtlardan oluşmaktadır. Arşivde belge okuma çalışmalarını devam ettirdiği için bu kayıt sayısının zamanla artacağı da göz önünde bulundurulmaktadır. Tespit edilen belgeler dışında farklı konulardaki diğer belgelerde de Urfa hakkında bilgilerin bulunabileceği de bir gerçektir.

Bu araştırmada Osmanlı kurumları arasında nasıl bir iletişim ve hiyerarşik düzenin olduğunu tespit etmek mümkündür. Ayrıca eyalet, sancak ve kaza gibi idarî birimlerde yaşanan sorunlara merkezi idarenin sunduğu çözümler, bu çözümlere taşradaki idareci ve halkın verdiği cevapları da görmek mümkündür. Araştırmada tespit edilen diğer bir nokta da arşivde Urfa ile ilgili en fazla belge Dâhiliye Nezareti'ne ait belgelerden oluşmaktadır. Dâhiliye Nezareti Ana Fonu başlığı altında toplamda 4.861 kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtların bir kısmı XIX. yüzyıla ait olmakla birlikte büyük çoğunluğu XX. yüzyılın ilk çeyreğine aittir. Dâhiliye Nezareti belgelerinden sonra arşivde Urfa ile ilgili en fazla belge 774 kayıtle sadrazamlık makamı konumunda olan Sadâret ana fonunda bulunmaktadır.

Bu araştırmanın Osmanlı döneminde Urfa tarihine yönelik çalışma yapmak isteyen araştırmacılara kılavuzluk edeceği ve bu anlamda onlara yol göstereceği düşünülmektedir. Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere Osmanlı Arşivi'nde Urfa tarihine yönelik birçok belge bulunmaktadır. Bu belgelerde kentin idarî, sosyal, kültürel, ekonomik yapısı hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür. Urfa tarihini aydınlatmaya yönelik birçok kitap, tez ve makale bulunmasına rağmen bu çalışmalar içerisinde arşiv belgelerinin tasnifi ve değerlendirilmesine yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bundan dolayı çalışmanın alana katkı sunacağı düşünülmektedir.

## KAYNAKÇA

- Akpınar, M. (2014), Osmanlı İmparatorluğu'nda Hariciye Nezareti'nin Kuruluşu ve Dış Politikanın Kurumsallaşması, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX / 1, 59-85.
- Akün, Ö. F. (2000), İbnülemin Mahmud Kemal (1871-1957), *İslam Ansiklopedisi*, (21), 249-262. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Akyıldız, A. (2003), Maârif-İ Umûmiyye Nezareti, *İslam Ansiklopedisi*, (C.27), 273-274. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Akyıldız, A. (2003), Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye, *İslam Ansiklopedisi*, (C.28), 250-251. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Akyıldız, A. (2003), Meclis-i Vükelâ, *İslam Ansiklopedisi*, (C.28), 251-253. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Alper, M. (1988), Tarihi Süreç İçinde Urfa, *Tarihi ve Kültürel Boyutları İçerisinde Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu*, İstanbul, Türkiye.
- Atmaca, A. (2018), 206 Numaralı Urfa Şer'iyeye Sicilinin, H.1282-1287 \M.1865 (1870) 187-366. Sayfaları Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Aydın, B. (2009), Salnâme, *İslam Ansiklopedisi*, (C.36), 51-54. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi. (2017).
- Cide, Ö. (2007), 205/2 Numaralı Şanlıurfa Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Hicrî 1272-1282/Miladi 1856-1865, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Çetin, A. (1985), *II. Meşrutiyet Döneminde Arşivlerimize Ait Belgeler*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı (2020), *Mücebince Amel Oluna Hatt-ı Hümayunlar*, İstanbul: Cumhurbaşkanlığı.
- Ekinci, A. ve Paydaş, K. (2018), *Kuruluşundan Osmanlı Hâkimiyetine Urfa Siyasi Tarihi, Osmanlı Urfası*, İstanbul: Urfa Okulu.
- Ertürk, H. ve Sam, N. (2009), *Kent Ekonomisi*, Bursa: Ekin.
- Findley, C. V. (1997), Hariciye Nezareti, *İslam Ansiklopedisi*, (C.16), 178-180. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gregory Abû'l-Farac (1945), *Abû'l-Farac Tarihi*. Çev: Ömer Rıza Doğrul. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Haleb Vilâyet Sâlnâmesi, H.1284, 141-143.
- Haleb Vilâyet Sâlnâmesi, H.1286, 156-157.
- Işıltan, F. (1960), *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- İpşirli, M. (1991), Bâbiâli, *İslam Ansiklopedisi*, (C.4), 38-39. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İpşirli, M. (1993), Dâhiliye Nezareti, *İslam Ansiklopedisi*, (C.8), 414-416. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İpşirli, M. (2008), Sadrazam, *İslam Ansiklopedisi*, (C.35), 414-419. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Kazıcı, Z. (1982), *İslâm-Türk Medeniyeti Tarihi*, İstanbul: Çağrı.
- Kurt, A. O. ve Göler, M. E. (2017), Anadolu'da İlk Tapınak: Göbeklitepe, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21 (2), 1107-1138.
- Kütükoğlu, M. S. (1994), Defterdar, *İslam Ansiklopedisi*, (C.9), 94-96. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kütükoğlu, M. S. (1997), Hatt-ı Hümayun, *İslam Ansiklopedisi*, (C.16), 485-488. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özcan, A. (2013), Zaptiye, *İslam Ansiklopedisi*, (C.44), 128-130. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Palalı, İ. (2010), Osmanlı Salnameleri ve Tarih Araştırmalarındaki Kaynak Değeri, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (23), 1-14.
- Şen, A. (2018), 206 Numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili'nin, H.1282-1287 \M.1865-1870) 1-186. Sayfaları Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Teber, S. (1985), *İlk Toplumların Değişimleri*, İstanbul: Say.
- Tekeli, İ. (1998), *Kent Tarihi Yazımı Üzerine Düşünceler, Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek*, Ed. İlhan Tekeli, Ankara: Dost.
- Tekin, N. (2016), 228 Numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, H.1288-1289\M.1871-1872), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Terzi, A. (1998), Hazîne- i Hâssa, *İslam Ansiklopedisi*, (C.17), 137-141. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Turan, A. N. (2010), Şanlıurfa, *İslam Ansiklopedisi*, (C.38), 336-341. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ulutaş, S. (2020), Osmanlı Arşivinde Mersin Tarihine İlişkin Kaynaklar, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 487-518.
- Yahyagil, M. Y. (1998), Kentlerin Kültürün Gelişmesindeki Etkileri, *Sosyoloji Konferansları*, İ.Ü.İ.F., 25.Kitap, İstanbul, Türkiye. <http://www.isamveri.org/salname/sliste.php> (Erişim Tarihi: 10.01.2021).



## OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ



### Kıbrıs Meselesinin Genel Seyri

Gizem KOCAKILIÇ<sup>1</sup>

Received/ 21.06.2021

Published/30.06.2021

#### Özet

Kıbrıs stratejik konumunun sağladığı avantajları ile eski dönemlerden itibaren dikkatleri üzerine çeken bir bölge olmuştur. Çeşitli medeniyetlerin hâkimiyetinde yaşadktan sonra 1571 yılında Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. Fakat bir süre sonra İngiltere Lozan Antlaşması gereğince Kıbrıs'ı hâkimiyeti altına aldığı açıklamıştır. Bu süreçten itibaren Kıbrıs çetrefilli bir mücadeleye sahne olmuştur. Kıbrıs bölgesi kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmış olup kuzeyde Türk güneyde Rum toplumlarının yaşadığı kozmopolitik bir yapıya sahiptir. Bölgede yaşayan Türkler ile Rumlar arasında vuku bulan olaylar Türkiye ve Yunanistan arasında büyük bir sorunun çıkmasına sebep olmuştur.

Kıbrıs, Türkiye ile Yunanistan arasında siyasi, hukuki, ekonomik, sosyal ve kültürel politikaların şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu doğrultuda Türkiye'nin dış politikasında önemli bir yer tutmakla beraber güncel bir sorun olarak varlığını korumaktadır. Bu çalışmada günümüzde de bir sorun olarak karşımıza çıkan Kıbrıs Meselesi'nin tarihsel gelişimi genel hatlarıyla aydınlatılmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Kıbrıs, Kıbrıs Meselesi, Enosis, Türkiye – Yunanistan İlişkileri.

### General Situation of Cyprus Question

#### Abstract

Cyprus has been a region that has attracted the attention since ancient times with the advantages provided by its strategic location. After existing under the domination of various civilizations, it has joined to the Ottoman Empire in 1571. However, after a while, Britain announced that it had subordinated to Cyprus as required The Treaty of Lausanne. Since this period, Cyprus has been the scene of a complicated struggle. The Cyprus region is divided into North and South, and has a cosmopolitical structure where Turkish communities live in the north side and Greek communities live in the south side. Events that has occurred between Greeks and Turks living in the area, has led to emergence of a big problem between Turkey and Greece.

Cyprus has been influential in shaping the political, economical, juridical, social and cultural policies between Turkey and Greece. In this direction, it is to maintain its existence as a current problem although occupied an important place in Turkey's foreign policy. In this study, the

<sup>1</sup> Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, [2021106103@ogr.oku.edu.tr](mailto:2021106103@ogr.oku.edu.tr), [gizemkocakilic@gmail.com](mailto:gizemkocakilic@gmail.com), ORCID NO: 0000-0002-1543-8916

historical development of the Cyprus Question, which is still a problem today, has been tried to be illuminated in general terms.

**Keywords:** Cyprus, Cyprus Question, Enosis, Turkish – Greek Relations

## 1. Giriş

Kıbrıs, jeolojik ve jeostratejik konumu itibariyle büyük bir öneme sahiptir. Akdeniz'in üçüncü büyük adası olması önemini artıran bir diğer etkidir. Bu özelliklerinden dolayı tarihin çeşitli dönemlerinde hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuştur. Kıbrıs, Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girmeden önce Roma, Yunan, İngiliz, Fenike, Arap gibi milletlerin hâkimiyeti altında bulunmuştur. Osmanlı topraklarına katılmasıyla birlikte batılı güçlerin ilgisi Kıbrıs üzerinde yoğunlaşmıştır ve bu doğrultuda politikalarını şekillendirmişlerdir. Kıbrıs, İngiltere'nin hâkimiyetine girdikten sonra adada bulunan Rumlar bazı faaliyetlere girişmek suretiyle Yunanistan'a bağlanmak için harekete geçmiştir. Bu durumda Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs Meselesi'nin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Vatansever, 2010, s. 1489,1496).

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler genel anlamıyla 19.yüzyılda başlamıştır. Bu ilişkiler uzun süre gergin bir dönemden geçmiştir. Fakat Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde 1930 yılından sonra yavaş yavaş ılımlı bir hal almaya başlamıştır. Akabinde imzalanan Balkan Paktıyla Türkiye ile Yunanistan arasındaki mevcut ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Yunanistan II. Dünya Savaşı'nda İtalya ve Almanya'nın saldırısına uğramıştır. Bu durum Yunanistan için büyük bir felaketi de beraberinde getirmiş ve halk sefalet içerisine düşmüştür. Türkiye II. Dünya Savaşı'nda tarafsız olmasına rağmen savaşın getirmiş olduğu ağır koşullardan etkilenmiştir. Türkiye de Yunanistan gibi kıtlık ve sıkıntı içerisine düşmesine rağmen Yunanistan'a iase desteğinde bulunmuştur. Türkiye'nin bu yardımı II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir süre daha devam etmiştir (Uçarol, 2015, s. 1040).

Dengelerin değiştiği 1950 yılından sonra Türkiye ile Yunanistan NATO ve Balkan Paktı ile dost olmuşlardır. Ne yazık ki kısa bir süre sonra bu ilişkiler gergin bir dönem içerisine girmiştir. Bunun en önemli nedeni ise Türkiye'yi uzun yıllar uğraştıran Kıbrıs ve Ege meseleleri olmuştur (Uçarol, 2015, s. 1041).

Netice itibariyle Türkiye Balkan ve Bağdat anlaşmalarını gerçekleştirdiği dönemde Kıbrıs Meselesi ortaya çıkmıştır. Bu mesele Türkiye'yi uzun yıllar uğraştırmış ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri daha da gerginleştirmiştir (Armaoğlu, 2018, s. 403; ayrıca bkz. Fırat, 2006, s. 576 - 614).

## 2. Kıbrıs'ın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi

Adını "kına çiçeği" adlı bir çiçekten aldığı rivayet edilen Kıbrıs Adası, Doğu Akdeniz'de 34.33 ve 35.41 enlemleriyle, 32.17 ve 34.35 doğu boylamları arasında yer alan Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır (Vatansever, 2010, s. 1488). Coğrafi konumu itibariyle Doğu Akdeniz'in merkezinde bulunmakta olup Doğu Akdeniz ile Orta Doğu'nun kontrolünü elinde tutmaktadır. Tarih boyunca Kıbrıs'ta meydana gelen egemenlik mücadelelerin de Kıbrıs'ın stratejik avantajı büyüktür (İzgi, 2007, s. 8). Kıbrıs, güneyde Mısır kıyılarından 370 km, kuzey-batıda Rodos'tan 400 km, Girit'ten 500 km uzaklıktadır (Değerli, 2012, s. 85).

Kıbrıs'a en yakın ülke 70 km. mesafe ile Türkiye'dir. Yüzölçümü **9283km.<sup>2</sup>** olan ada Yunanistan'a 800 km., Suriye'ye 120 km., Süveyş Kanalı'na 360 km. uzaklıktadır. Adanın bugün %35'i Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne, %60'ı GKRY'ne, % 3'ü İngiltere'ye, %2'si de Birleşmiş Milletler Barış Gücüne aittir. KKTC ile GKRY arasındaki temas hattının uzunluğu 216 km.dir (İzgi, 2007, s. 8).

Kıbrıs, Girit Adası ile birlikte suyollarının birleştiği bir hat üzerinde bulunmaktadır. Asya ve Avrupa kıtasını birbirinden ayıran boğazlar ile Asya ve Afrika kıtalarını ayıran Süveyş Kanalı'nın ortasında yer almaktadır. Öte yandan Kıbrıs'ın Avrasya ve Afrika irtibatında öne

çıkan Körfez ve Hazar havzaları, Aden ve Hürmüz suyollarında üs konumunda olduğu söylenebilir. Kıbrıs, Türkiye'nin Hazar, Karadeniz, Boğazlar, Ege Denizi, Doğu Akdeniz, Süveyş ve Basra körfezinde bulunduğu konumu ile stratejik bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Ortadoğu, Doğu Akdeniz, Ege, Süveyş Kanalı, Kızıldeniz ve Körfez üzerinde politikalarını şekillendirme niyetinde olan hiçbir devlet Kıbrıs'ı göz arda edemez. Kıbrıs yukarıda değinilen bölgelerin tamamına en uygun konumdadır ki bu özelliği de her birisini doğrudan etkileyecek bir avantaj sağlamaktadır (İzgi, 2007, s. 9; ayrıca bkz. Keser, 2016, s. 115 – 117).

1950 yılından itibaren Kıbrıs'ın önemini arttıran en önemli etkenlerden birisi de şüphesiz ki Ortadoğu petroleri olmuştur. Bir diğer etken ise bölgede çıkacak herhangi bir kargaşaya müdahale edebilme avantajına sahip oluşudur. Ortadoğu'da politikalarını etkin bir biçimde hissettiren ve bölge de tek hâkim güç olmayı amaçlayan Amerika, Rusya ve diğer Batılı ülkeler özellikle Akdeniz'de varlığını hissettirmek isteyen ve bölgedeki mevcut üslerini kaybetmiş olan İngiltere açısından Kıbrıs büyük bir öneme sahiptir. Çünkü İngiltere'nin Süveyş üssünü kaybetmesi Kıbrıs'ın önemini arttırdığı gibi geleceğini de şekillendirmiştir (İrkiçatal, 2012, s. 36 – 37).

Türkiye tarafından bakıldığında ise Kıbrıs “verip kurtulacak” bir toprak parçası değildir. Mustafa Kemal Atatürk'ün Kıbrıs konusundaki düşüncesi bu durumu destekler niteliktedir. Güney sahillerinde yapılan bir tatbikatta Atatürk çevresinde toplanan kurmaylara Kıbrıs'ı haritadan gösterip eliyle de denize doğru işaret ederek “*Efendiler, Kıbrıs düşman elinde bulunduğu sürece, bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs'a dikkat ediniz. Bu ada bizim için çok önemlidir.*” demek suretiyle Kıbrıs'ın önemine dikkat çekmiştir (İzgi, 2007, s. 9 – 10).

### 3. Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Kıbrıs, Osmanlı Devleti'nin egemenliğine 1571 yılında katılmış ve 30 yıl kadar yönetilmiştir. 19.yüzyıla gelindiğinde ise emperyalist devletler Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşma konusunda adeta yarışa girmişlerdir. Bu yarışta Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de üst görevini üstlenen Kıbrıs Adası da nasibini almıştır (Gülen, 2012, s. 390).

Kıbrıs, egemenlik hakkı Osmanlı Devleti'nde kalmak üzere geçici bir süre olmak şartıyla İngiliz yönetimine bırakılmıştır. Bu durum da I. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. I. Dünya Savaşı'na 29 Ekim 1914'te Osmanlı Devleti de katılmıştır. İngiltere bu durumu fırsata dönüştürmek amacıyla harekete geçerek Kıbrıs'ı egemenliğine kattığını ilan etmiştir. İngiltere'nin bu ilhakı tek yanlı olup 1923 yılına kadar sürmüştür. Türkiye ise İngiltere'nin bu tek yanlı ilhakını Lozan Antlaşması ile kabul etmek zorunda kalmıştır. Böylelikle artık Kıbrıs'ta İngiliz yönetimi başlamıştır. Bu durum ise 1960 yılına kadar devam etmiştir. Fakat kısa bir süre sonra adanın mevcut durumunda birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Bu esnada Yunanistan'ın ve Kıbrıs'ta bulunan Rumların faaliyetleriyle adanın Yunanistan'a bağlanmak istenilmesi adadaki Türkler ile Rumlar ve Türkiye – Yunanistan arasında Kıbrıs Meselesini bir başka deyişle Kıbrıs sorununun fitilini ateşlemiştir (Uçarol, 2015, s. 1041).

Kıbrıs'ta Osmanlı Devleti ve İngiltere'nin hâkimiyeti altında bulunduğu dönemlerde sık sık ve çeşitli nedenlerle ortaya çıkan olaylar yaşanmıştır. Bu olaylarda genellikle ada Rumları ve Ortodoks kilisesi ön plana çıkmıştır. 1821'de meydana gelen Mora Ayaklanması Kıbrıs sorunu da beraberinde getirmiştir denilebilir. Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanma düşüncesi adada bulunan Rumların düşüncelerinde 1878 yılında ortaya çıkmıştır. 1878 yılından itibaren Rumlar emellerine ulaşma konusunda birtakım girişimlerde bulunup ayaklanmalar çıkarmışlardır (Uçarol, 2015, s. 1040 – 1041).

1571 – 1914 yılları arasında Türk, 1914 – 1960 yılları arasında İngiliz yönetiminde yaşayan Kıbrıs ancak 1960 yılından sonra bağımsız bir cumhuriyet olabilmıştır. Türkiye ve adada bulunan Kıbrıslı Türklerin karşı çıkmasına rağmen Yunanistan'a bağlanmak istenilmesi adada

yaşayan Türkler ile Rumlar ve Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs Meselesi olarak adlandırılan çatışmayı ortaya çıkarmıştır (Gönlübol ve diğerleri, 2014, s. 337).

Başlangıçta yerel bir sorun olarak ortaya çıkan Kıbrıs Meselesi, Türkiye ve Yunanistan'ın da mücadeleye dâhil olmasıyla bölgesel, sonuca bağlanamamasıyla da uluslararası bir vaziyete dönüşmüştür (Acun, 2019, s. 230).

1954 yılından sonra Türkiye'nin gündeminde yer almaya başlayan Kıbrıs sorunu karşısında Türkiye, başlangıçta sessiz bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Özellikle 1954 – 1955 yıllarına kadar mesele ile ilgilenmemiştir. Şüphesiz ki bunun en önemli sebebi İngiltere'nin Kıbrıs'ı halen hâkimiyeti altında bulundurması (Doğan, 2008, s. 255) ve Türkiye için büyük bir önem arz eden Sovyet baskısı karşısında kendisini güvence altına almak istemesinden ileri gelmektedir. II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Yunanistan Kıbrıs'ı ele geçirme konusunda daha da emin adımlar atmaya başlamış (Uçarol, 2015, s. 1042) ve Enosis kampanyasına da hız vermiştir (Yılmaz, 2017, s. 90).

Bir süre sonra Kıbrıs Meselesi Yunanistan'ın Birleşmiş Milletlere başvurmasıyla uluslararası arenada bir sorun haline dönüşmüştür. Konunun doğrudan tarafları Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'dır. Yunanistan Kıbrıs Meselesi için Birleşmiş Milletlere ilk başvurduğunda, Kıbrıs'ta yaşayan halkın kendi geleceklerini kendilerinin karar vermesini ve bu kararın uygulanmasını istemiştir. Fakat Yunanistan'ın bu isteği apaçık adanın Rumlara, Kıbrıs'ında kendisine bağlanmasını istemek anlamına gelmektedir. Bu yaşananlar Türkiye'nin Kıbrıs Meselesi için harekete geçmesinde büyük bir rol oynamıştır. Bu süreçten sonra da Kıbrıs Meselesi Türkiye'nin dış politikasını şekillendiren etkenlerden bir tanesine dönüşmüştür. Öte taraftan da Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri etkilemekle kalmamış Türk dış politikasına da yön vermiştir (Uçarol, 2015, s. 1042).

Dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in "*Kıbrıs asla Yunanistan'ın olmayacaktır.*" sözü Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki kararlılığını apaçık göstermektedir (Sönmezoğlu, 2011, s. 226). Türkiye, bundan sonra ülkenin güvenliğini sağlamak ve Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin hayatını korumak için Kıbrıs Adasına ilgi göstermeye başlamıştır. Öte taraftan 1955 yılına kadar Türkiye Kıbrıs konusunda pasif kalmıştır. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 20 Ağustos 1951'de "*Ada'nın bugünkü hukuki durumunun değişmesi için bir sebep görmemekteyiz.*" dedikten sonra 1 Nisan 1954 tarihinde şunları eklemiştir:

*"Dost ve müttefik Yunanistan'ın devlet adamları ile yapılan görüşmelerde Kıbrıs üzerinde herhangi bir muharebe veya müzakere cereyan etmiş değildir. Bunun sebebi Türkiye'nin Kıbrıs meselesi diye bir şey mevcut olmadığı mütalaasında bulunması ve Kıbrıs'ın halen İngiltere'ye ait olduğuna göre bu ada hakkında Yunanistan'la ikili konuşmaları yapılmasının caiz olmamasıdır. Günün birinde Kıbrıs'ın İngiltere ile müzakereye mevzu olması haline pek tabi bu adada mühim bir Türk ekalliyeti bulunması keyfiyeti bizim de söz sahibi olmamızı gerektirecektir. Kaldı ki biz bu adanın bugünkü statüsünde bir değişiklik yapılması lüzumuna kani değiliz (Uçarol, 2015, s. 1043)."*

Türkiye'nin Kıbrıs konusunda 1955 yılına kadar çekimser kalıp pasif bir politika izlemesinin en önemli nedeni daha önce belirtildiği gibi Sovyet baskısı ve emperyalizm çekincesinden ileri gelmektedir. Bu suretle güvenliğini sağlamak Kıbrıs Meselesi'nden önce gelen bir durum olmuştur. Türkiye, 1952-1954 arasında NATO'ya girmiş; bu dönemde mevcut durumunu güçlendirme yolunu seçmiştir. Bu yıllarda Yunanistan İngiltere'ye başvurarak Kıbrıs konusunda isteğini bildirmiştir. Fakat Türkiye, Yunanistan ile Balkan anlaşmasını gerçekleştirme konusuna daha çok eğilim göstermiştir. Bu durumda Türkiye'nin Kıbrıs Meselesi'nde ilgisiz kalmasına ve zaman kaybetmesine sebep olan en büyük etken olmuştur. Türkiye, Kıbrıs Meselesi konusunda başlangıçta Yunanistan ve İngiltere ile arasında bulunan mevcut ilişkisini bozma taraftarı olmamıştır (Uçarol, 2015, s. 1045). Bunun içindir ki Kıbrıs Meselesi uluslararası bir soruna dönüştükten sonra Yunanistan'ı uyarma gereksiniminde bulunmuştur. Hatta Türkiye, Birleşmiş



Milletlerde Kıbrıs konusunun gündeme gelmesi daha sonraki bir tarihe bırakılınca bunu memnuniyetle karşılamıştır. Türkiye Birleşmiş Milletlere Yunanistan'ın Kıbrıs konusu ile ilgili yaptığı başvurunun oylanması esnasında konunun yalnızca İngiltere ile Yunanistan'ı ilgilendirdiğini göstermek için çekimser oy kullanmıştır. Oylamanın sonucu belli olduktan sonra Başbakan Adnan Menderes, 18 Aralık 1954 tarihinde şunları söylemiştir: *“Bu mesele tamamı ile kapandığı için artık müttefikimiz Yunanistan ile aramızdaki dostluğun hatta gölgelememesine dikkat ve itina göstermek zamanı gelmiş bulunuyor (Uçarol, 2015, s. 1045).”*

Yunanistan'ın self-determinasyon isteği ile Birleşmiş Milletlere yapmış olduğu başvurudan bir sonuç elde edememesi mevcut sorunu çözmeye yetmemiştir. Tam tersine Yunanistan, Birleşmiş Milletlerden kendi aleyhine karar çıkmasının hemen ardından 1955'te EOKA yer altı örgütünü kurmuştur. Akabinde önce İngiliz daha sonra da Türklere karşı terör hareketine girişilmiştir. EOKA'nın dağıtmış olduğu ilk bildirisinde şu açıklama yapılmıştır: *“İki düşmanımız vardır. Birincisi İngilizler, ikincisi Türkler. Önce İngilizleri ele alıp onları adadan kovacağız, sonra da Türkleri imha edeceğiz. Hedefimiz Enosis'tir. Her ne pahasına olursa olsun görevimiz bu hedefin gerçekleştirilmesidir.”* Bundan sonra Kıbrıs ve Yunanistan'da gösteri, taşkınlık, ayaklanma ve terör hareketleri katlanarak devam etmiştir (Uçarol, 2015, s. 1045). Bu olaylar sonucu binlerce günahsız ve savunmasız Türk hayatını kaybetmekle birlikte evlerini de terk etmek zorunda kalmıştır (Keser, 2012a, s. 186).

Bu olaylar, hükümet başkanının Kıbrıs Meselesi'nin kapandığı ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin büyük bir özen ile korunması konusundaki inancını yalanlar nitelikte olmuştur. Yunanistan ise bu aşamadan sonra Kıbrıs Meselesi ile daha da yakından ilgilenmeye başlamıştır. Hatta adada EOKA yer altı örgütü tarafından başlatılan terör hareketlerini kışkırtmış bununla da yetinmeyip terör hareketine yardımda bulunmuştur. Adadaki olayların krize dönüşmesiyle İngiltere konuya el atmak suretiyle Türkiye ve Yunanistan'ı 29 Ağustos 1955'te gerçekleştirecek olan Londra Konferansı'na davet etmiştir. İngiltere'nin bu girişimi Türkiye'nin istemeden de olsa Kıbrıs Meselesi'ne dâhil olmasına neden olmuştur. İngiltere'nin böyle bir girişimde bulunmasında kendi çıkarları ön planda gelmiştir. Yunanistan karşısında yalnız kalmamak için Türkiye'yi Yunanistan'ın karşısına çıkarmıştır. Fakat Londra Konferansı bir sonuç alınmadan dağılmıştır (Armaoğlu, 2018, s. 405 – 406).

İngiltere Yunanistan'ın istekleri konusunda ödün vermek suretiyle Kıbrıs'a özerklik verilmesi teklifinde bulunmuştur. İngiltere'nin bu girişimi ve Yunanistan'a taraf olması Türkiye'nin düşüncesini değiştirmeye yetmediği gibi Kıbrıs'taki mevcut durumun devam ettirilmesi hususunda ısrarcı bir tavır almasına neden olmuştur. Yunanistan ise sorunun ortaya çıktığı andan itibaren savunduğu adanın kendisine katılması görüşünde ısrarcı olmuştur. İngiltere, iki ülkenin de özerkliğe sıcak bakmaması üzerine kendi düşüncesini gerçekleştirmek amacıyla Kıbrıs'a özerklik verilmesi için çalışmalara başlamıştır. İngiltere'nin bu adımı Türkiye'nin mevcut durumun korunması düşüncesinin tam tersi bir girişim olmuştur. Fakat Türkiye statüko üzerinde ısrarlarına devam etmiş olmasına rağmen İngiltere'nin özerklik düşüncesine yönelmeye başlamıştır. Akabinde Türkiye, *“Muhtariyet rejimi içinde Kıbrıs Türklerinin hürriyet ve yaşam haklarını garanti altına alacak olan kendi muhtariyet tekliflerini İngiltere'ye bildirmiştir (Armaoğlu, 2018, s. 406).”*

1956 yılında ise Kıbrıs Adasında Rumların terör hareketleri hız kesmeden devam etmiştir. İngiltere'nin özerklik konusunda eğilim göstermesinin nedeni adadaki terör olayları ve Yunanistan'ı desteklemesidir. Bu nedenle İngiltere Lord Radcliffe'ye Kıbrıs için bir anayasa hazırlaması görevini vermiştir. Lord Radcliffe, Kıbrıs Adasında yapmış olduğu gözlem ve incelemelerden sonra bir özerklik anayasası hazırlamıştır. Hazırlamış olduğu anayasa raporunu 12 Kasım 1956'da İngiltere Sömürge Bakanlığı'na takdim etmiştir. Radcliffe anayasa raporu üzerine, İngiltere Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd 19 Aralık 1956'da yaptığı konuşmada,

İngiltere hükümetinin bu rapordaki anayasa tekliflerini aynen kabul etmiş olduğunu ifade ettikten sonra şu sözleri eklemiştir: “İngiliz hükümeti Kıbrıs’taki gibi gayet karışık bir ahali için self - determinasyon hakkının tatbiki için muhtelif hal çareleri arasına adanın taksimi hususunun da ithal edilmesi gerektiğini kabul etmektedir (Armaoğlu, 2018, s. 406).”

Böylelikle İngiltere Kıbrıs’ta bulunan Türk ve Rum halkının varlığını kabul etmiştir. Yunanistan’ın Birleşmiş Milletlere başvurusunda öne atılmış olduğu, adada yaşayan iki toplumun kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi düşüncesi İngiltere’nin de bu konuya sıcak bakmasına neden olmuş ve Kıbrıs Meselesi için bir çözüm olabileceği düşüncesine itmiştir. İngiltere’nin bu düşüncesi Türkiye’nin bundan sonra taksim tezinde direktmesine sebep olmuştur. Lennox Boyd, Radcliffe anayasasını kabul ettikten sonra yapmış olduğu açıklamada adanın taksimi konusu, Türkiye tarafından Kıbrıs Meselesi’ni sonuca bağlayacak önemli bir adım olarak görülmüştür.

Bu durumda taksim tezini ön plana çıkartmıştır. İngiltere Kıbrıs’ın geleceği konusunda taksim tezini de bir çözüm olarak kabul etmiştir. Ne var ki İngiltere’nin asıl düşüncesi adaya özerklik verilmesidir. Lakin adaya verilecek olan özerklik belirli bir dönemi kapsayacak ileride Kıbrıs Meselesi hakkında kesin bir çözüm yolu bulmak için girişimde bulunulduğu takdirde taksim tezinin de düşünülüp ele alınabileceği ifade edilmiştir. Fakat Türkiye, sorunun biran önce çözümünden yana olmuştur. Bu nedenle adadaki taksim en kısa sürede yapılmasını talep etmiştir (Armaoğlu, 2018, s. 406 – 407).

Diğer taraftan Türk halkı Kıbrıs Meselesi’nin ortaya çıktığı andan itibaren benimsemiş olduğu görüşte ısrar etmiştir. Bu görüş ise adadaki mevcut durumun devam ettirilmesidir. Bir başka deyişle İngiltere’nin hâkimiyetinde Kıbrıs’ın varlığını devam ettirmesidir. Fakat günün birinde İngiltere bu işten çekilecek olursa adanın eski sahibi olan Türkiye’ye iadesinin gerçekleşmesini istemişlerdir. 1956 yılına gelindiğinde Türkiye taksim tezini kabul etmiştir. Türkiye taksimi hem Türk halkına hem de İngiltere ve Yunanistan’a kabul ettirmek için çaba saf etmiştir. Türkiye’nin girişimleri sonucunda Türkiye’nin sesi 1958 yılında, “Ya taksim! Ya ölüm!” olmuştur (Armaoğlu, 2018, s. 407). Ancak Türkiye kendi ve Kıbrıs’taki Türk halkının güvenliğini teminat altına almış olduğu Londra ve Zürih Anlaşmalarından sonra taksim tezinden vazgeçmiştir (Balıkçıoğlu, 2016, s. 58).

### **Türkiye’nin Kıbrıs Meselesinde izlemiş olduğu politikalar şunlardır:**

I. “Türkiye birinci aşamada; Kıbrıs’ın, İngiltere tarafından Türkiye’den alındığını ileri sürerek adanın bütünüyle Türkiye’ye geri verilmesi anlamına gelen “ilhak” tezini savunmuştur. Ancak kısa bir süre sonra bu politikanın başarılı olmayacağı anlaşılmıştır.

II. Türkiye ikinci aşamada; dönemin siyasi, ekonomik koşullarının zorlaması ve İngiltere’nin de baskıları sonucunda 1957 yılından itibaren Kıbrıs adasının paylaşılmasına razı olmuş yani “taksim” tezini benimsemiştir. Ancak bu politikada Yunanistan’ın uzlaşmaz tutumu yüzünden gerçekleştirilememiştir.

III. Türkiye, üçüncü ve son aşamada ise İngiltere’nin empoze ettiği ve taraflara baskı yaparak kabul ettirdiği federal bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulması yolundaki çözümü kabul etmiştir (Doğan, 2008, s. 255).”

### **3.1.Zürih Anlaşması (11 Şubat 1959)**

Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile Yunanistan Dışişleri Bakanı Avanghelos Averof, NATO toplantısı için Paris’te bir araya gelmişlerdir. 18 Aralık 1958’de ise Kıbrıs Meselesi’ni görüşüp Türkiye ile Yunanistan arasında Zürih’te bir toplantı yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan toplantının sonucunda Türkiye ve Yunanistan ortak paydada buluşmak suretiyle, Kıbrıs’ta bağımsız bir cumhuriyet yönetiminin kurulmasını ve kurulacak bu devlet içinde Türk ve Rum toplumlarının haklarının neler olacağını kararlaştırdıklarını bu amaçla bir anlaşma yaptıklarını açıklamışlardır (Uçarol, 2015, s. 1050).

11 Şubat'ta Zürih'te imzalanan anlaşmalar şunlardır:

- I. "Oluşturulacak devletin temel kuruluş esaslarının yer aldığı "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı" başlığını taşıyan 27 maddelik belge,
- II. Bir yanda Kıbrıs Cumhuriyeti öte yanda Yunanistan, İngiltere ve Türkiye arasında yapılması tasarlanan Garanti Anlaşması metni,
- III. Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasında yapılması tasarlanan İttifak Anlaşmasının metnidir (Özersay, 2009, s. 9)."

Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan Zürih Anlaşmasıyla Kıbrıs'ta yeni bir statünün kurulması konusunda adım atılmıştır. Bu anlaşmadan memnun olan Türkiye, taksim tezinden vazgeçip Kıbrıs'ın bağımsızlığı tezini kabul etmiştir (Uçarol, 2015, s. 1050).

### 3.2.Londra Anlaşması (19 Şubat 1959)

Zürih Anlaşması esas alınmak üzere bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ortaya çıkartan anlaşmalar 19 Şubat 1959'da imzalandıktan sonra 23 Şubat 1959'da da Londra Anlaşması kararları açıklanmıştır. Bu anlaşmalar özetle şu şekildedir:

- I. "Kıbrıs üzerindeki İngiltere egemenliğinin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devrine dair bir kurulma anlaşması,
- II. Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve anayasa düzenini teminat altına alan Garanti Anlaşması,
- III. Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında yapılacak askeri ittifak anlaşması ve
- IV. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın temel maddeleri (Uçarol, 2015, s. 1051)."

Kıbrıs Meselesi, bu anlaşmalarla üç devletin ve iki cemaatin hak ve menfaatlerini bağdaştırmaya çalışmıştır. Ne Yunanistan ve Kıbrıs Rumlarının aday Yunanistan'a bağlama istekleri ne de Türkiye ve Kıbrıs Türklerinin aday taksim istekleri kabul edilmiştir. Adada iki cemaatin ortaklığına dayanan, Türkiye ve Yunanistan ile sıkı iş birliği yapacak bağımsız bir çeşit federal bir cumhuriyetin kurulması öngörülmüştür (Uçarol, 2015, s. 1051).

Bu anlaşmalara göre; Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Rum ve Türk toplumları kendilerini ilgilendiren konuları Toplum Meclisleri'nde ortak konuları ise başkanlık sistemine dayanan yürütme organı aracılığıyla yürüteceklerdir. Yürütmeye başkanlık edecek kişinin Rum, yardımcısının ise Türk olması ve üçü Türk olmak kaydıyla on kişilik Bakanlar Kurulu bulunacaktır. Ayrıca elli üyeden oluşan Temsilciler Meclisi'ne yüzde otuz oranında Türk üye katılacaktır. Bir Anayasa Mahkemesi ile Türk ve Rumlar arasındaki davalar için karma mahkemeler kurulacaktır. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasa düzeninin devamlılığını Türkiye, İngiltere ve Yunanistan garanti edeceklerdir. Öte taraftan adanın savunması bu üç devlet ile Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından, Askeri İttifak Anlaşması çerçevesi içinde kurulacak ortak bir kuvvetle sağlanacaktır. Ada başka bir devlet ile birleşmeyecek ve taksim edilmeyecektir. Bunların yanı sıra İngiltere kendisi için önemli olan adadaki üsleri ve bunların üzerindeki egemenlik haklarını koruyacaktır. Böylelikle, Kıbrıs'ta Yunanistan'da Türkiye ile aynı haklara kavuşmuştur (Uçarol, 2015, s. 1051 – 1052).

### 3.3.Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulması ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs'ta, iki toplumlu bağımsız ve yönetim şekli cumhuriyet olan bir devletin kurulmasıyla yeni bir dönem başlamıştır. Fakat kısa bir süre sonra ada yeni gelişmelere sahne olmuştur. Bu durumda çeşitli olay ve bunalımların çıkmasına neden olduğu gibi 1960 – 1963 yılları arasında Rumlar kabul edilen anayasa ve yapılan çeşitli anlaşmalarda Türkler ile ilgili olan maddelerini uygulamak istememişlerdir. Bunun için Rumlar, Kıbrıs'ta ki mevcut durumu kendileri yönünde değiştirmek için bir takım gizli çalışmalara başlamışlardır (Uçarol, 2015, s. 1054).

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Makarios, Türkiye'nin kendisini istediği gibi rahat bırakmayacağını anlaması üzerine gizli bir grup kurarak terör hareketine girişmiştir. Yapılan hazırlıkların sonunda "Akritas Planı" adı verilen bir eylem planı oluşturulmuştur. Bu eylem planının hedefi "enosis"i gerçekleştirmektir. Bu doğrultuda darbe yapılmasını, mevcut hükümetin güçlenmesine zaman vermeden yönetimde bulunan herkesin temizlenmesi konusunda adım atılmasını öngörmektedir. Bu planın gerçekleşebilmesi için ilk girişim anayasa değişikliği olmalıdır. Daha sonra Makarios, 30 Kasım 1963'te Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'ye anayasa değişikliği önerisinde bulunmuştur. Makarios'un bu önerisinin kabul edilmesi Rumların lehine Türklerin aleyhine bir durumun ortaya çıkmasına sebebiyet verecektir. Bu sebeple Türkiye Makarios'un anayasanın değiştirilmesi talebini reddetmiştir. Önerinin reddedilmesi adada yaşayan Rumları harekete geçirmiş ve bu durum yeni bir bunalımı da beraberinde getirmiştir. Rumlar, Akritas Planına uygun olarak saldırıya geçmiştir (Uçarol, 2015, s. 1055).

Bu saldırıda birçok Türk öldürülmüş olup tedhiş hareketleri arasında en vahşice olanı 1963'te başlayan saldırılardır (Keser, 2012b, s. 301). Rumların bu saldırıları sonucunda sayısız insanın hayatını kaybetmesinden dolayı "Noel Katliamı" veya "Kanlı Noel" olarak adlandırılmıştır (Uçarol, 2015, s. 1056).

### 3.3.1. Johnson Mektubu

Rumların "Kanlı Noel" saldırısının ardından 25 Aralık'ta Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, ABD Başkanı Lyndon Johnson'a bir mektup göndermek suretiyle adadaki katliamın durdurulmasını ve Rumların bu girişiminin engellenmesini istemiştir. Johnson, bu mektuba verdiği cevapta, "*Kıbrıs'ta meydana gelmekte olan trajik olaylardan büyük endişe*" duyduğunu Başkan Makarios ve Başkan yardımcısı Küçük'e birer mektup yolladığını yazmış olup "*üç garantör devlet tarafından barışçı bir çözümü desteklemek için akılcı bir ümit veren her türlü hareketi destekleyeceğini*" belirtmiştir (Erhan, 2006, s. 685). Fakat Johnson'un, Gürsel'e sözünü ettiği mektupta kullandığı dil, ABD başkanının soruna Türkiye'den çok farklı baktığını gözler önüne sermiştir. Söz konusu mektubunda Johnson, "*İki cemaatin birbirlerini öldürmekte olduğunu öğrendiğini, bunun temel sebeplerini, iki toplumun Kıbrıslı yurttaşlarının doğrularını ve yanlışlarını yargulamak niyeti taşımadığını, yarın tüm Kıbrıslıların ve adanın güvenliği için özel anlaşma sorumlulukları olan üç ulusun birlikte barış içinde yaşamasını ümit ettiğini*" ifade etmiştir (Erhan, 2006, s. 685).

Johnson, bu sorun karşısında Türkiye'ye taraf olmak istememiştir. Bunun nedeni ise yaklaşan başkanlık seçimlerinde Rum kökenli Amerikalıların oylarını kaybetmek istememesidir. Mektupta bir kez bile Rum ya da Türk kelimesinin geçmemesi ve her iki toplum için "İki cemaate mensup Kıbrıslıların", "Birbirlerini öldürmekte oldukları" ifadelerinin kullanılması açıkça bunu göstermektedir. Daha sonra İsmet İnönü'nün isteği ile TBMM, 16 Mart'ta hükümete gerekli görülürse adaya askeri müdahalede bulunma yetkisi vermiştir. TBMM'den alınan bu yetki ile adaya üç defa müdahalede bulunulmuştur. Ne yazık ki bu teşebbüsler başarısızlıkla son bulmuştur. Akabinde adaya tekrar müdahale için hazırlıklara başlanılmıştır. Tam bu sırada Johnson'dan gelen mektup, Türkiye'nin adaya askeri harekât düzenleme girişiminden bir süre vazgeçmesine sebep olmuştur. 5 Haziran 1964'te Başkan Johnson, Başbakan İnönü'ye kapsamlı bir mektup göndermiştir. Bu mektup uzun süre saklanmıştır. Fakat 13 Ocak 1966'da Hürriyet gazetesine sızdırılarak yayınlanmıştır (Erhan, 2006, s. 685 – 686).

Johnson'un muhtıra niteliğindeki mektubunun içeriği özetle şu şekildedir;

- I. "*ABD, Türkiye'nin uzun yıllar boyunca en önemli müttefiklerinden biri olmuştur. Türkiye ABD ile istişarede bulunmadan bir adım atmamalıdır.*"

- II. *Türkiye'nin harekete geçme kararını garanti anlaşması etkilemiştir. Fakat söz konusu anlaşmayı imzalayan ülkelere danışmak suretiyle harekete geçebilir.*
- III. *Böyle bir girişim NATO üyesi olan Türkiye ile Yunanistan arasında gerilime yol açabilir. Bu girişim ABD ve NATO tarafından desteklenen bir durum değildir.*
- IV. *Türkiye Kıbrıs'a bir müdahalede bulunacak olursa Sovyetler Birliği de soruna dâhil olup karşılık verebilir. Sovyetler Birliği Türkiye'ye karşı bir hamlede bulunursa NATO üyeleri Türkiye'nin yanında yer almayabilir.*
- V. *BM'nin barış için attığı adımlar Türkiye'nin adaya müdahalesi halinde olumsuz etkilenebilir.*
- VI. *Türkiye'nin ABD'den aldığı savaş malzemelerini adaya yapılacak bir harekâta kullanması ABD'nin tepkisine yol açabilir.*
- VII. *Başbakan İnönü tasarlamış olduğu girişimi uygulamadan önce Başkan Johnson ile bir müzakere de bulunmalıdır (Mektubun tam metni için bkz. Hürriyet Gazetesi, Johnson Mektubu, 13 Ocak 1966, s. 1,7)."*

Yukarıda değinilen konulardan da anlaşılacağı üzere ABD, Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri bir müdahalede bulunması taraftarı olmamıştır. Türkiye'nin askeri harekât girişimini engelleme konusunda çeşitli nedenler sıralamıştır. Hatta Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi gerçekleştiği takdirde ilerleyen dönemlerde Türkiye üzerinde oluşması muhtemel bir Sovyet baskısı ve saldırısında Türkiye'nin yanında olmayacağını açıkça ifade etmiştir (Erhan, 2006, s. 687).

Amerika bu girişimi ile Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunma hareketini engellemiştir. 13 Haziran 1964 günü İsmet İnönü, Amerika'nın Türkiye karşısında sergilediği bu davranış üzerine, "*Yeni bir dünya kurulur, Türkiye orada yerini alır.*" diyerek bu anlamlı ve önemli ifadeyle, Türkiye'nin dış siyasetine köklü değişiklikler yapılabileceğini açıklamıştır (Uçarol, 2015, s. 1062).

### **3.3.2.Cenevre Görüşmeleri ve Acheson Planı**

Amerika'nın eski Dışişleri Bakanı D.Acheson'un önderliğinde Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında 9 Temmuz 1964'te Cenevre'de görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda "Acheson Planı" denilen bir çözüm şekli ortaya atılmıştır. Acheson Planına göre; Türkiye'ye Karpas Yarımadası'nda bir bölge verilmesi kararlaştırılmıştır. Karpas Adası dışında kalan diğer bölgelerde ise Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin yoğun olduğu iki veya üç bölgede muhtariyetin Türk yönetimine bırakılması ve söz konusu bu bölgelerde Türk yönetimleri kurulmasını göz önünde bulundurulacaktır. Kurulacak olan yönetimleri gözetme ve anlaşmaların işleyişini denetlemek amacıyla bir komisyon kurulması da düşünülmüştür. Acheson Planı üzerine görüşmelerin devam ettiği esnada Erenköy ve Mansur'a da Rum saldırıları şiddetlenmiştir. Türk yönetimi de harekete geçerek söz konusu bölgeleri 8 – 9 Ağustos 1964 tarihinde bombalamıştır. Türkiye'nin Erenköy ve Masura'yı bombalaması Acheson Planında değişiklik yapılmasına neden olmuştur. Fakat Türkiye yapılan değişikliklere rağmen planı kabul etmemiştir (Uçarol, 2015, s. 1063).

Şüphesiz ki Erenköy direnişinin tarihsel bir önemi bulunmaktadır. Ulusal bilincin uyanmasını sağlayıp Rum saldırılarına karşı tek vücut olunması bakımından önemli bir adım atılmıştır. Öte taraftan Kıbrıs'ın geleceği ve bugünkü konumuna ulaşmasında belirleyici rol oynamıştır (Taşkın ve Tuncel, 2017, s. 579).

### **3.3.3.1967 Olayları, Türkiye – Yunanistan İlişkilerinde Bunalım**

Türklerin Rumlara karşı açtığı mücadelenin önderi olan Rauf Denктаş bu dönemde adadan ayrılarak Türkiye'ye gelmiştir. Bunu fırsat bilen Makarios, Rauf Denктаş'ın Kıbrıs'a girişini yasaklamıştır. Kıbrıs'a giriş yapması halinde görüldüğü yerde tutuklanacağı bildirilmiştir.

Makarios'un bu girişimi Rauf Denktaş'ı durduramamıştır. Ada'ya gizlice girmek istediği sırada tutuklanmıştır. Bu olay ise bunalımın yeniden büyümesine neden olmuştur. Türkiye'nin girişimleri ile Denktaş kısa bir süre sonra serbest bırakılmıştır. Bu durum da Türk – Yunan ilişkilerinin yeniden alevlenmesine neden olmuştur. Kıbrıs'ta bunalım devam ederken, 15 Kasım 1967 tarihinde Grivas komutasındaki Rum kuvvetleri, zırhlı araçlar ve toplarla Türk köyleri olan Boğaziçi ve Geçitkale'yi işgal etmiştir. Yapılan saldırıda Rum kuvvetleri adada bulunan birçok Türk'ün ölümüne sebep olmuştur. Bu katliamın ardından Türk Silahlı Kuvvetleri harekete geçmiş, Türk uçakları Kıbrıs'a yönelmiştir (Uçarol, 2015, s. 1066).

17 Kasım 1967 tarihinde Türkiye, Yunanistan başta olmak üzere müttefik ülkelere adaya çıkartma yapacağı bilgisini vermiştir. Kıbrıs'a Türkiye tarafından çıkartma yapılmasının kesinlik kazanmasıyla ABD Başkanı Johnson, özel temsilcisi Cyrus Vance'i bölgeye göndermiştir. Bu esnada Birleşmiş Milletlerde yaşanan gerginliği önlemek için harekete geçmiştir. Cyrus Vance'nin Ankara, Atina ve Lefkoşa'daki temasları sırasında Türkiye Vance'ye on üç maddelik bir muhtıra vermiştir. Cyrus Vance aracılığıyla Yunanistan'a verilen notaya uyulmadığı takdirde Türkiye müdahalede bulunacaktır (Yıldırım, 2004, s. 47).

Türkiye tarafından verilen nota şu hükümleri kapsamaktadır:

- I. *“Türkiye ve Yunanistan 16 Ağustos 1960 Lefkoşa Antlaşması gereğince, Kıbrıs'ın muhtariyet, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını kabul edecektir.*
- II. *Ada'daki iki cemaatle birlikte, Türkiye ve Yunanistan'ın rızası olmadan adanın statüsünde 1960 Lefkoşa Antlaşmasında hiçbir değişiklik yapılmayacaktır.*
- III. *Taraflar, anlaşmalar dışı Kıbrıslı olmayan askeri kuvvetlerinin Kıbrıs'tan çekilmesini kabul edecekler. Çekilme azami iki ay içinde tamamlanmış olacaktır.*
- IV. *Tarafların bu hususlara uydukları, evvela Yunanistan, bilahare Türkiye tarafından ilan olunacaktır.*
- V. *Kıbrıslı olmayan Yunan kuvvetlerinin tahliyesine başlanması üzerine Türkiye buhranın giderilmesi için askerini hudutlardan çekerek, tahkimat yapmaktan imtina edecek ve Kıbrıs'taki mücahitlerini çekmeye başlayacaktır.*
- VI. *Grivas bir daha adaya dönmek şartıyla geri çekilmiş olacaktır.*
- VII. *EOKA teşkilatı tamamen dağıtılacak, soydaşlarımıza karşı herhangi bir sabotaj, yıpratma ve sindirme hareketlerinde bulunmayacaktır.*
- VIII. *Antlaşmalar dışı olarak adaya sokulmuş bulunan bütün silah, cephane ve mühimmat çekilecektir. Çek silahları da adadan çıkarılacaktır. Rum Milli Muhafız Teşkilatı lağvedilecektir.*
- IX. *Türkiye ve Yunanistan, adada tam manasıyla pasif bir faaliyette bulunacaktır.*
- X. *Kıbrıs'taki BM Barış Gücü Birlikleri'nin sayısı arttırılacak ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki antlaşmaların takipçisi Birleşmiş Milletler olacaktır.*
- XI. *Boğaziçi ve Geçitkale köylerinde yapılan saldırılarda işlenen cinayetlerin hesabı sorulacak, ölenlerin yakınlarına tazminat verilecek, hasarları tanzim olunacaktır.*
- XII. *Kıbrıslı Türklerin ada içinde ve ada dışında seyahat serbestliği olacak, ticaret serbestliği tanınacak, işleyecekleri suçlardan sadece Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı sorumlu bulunacaklardır.*
- XIII. *Mevcut buhranın giderilmesi için Yunanistan bugün kabul ettiği şartları yerine getirir getirmez ve zaman zaman adadaki Makarios idaresi Türklere yeni birtakım baskılarda bulunursa, Türk Hükümet'i hiç kimseyi haberdar etmeden Kıbrıs'a fiili müdahalede bulunacak ve istediği şartlar tahakkuk edinceye kadar, adayı askeri yönden kontrol altında bulunduracaktır (Yıldırım, 2004, s. 47 – 48).”*

Bu gelişmeler sonucunda adada yaşanan bunalıma son vermek amacıyla Kıbrıs'ta bulunan Türk toplumu liderleri 28 Aralık 1967'de Türk yönetimini kurduklarını beyan etmişlerdir. Yürütme Kurulu Başkanlığına Fazıl Küçük, Başkan Yardımcılığına Rauf Denktaş seçilmiştir (Uçarol, 2015, s. 1068).

### 3.3.4.Kıbrıs Barış Harekâtı

1967 yılında Yunanistan'a askeri darbe yapılmış, Albaylar Cuntası iktidara gelmiştir. Adada hâkimiyeti eline almak isteyen Cunta, 15 Temmuz 1974'te darbe yaparak Rumların lideri Makarios'un iktidarını ortadan kaldırmıştır. Albaylar Cuntası tarafından vuku bulan darbenin amacı Rumları Yunanistan'a bağlamak yani adanın Yunanistan'ın yönetimine bırakılması ve Türklerin bölgeden atılmasıdır (Acun, 2019, s. 230 – 231).

Kıbrıs'ta Albaylar Cuntası tarafından gerçekleştirilen darbe Türk kamuoyu tarafından büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Bülent Ecevit önderliğindeki CHP – MSP koalisyonu ise darbeden sonra hızlı hareket etmek istemiştir (Erdoğan ve diğerleri, 2006, s. 185).

15 Temmuz 1974 tarihinde Cunta'nın Kıbrıs yönetimine yapmış olduğu darbe ve aday hâkimiyetine katma girişimi adada yaşanan Türklerin can güvelliğini tehlikeye atmıştır. Bu durum yeni bir sorunu beraberinde getirmiştir. Yaşanan bu olay karşısında Türkiye, 1960 yılında imzalanan Garanti maddelerini hatırlatmıştır. Akabinde İngiltere'ye başvurup Kıbrıs'a yapılacak askeri harekâtı birlikte yürütme teklifinde bulunmuştur. Fakat İngiltere, Türkiye'nin bu isteğini geri çevirince Türk hükümeti adaya harekât düzenlemek için hazırlıklara başlamıştır (Dolanbay, 2019, s. 852).

Türkiye Garantörlüğün verdiği haklara dayanmak suretiyle 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtını gerçekleştirmiştir. Başarılı harekât sonucunda ada, Türk ve Rum olmak üzere ikiye bölünmüş, adanın kuzeyindeki Rumlar güneye; güneyindeki Türkler kuzeye göç etmiştir. 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuş; 1983'te de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edilmiştir (Acun, 2019, s. 231).

### 3.3.5.Cenevre Ateşkes Anlaşması

30 Temmuz 1974 tarihinde imzalanan Cenevre Ateşkes Anlaşması beş maddeden oluşmaktadır. Anlaşmanın hükümleri kısaca şu şekildedir:

I. “16 Ağustos 1960'ta Lefkoşa'da imzalanan uluslararası anlaşmalar ile BM Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı kararı dikkate alınarak Kıbrıs'taki durumu uygun bir sürede yeniden düzenleyecek önlemler alınıp uygulanacaktır.

II. Kıbrıs'ta karşı karşıya bulunan Silahlı Kuvvetler ve gayri nizami bütün kuvvetler 30 Temmuz 1974 günü saat 24.00'te kontrolleri altında bulundurdukları bölgeleri genişletici hareketleri ve karşılıklı tüm saldırılara son vereceklerdir.

III. Yunan ve Rum Kuvvetleri Kıbrıs Türk Bölgelerini derhal boşaltacaklar bu bölgeler ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kontrolü dışında kalan diğer Türk bölgeleri ile karmaşık köyler BM Barış Gücü tarafından korunmaya devam olunacaktır. Esirler en kısa sürede karşılıklı olarak değiştirilecektir.

IV. Kıbrıs'ta barış, güvenlik ve karşılıklı güven sağlandığı ölçüde Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki Silahlı Kuvvetler sayısıyla silah ve savaş malzemelerini uygun zamanlarda kademeli olarak şekilde azaltmaya yönelik önlemler geliştirilecektir.

V. Bölgedeki barışın ve Kıbrıs'ta anayasal hükümetin yeniden kurulması amacıyla görüşmeler 8 Ağustos 1974'te Cenevre'de devam edecektir (Uçarol, 2015, s. 1074 – 1075).”

Bu anlaşma ile 15 Temmuz 1974'te adanın Yunanistan'a bağlanmasına yönelik hareketin amacına ulaşması önlenmiştir. Böylece Türkiye'nin izlemiş olduğu politika başarıya ulaşmıştır. Yapılan başarılı harekât ile Kıbrıs'ta iki ayrı toplumun varlığı resmen kabul edilmiştir. Rumlar tarafından Türkleri hedef alan saldırı ve katliamlar durdurulmuş ve adada yaşayan Türk halkının güvenliği güvence altına alınmıştır (Uçarol, 2015, s. 1075).

Başlangıçta Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında ortaya çıkan Kıbrıs Meselesi zamanla uluslararası bir boyuta ulaşmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs Meselesi'ne dâhil olmasının ana nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

“Ada’nın geçmişte Türk hâkimiyetinde olması, adanın hem Türkiye’nin Akdeniz kıyılarına yakınlığı nedeniyle jeopolitik ve jeostratejik açıdan hem de Lozan Barış Antlaşması’yla kurulan Türk – Yunan dengesi açısından önem arz etmesi, adada önemli büyüklükte bir Türk cemaatinin yaşamakta olması ve bu cemaate karşı zaman zaman girilen baskı ve şiddet içeren eylemlerin varlığıdır (Şener, 2020, s. 274).”

Netice itibariyle Türkiye’nin Kıbrıs Meselesi’ne taraf olması 1955 Londra Konferansı ile başlamış olup daha sonra 1959 Zürih ve Londra Anlaşmalarında yer alan hükümlere imza koymasıyla pekişmiş ve 16 Ağustos 1960’ta Kıbrıs’ta iki toplumun ortaklığına dayanan bir cumhuriyetin ilan edilmesiyle kesinleşmiştir (Göktepe, t.y., s. 1397).

## 5.Sonuç

Kıbrıs, jeolojik ve jeostratejik konumu itibariyle büyük bir öneme sahiptir. Akdeniz’in üçüncü büyük adası olması önemini artıran bir diğer etkidir. Bu özelliklerinden dolayı tarihin çeşitli dönemlerinde hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuştur. Kıbrıs, Osmanlı Devleti’nin egemenliğine girmeden önce Roma, Yunan, İngiliz, Fenike, Arap gibi milletlerin hâkimiyeti altında bulunmuştur. Osmanlı topraklarına katılmasıyla birlikte batılı güçlerin ilgisi Kıbrıs üzerinde yoğunlaşmıştır ve bu doğrultuda politikalarını şekillendirmişlerdir.

Kıbrıs, İngiltere’nin hâkimiyetine girdikten sonra adada bulunan Rumlar bazı faaliyetlere girişmek suretiyle Yunanistan’a bağlanmak için harekete geçmiştir. Bu durumda Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs Meselesi’nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kıbrıs Meselesi’nde Türkiye’nin tutumu başlangıçta pasif olarak nitelendirilebilir. Zira Türkiye’nin Kıbrıs Meselesi’nde böyle bir tutum içerisinde bulunmasının birtakım nedenleri vardır. Şüphesiz ki bunlar Türkiye’nin Lozan Antlaşması ile İngiltere’nin Kıbrıs üzerindeki statükocu unsurunu devam ettirmek istemesi ve Sovyet baskısıdır.

Yunanistan Kıbrıs’ı kendisine katmak maksadıyla kampanya başlatmış ve bu konuyu Birleşmiş Milletlere götürmüştür. Adada bulunan Türklerin Rumlar tarafından öldürülmesi mevcut ilişkilerdeki gerginliği daha da arttırmıştır. Akabinde Türkiye ise bu duruma son vermek amacıyla Kıbrıs Barış Harekâtı düzenlemiş ve bu başarılı harekât sonucunda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kurulmuştur.

Türkiye’nin Kıbrıs Meselesi’ndeki çözüm odaklı girişimlerine rağmen Yunanistan meseleyi daima uluslararası kuruluşlar aracılığıyla çözme yolunu tercih etmiş ve uzlaşmaz tutumu ile de Kıbrıs bir sorun olarak kalmaya devam etmiştir.

Öte taraftan Doğu Akdeniz’de egemen bir güç olmanın temel unsuru stratejik bir konuma sahip olan Kıbrıs’tan geçmektedir. Doğu Akdeniz bulunduğu konumu itibariyle enerji kaynağı açısından zengin bir bölgedir. Şüphesiz ki bu durum bölgenin stratejik önemini artıran en önemli etkidir. Bundan dolayı yakın dönemde Türkiye tarafından önemli bir adım atılmıştır. Doğu Akdeniz’de bulunan Kıbrıs’ın güney tarafında petrol ve gaz aramalarında kayda değer gelişmeler elde edilmiştir. Yeni keşfedilen enerji kaynakları global güçlerin ilgisini bölgeye çekmiştir. Barbaros Hayrettin Paşa’nın “Denizlere hâkim olan cihana hâkim olur.” sözünden hareketle enerji kaynaklarının hangi ülkenin sınırları içinde olduğu büyük önem arz etmektedir. Bu durum ise uluslararası arenada dengelerin yeniden değişmesini sağlayacağı gibi bir takım sorunları da beraberinde getirecektir.

Türkiye için Kıbrıs’ın önemi yadsınamaz bir gerçektir. Çünkü adada ki Türklerin haklarına sahip çıkılması, Türkiye’nin güney kanadında asayişin sağlanması ve Ortadoğu’ya adım atılması konusunda Kıbrıs kilit noktadadır. Aynı zamanda Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki çıkarlarını koruması açısından Kıbrıs büyük bir öneme sahiptir.

Bu doğrultuda denilebilir ki Kıbrıs hem bölgesel hem de ulusal barış ortamının oluşturulmasında ve Ortadoğu’da istikrarın sağlanması için önemli bir konumdadır. Geçmişte



olduğu gibi günümüzde ve gelecekte de yenedünya düzenin şekillenmesinde belirleyici rol oynayacaktır. Günümüzde güncel bir sorun olarak nitelendirebileceğimiz Kıbrıs Meselesi'ni daha iyi anlamak için Türk – Yunan ilişkilerinin geçmişi iyi bilmek gerekir. Bu suretle çalışmada Kıbrıs'ın önemi, tarihsel gelişimi ve Kıbrıs Meselesi konuları ayrıntıdan kaçınarak ele alınmaya çalışılmıştır.

## Kaynaklar

- Acun, F. (2019). Modern Türkiye'nin Dış Politikası. Ahmet Şimşek (Ed.), *Modern Türkiye Tarihi* içinde (1. bs., 212 – 256. ss.). Ankara: Pegem Akademi.
- Armaoğlu, F. (2018). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914 – 1995)*. İstanbul: Kronik.
- Balıkçılıoğlu, E. (2016). Kıbrıs Müzakerelerinde “Taksim” Tartışmaları (1956 – 1959). *Vakanivüs – Uluslararası Tarih Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 30 – 61.
- Değerli, E. (2012). Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950 – 1960). *Gazi Akademik Bakış*, 6(11), 85 – 101.
- Doğan, O. (2008). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*. Kayseri: Not.
- Dolanbay, H. (2019). 1975 – 1984 Arası Gündem: Kıbrıs Barış Harekâtı ve Türkiye'nin Dış Politikası. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5(3), 851 – 862.
- Erdoğan, M., ve diğerleri. (2006). *Türk Dış Politikası – I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Erhan, Ç. (2006). ABD ve NATO ile İlişkiler. Baskın Orhan (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* içinde (12. bs., Cilt 1, 522 – 575. ss.). İstanbul: İletişim.
- Fırat, M. (2006). Yunanistan'la İlişkiler. Baskın Orhan (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar* içinde (12. bs., Cilt 1, 576 – 614. ss.).
- Göktepe, C. ( t.y.). *Kıbrıs Meselesinde Kriz ve Türkiye (1964 – 1974)*. 1397 – 1427. Erişim Adresi: <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/G%C3%96KTEPE-Cihat-KIBRIS-MESELES%C4%B0%E2%80%99NDE-KR%C4%B0Z-S%C3%96Crec%C4%B0-VE-T%C3%96crk%C4%B0ye-1964-1974.Pdf>
- Gönlübol, M., ve diğerleri.(2014), *Olaylarla Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal.
- Gülen, A. (2011). İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası (1961 – 1965). *Atatürk Yolu Dergisi*, 13(50), 389 – 428.
- Hürriyet Gazetesi (1966, 13 Ocak). *Johnson Mektubu*, s. 1-7.
- İrkıçatal, E. (2012). İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Ortadoğu Politikaları İçin Kıbrıs'ın Stratejik Önemi ve Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 31 – 59.
- İzgi, R.A. (2007). *Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Türkiye'ye Uygulanan Silah Ambargosu ve Sonuçları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keser, U. (2006). Kıbrıs'ın Stratejik Önemi Bağlamında Adada Askeri Faaliyetler ve İlgili Tarafların Askeri Gücü. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2(3), 115 – 117.
- Keser, U.(2012a). Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye'de 6/7 Eylül Olaylarına Kesitsel Bir Bakış. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12(25), 181 – 226.
- Keser, U.(2012b). Kıbrıs'ta 21 Aralık 1963 Kanlı Noel ve Kızılay. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12(24), 255 – 304.
- Özersay, K. (2009). *Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme*. Çağrı Erhan (Ed.). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Sönmezoğlu, F. (2011). Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler 1954 – 1975. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 38(3-4), 223 – 255.

- Şener, B. (2020). 1967 Kıbrıs Krizi'nde Siyasi, Askeri ve Hukuki Boyutlarıyla Türkiye'nin Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmalar Dergisi*, 16(31), 272 – 304.
- Taşkın, Ç. & Tuncel, C. (2017). Kıbrıs Türk Milli Mücadelesinde Erenköy Direnişi: Bir Sözlü Tarih Çalışması. *Uludağ Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(33), 555 – 586.
- Uçarol, R. (2015). *Siyasi Tarih (1789 – 2014)*. İstanbul: Der.
- Vatansever, A. (2010). Kıbrıs Sorununun Tarihsel Gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12 Özel Sayı, 1487 – 1530.
- Yıldırım, M. (2004). *Bütün Yönleriyle 1974 Kıbrıs Harekâtı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, H.(2017). Kıbrıs Barış Harekâtı ve Sonuçları. *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 87 – 98.



## OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ



### Yabancı Dil Olarak Almancanın Öğretiminde Konuşma Becerileri Dersinin Yüz Yüze ve Çevrimiçi Ortamlarda Uygulanması

Nihat YAVUZ<sup>1</sup>

#### Özet

Covid 19 Türkiye ile birlikte tüm dünya ülkelerini ekonomik ve sosyal açıdan ve eğitim yönünden ciddi bir şekilde etkilemiştir. Bu süreçte ülkemizde eğitim-öğretim kurumlarında çevrimiçi eğitime geçilmiştir. Bu bağlamda yabancı dil eğitiminin de çevrimiçi yapıldığı düşünüldüğünde, dört temel beceriden “Konuşma Becerileri” dersinin bu yolla ne denli verimli yapılabildiği, yüz yüze “Konuşma Becerileri” derslerinin uygulanışıyla paralellik gösterip göstermediği irdelenmiştir. Hangi uygulamanın konuşma becerilerine daha fazla katkı yapabileceği araştırılmış, hazırlık sınıfı öğrencilerinin görüşleri de alınarak durum saptaması yapılmış ve genel bir değerlendirme yoluna gidilmiştir.

**Anahtar kelimeler:** Yabancı Dil Öğretimi, Konuşma Becerileri, Yüz Yüze Eğitim, Çevrimiçi Eğitim.

### Application of Conversation Skills Course in Teaching German as a Foreign Language in Face-to-face and Online Environments

#### Abstract

Covid 19, along with Turkey, has seriously affected all countries of the world economically, socially and in terms of education. In this process, online education has been started in educational institutions in our country. In this context, considering that foreign language education is also carried out online, it has been examined how efficiently the "Speaking Skills" course, one of the four basic skills, can be done in this way and whether it shows parallelism with the face-to-face "Speaking Skills" courses. It was researched which application could contribute more to speaking skills, the situation was determined by taking the opinions of the preparatory class students and a general evaluation was made.

**Keywords:** Foreign Language Teaching, Speaking Skills, Face-To-Face Education, Online Education.

<sup>1</sup> Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi ABD. [nyavuz@cu.edu.tr](mailto:nyavuz@cu.edu.tr)

## 1. Giriş

En önemli iletişim aracı olarak kabul edilen dilin birçok tanımı mevcuttur. Toplumsal bir davranış biçimi olan dil, bir yandan düşünce ve davranışların aktarımına hizmet ederken, diğer yandan bir imgesel etkileşimdir (Bkz. Gross 1990, 20).

Keller (1989) ise dili “kendini ifade etmek, anlamak, bilgilerin, düzenlemek ve iletmek ve çeşitli yollarla gerçek hakkında farklı görüşler ortaya koyabilmek için insan tarafından geliştirilmiş bir ifade biçimi dizgesidir” (Keller 1989, 42) şeklinde tanımlamaktadır.

Bu bağlamda dilin salt göstergelerden ve bu göstergeleri birleştiren dilbilgisel kurallardan oluşmadığını, bunları iletişim amaçlı kullanan bir toplumun varlığını unutmamak gerekir. Eşdeyişle toplumdan soyutlanarak tanımlanması dilin önemli bir yönünün eksik bırakılması anlamındadır (Bkz. Lay 1980, 24).

Dolayısıyla dil ile ilintili tanımlar irdelendiğinde dilin kullanıcılarının çok önemli roller üstlendiğini görebilmekteyiz. Bu bağlamda esas olan dilin işlevselliğidir. Bir topluluk içerisinde farklı bireyler arasında gerçekleşen her tür bilgi alışverişi dilin işlevsel boyutuyla ilintilidir. İletişimsel ortamda her zaman yazılı ya da sözlü bir dilsel dizgeye gereksinim duyulmaz. Çoğunlukla konuşma sırasında farklı jest ve mimiklerin dışında görme, dokunma, işitme ve koku alma gibi dil dışı farklı iletişim dizgelerine de yer verilir (Bkz. Kıran ve Kıran 2001, 47).

Bu çerçevede iletişimsel dilde dilbilgisel kurallar dışında göstergeler, jest ve mimiklerle desteklenen duygu ve düşünceler söylemin (iletinin) oluşturulmasında önemli roller üstlenir. İletişimde neyin aktarıldığı değil, nasıl aktarıldığı ön planda olduğu için dilin kullanımı (edim) önemlidir. Yabancı dil öğretiminde de dilin edimsel boyutu göz ardı edilmemelidir.

Yabancı dil öğretimi, dört temel beceri olarak kabul edilen dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin eşit ağırlıkta aktarımıyla ancak gerçekleşebilir (Bkz. Demirel 2003, 24). Elbette ki yabancı dilin kültürünün de dil öğretiminde araç olarak aktarılması, söz konusu dilin öğretiminde etkilidir. Zira dil, kültürün aynasıdır.

İletişim aracı olarak öğretilen yabancı dili sözlü ve yazılı dil olarak iki farklı yönüyle ele almak gerekir. Zira bu iki dildeki farklılık kullanılan kodlardır. Sözlü dilde sözlü iletişim kodu kullanılırken, yazılı dilde grafiksel iletişim kodu kullanılmaktadır. Yüz yüze konuşma derslerinde jest ve mimiklerin kullanımı dışında vurgulu, ses uyumlu, anlatımsal, coşkulu ve heyecanlı bir yaklaşım söz konusudur. Bu fiziki ve ruhsal durumlar gerek verici gerekse alıcının sözlü iletişimde doğru alımlamalar ve tepkiler vermesine katkı yapacaktır (Bkz. Günay 2004, 98).

Günay (2004) sözel olmayan (nonverbal) dilin iletişimindeki yerini şu şekilde vurgulamaktadır:

*Sözlü anlatımda alıcının durumu gereği, bildiriye algılama sırasında yaptığı davranışlar verici için bir ipucu olabilmektedir. Bakış tarzından, ne kadar uzun bakıldığından başının nasıl sallandığına kadar çeşitlilik gösteren iletim biçimleri söyleme eylemini destekler. Konuşmada vurgulamaları belirten el hareketleri, kıpırdanmalar hatta yürüyüş tarzı bile sözel iletişime katkıda bulunur. Bildiri söylenirken yapılan davranışların bildirinin anlamına katkısı vardır. Zira söyleme edimini diğer göstergelerle (ses tonu, mimik, bedensel davranışlar) destekleme eğilim, insanın genel özelliklerindedir. Her anlamlı yapının (sözcük, bedensel davranış, vb.)*

*kullanıldığı bağlama göre bir değeri vardır. Verici, alıcının bu jest ve mimiklerine bağlı olarak bildirisine yön verebilmekte ya da bildirisini değiştirebilmektedir. (Günay 2004, 100)*

Jest ve mimiklerin sözlü iletişim ortamlarında alıcı ve verici arasındaki bildirimlerin alımlanmasına, dolayısıyla doğru ya da uygun tepkiler (geri bildirimler) verilmesine önemli ölçüde katkı yapabilmektedir.

Babacan (2011) ise Ferris ve Mahrebian'ın araştırmalarına dayanarak beden dilinin iletişimsel ortama katkısının ne denli yüksek olduğunu şu şekilde vurgular:

*Beden diliyle ilgilenenler bilir, “7-38-55” diye bir oran vardır. Bu sayılar, iletişimde mesajın hedefe ulaşırken kullanıldığı kanallara, yani sözler, ses tonu ve beden dili kanallarına düşen yüzdelerdir. Bunların ilk ikisine beden dilinin tamamlayıcı unsurları da denebilir.(Babacan 2011, 15-16).*

Aslında söz konusu kanalların ileti üzerindeki etkisinin yüzde olarak dağılımını şu şekilde göstermek de olanaklıdır.

Söz	%7
Ses Tonu	%38
Beden Dili	%55 (Bkz. Babacan 2011, 16).

Bu oranlar beden dilinin (jest-mimik) iletiye ne kadar güçlü bir etki yaptığının kanıtıdır. Çevirimiçi konuşma derslerinde sözlü iletişime önemli katkılar yapan bu tür sözsel olmayan davranışlardan yararlanma olayı oldukça sınırlıdır, bazen de olanaksızdır. Bu nedenle çevirimiçi konuşma derslerinde jest ve mimikleri kullanmadan söylem oluşturmak ve söylemin doğru alımlanmasını sağlamak oldukça güçtür.

Son dönemlerde yaşanan pandemi (Covid-19) nedeniyle yaşamın birçok alanı gibi eğitim-öğretim ortamı da en alt kademededen en üst kademelere kadar olumsuz etkilenmiştir. Ülkemizde yüz yüze eğitime tamamen ya da kısmen ara verilip çevirimiçi uzaktan eğitime geçildiği dönemler yaşanmaktadır. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Bölümü Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı programı da söz konusu olumsuzluktan fazlasıyla etkilenmiştir.

Bu çalışmanın amacı yaşanan olağanüstü süreçte (pandemi) eğitim-öğretim ortamlarının aksamalarının önüne geçerek yabancı dil öğretimindeki dört temel beceriden “Konuşma” derslerinin çevirimiçi en verimli bir şekilde uygulanmasına katkı yapmaktadır.

Araştırmanın yöntemi durum saptanması ve değerlendirmesi şeklindedir. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı hazırlık sınıfı öğrencilerinden ders ortamında yüz yüze ve çevirimiçi konuşma derslerine yönelik genel görüşleri (olumlu ve olumsuz) yazılı olarak istenmiştir. Bu araştırma sadece söz konusu öğrenciler ve ders yürütücüsü görüşleriyle sınırlıdır.

## **2. Yüz Yüze Konuşma (Sözlü İletişim) Becerileri Eğitimi**

Yüz yüze konuşma (sözlü iletişim) becerileri dersi “dinleme ve konuşma” şeklinde iki yönlü yapılmaktadır.

## 2.1. Dinleme

- Ders kitabındaki dinleme metnine yönelik önce sorular verilir üç kez metin dinletilir ve soruların yanıtlanması beklenir.
- Herhangi bir yönlendirme olmaksızın dinleme metni üç kez dinletilir daha sonra metne yönelik sorular yöneltilir.
- Herhangi bir yönlendirme yapılmaksızın dinleme metni bir kez dinletilir yüzeysel bir alıştırmadır (genel sorular). Daha sonra belli amaçları ölçmeye yönelik ayrıntılı sorular yöneltilir iki kez daha dinleme yapılır.
- Belli ses birimlerinin farkındalığını ölçmeye yönelik alıştırmalar yapılır. (Ör: Sag – Sack).
- Vurguların ve duyguların farklılıklarına yönelik alıştırmalar yapılır (düz bildirim cümlesi, soru cümlesi, ünlem cümlesi, şaşkınlık, rica, onaylama, reddetme, korku, mutluluk).
- Cümle başlangıç ve sonları ile cümle öğelerinin farkındalığını sağlamaya yönelik alıştırmalar yapılır.
- Anlamı oluşturan öğelerin belirlenmesine yönelik alıştırmalar yapılır (kişi, yer, zaman, olay, konu).
- Eş anlamlı ve zıt anlamlı sözcüklerin belirlenmesine yönelik alıştırmalara yer verilir.
- Anahtar sözcüklerin belirlenmesine yönelik alıştırmalar yapılır.
- Konuşma diline yönelik özellikleri belirlemeyi amaçlayan alıştırmalar yapılır (devrik cümleler, eksilteli cümleler, gereksiz tekrarlar) (Bkz. Kast ve Neuner 1998, 44-46).

## 2.2. Konuşma

- Gereksinimler, dilekler, amaçlar, deneyimler, duygu ve düşünceleri ifade edilir.
- Duruma ya da konuşma ortamına uygun kısa cümleler kurulur.
- Telaffuzu zor ses birimlerini öğrenilir (ch, ng, z, au).
- Sözcükler doğru telaffuz edilir ve vurgulanır.
- Günlük konulara yönelik duygu ve düşünceler sözlü olarak paylaşılır.
- Partnerlerinin ifadeyi farklılaştırması, daha yavaş ve net konuşması, tekrar etmesi beklenir.
- Basit sorular yöneltilir ve doğru yanıtlar vermeyi öğrenir.
- İşlenen metne yönelik sorular yöneltilir.
- İşlenen metin ya da konuya yönelik düşüncesini aktarır.
- Kısa konuşma durumlarına aktif katılım sağlar.
- Çevre ve resim betimlemesi yapar.
- Konu ya da duruma uygun roller üstlenir (drama).
- Etkili ve değişken sözlü ve sözsüz (nonverbal) dil kullanır.
- Dinleme metninin özetini sözlü olarak aktarır (Bkz. Kast ve Neuner 1998, 47-50).

## 3. Çevirimiçi Konuşma (Sözlü İletişim) Becerileri Eğitimi

Çevirimiçi konuşma (sözlü iletişim) becerileri dersi de yüz yüze ders gibi “dinleme ve konuşma” şeklinde yapılmıştır. Bu bölümde yüz yüze ders ortamlarından farklı yapılan ya da hiç yapılamayan uygulamalara yer verilmiştir. Diğer uygulamalar çevirimiçi konuşma derslerinde aynı yöntemlerle yapılabilmektedir.

### 3.1. Dinleme

Vurgu ve duyguların aktarımında (düz bildirim cümleleri, soru cümleleri, ünlem cümleleri, rica, onaylama, reddetme, korku, mutluluk) ses tonu, jest ve mimiklerin aktarımında zorluklar yaşanmıştır.

### 3.2. Konuşma

Korku, mutluluk, öfke, üzüntü gibi duyguların aktarımında zorluklar yaşanmıştır. Zira öğrencilerin evlerinde çevrimiçi ders ortamlarında konu ya da duruma motivasyonlarını sağlamak, gerekli jest ve mimikleri aktarmak ve taklit etmelerini bekleyip sınıfiçi ortamda olduğu gibi gerekli düzeltmeleri yapmak pek olanaklı olamamıştır.

Telaffuzu zor ses birimlerini (ch, ng, z, au) aktarırken fonetik destek vermekte sorunlar yaşanmıştır. Zira öğrenciler bazı zor ses birimlerini aktarırken çene, diş, dil, dudak, ağız, gırtlak, damağın ne zaman, nasıl devreye girdiğini anlamakta ve uygulamakta zorluk yaşamıştır.

Vurgulamalarda, düz bildirim cümlelerinde, soru ve ünlem cümlelerinde jestlerden (el-kol hareketleri, iniş-çıkışlar) yararlanılması konusunda sorun yaşanmıştır.

Partner ve grup çalışmaları yapılabilmiş, ancak roller vererek sınıf ortamında olduğu gibi yüz yüze dramaya dönüştürülememiştir. Dolayısıyla aktif uygulamada eksiklik oluşmuş, öğrencilerin jest ve mimikleri nasıl kullandıkları izlenememiştir.

## 4. Bulgular ve Tartışma

### 4.1. Yüz Yüze Konuşma Derslerinin Uygulayıcı Tarafından Değerlendirimi

- Yüz yüze konuşma derslerine katılım oranı oldukça yüksektir.
- Sınıfiçi ortamı konuşma derslerine uygun duruma getirmek olanaklıdır. Bu amaçla oturma düzenini amaca yönelik ikili çalışmalara, grup çalışmalarına ya da U-düzeni oluşturarak tüm öğrencilerle göz teması sağlayabilecek şekilde getirmek olanaklıdır. Bu yolla öğrencilere konuşma derslerinin vazgeçilmezleri arasında yer alan rol yapma (drama) olanağı tanınmış olacaktır. Öğretmenin drama sırasında anlık müdahaleleriyle (ses, tonlama, jest-mimik) daha etkili bir konuşma ortamı sağlanabilecektir. Öğrenciler konuşma derslerinde ne denli etkin olurlarsa, konuşmalarını o kadar geliştirebilirler. Ayrıca öğrenciler ikili ya da grup çalışmaları yoluyla karşılıklı Almanca tartışma, birbirlerini düzeltme fırsatı da yakalamış olacaklar ve birbirlerini motive edebileceklerdir.
- Öğrencilerin telaffuzunda zorlandıkları ses birimlerini (ch, ng, z, au) uygulamalı olarak fonetik yolla görüp taklit edebileceği bir oturma düzeninde öğretim ortamı bulunmaktadır.
- Sözlü iletişimin belirleyiciler arasında yer alan sesi kullanma (düz bildirim cümleleri, soru ve ünlem cümlelerindeki iniş-çıkışlar, ritim, tonlama ve vurgular), jest ve mimikleri konu ya da duruma bağlı olarak doğru kullanmayı öğretmek yüz yüze eğitimde çok daha etkilidir. Bazen orkestra şefi gibi el-kol hareketleri yaparak aktarım gerçekleşebilmektedir.
- Sınıf içi disiplini sağlayarak konuşma ortamları hazırlamak olanaklıdır. Öğrencilerin dersi daha ciddiye alması ve öğrenme konusunda sınırlarını zorlaması sağlanabilir.

- Yüz yüze ders ortamlarında motivasyonun sağlanması ve derse odaklanma daha kolaydır. Öğrencilerin sınıf ortamında dışsal faktörlerden etkilenmesini engellemek öğretime olumlu katkı yapacaktır.
- Konuşma konusunda özgüven sorunu yaşayan öğrenciler, öğretmen tarafından daha kolay motive edilebilmektedir.
- Yüz yüze konuşma derslerinde öğrencilerin duyuşsal durumları değerlendirilerek ders ortamı hazırlanabilir. Öğrenciler kültürel, sosyal ve ruhsal açılardan birbirlerinden çok farklıdır. Heterojen bir sınıf ortamına uygun konuşma dersleri (çeşitlilik) hazırlanıp uygulanabilir.
- Ders öncesi, arası ve sonrasında da öğrencilerle iletişimin devam etmesi söz konusudur. Gerektiğinde iletişim dili (konuşma dili) Almanca olarak seçilebilmektedir. Bu da ders dışı öğrenmeye olumlu katkılar yapabilmektedir.
- Öğrenciler konuşma derslerini tekrar yaparken zorlanmaktadır. Çünkü alınan notlarla uygulama her zaman birebir örtüşmeyebilir. Çevirimiçi konuşma derslerinde olduğu gibi öğrencilerin kayıtlardan tekrar yapma olasılığı bulunmamaktadır.

#### 4.2. Çevirimiçi Konuşma Derslerinin Uygulayıcı Tarafından Değerlendirmesi

- Çevirimiçi derse katılım oldukça sınırlı kalmıştır. Öğrenciler sisteme daha sonra girip derse takip ettiklerini dile getirirler de konuşma becerisinin gelişebilmesi için aktif rol alma zorunluluğu göz ardı edilmiştir.
- Hem öğretmen hem öğrenciler derslere sınıf dışı ortamlardan katıldığı için genelde uygun bir öğretim ortamı hazırlanamamaktadır.
- Her ne kadar çevirimiçi konuşma derslerinde ikili ve grup çalışma olanakları bulunsa da, rol yapma (drama) konusunda çalışmalar yapılamamaktadır.
- Uygulayıcının vurgulamaları, jest ve mimikleri yansıtmaya olanağı oldukça kısıtlıdır.
- Telaffuzu zor olan bazı ses birimlerinin (ch, ng, z, au) öğrenciye çevirimiçi derslerde aktarımında zorluklar yaşanabilmektedir. Çünkü öğrenciler seslerin boğumlanma noktalarını bilemediği için uygulamalı, göstererek (fonetik) aktarım daha yararlı olmaktadır. Bunun da çevirimiçi konuşma derslerinde gerçekleşebilmesi bazen çok zor ya da olanaksızdır. Zira monitörden yakın çekim ağzınızı, dudaklarınızı, dilinizi ya da dişlerinizi kullanarak seslerin boğumlanmasını aktarmak (öğretmek) tuhaf bir görüntü oluşturacaktır.
- Öğrencilerin ev ortamlarından çevirimiçi konuşma derslerine katılımları sırasında genelde sınıf ortamında olduğu gibi bir disiplin söz konusu olamadığı için motivasyon da düşük olabilmektedir. Zira öğrenciler uzanarak, yatarak, bir şeyler yiyip içerek derslere katılabilmektedir.
- Öğrencilerin çevirimiçi konuşma derslerinde sosyolojik ve psikolojik durumları hakkında herhangi bir öngörü oluşmadığı için, derslerin bireysel farklılıkları da gözetenek işlenebilmesi söz konusu değildir. Öğrencinin üzüntülü, endişeli, mutlu, özgüvenli ya da özgüvensiz gibi birtakım ruhsal görüngüleri derse doğrudan etkileyecektir ve öğretmen bunu fark edemeyecektir.
- Karşılaşılabilecek bilgisayar arızaları ya da internet bağlantısı sorunları bazen derslere katılımı engelleyebilmektedir.
- Tüm dersler çevirimiçi ortamda kayıt altına alındığından, tekrar etme fırsatı her zaman bulunacaktır.
- Çevirimiçi derslere katılım çok pratik, ekonomik ve zahmetsizdir. Barınma, ulaşım ve yeme-içme konularındaki bazı masraflar azalacaktır.



### 4.3. Yüz Yüze Ve Çevirimiçi Konuşma Derslerine İlişkin Öğrenci Görüşleri

Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı hazırlık sınıf öğrencilerinin konuşma, eşdeyişle sözlü iletişim dersinin yüz yüze ve çevirimiçi uygulamasına yönelik görüşleri sorularak bir değerlendirme yapmaları istenmiştir:

- Genel olarak çevirimiçi derslere katılım oranının çok düşük olduğu, yüz yüze derslere katılımın daha zorlayıcı olabileceği, dolayısıyla konuşma ortamlarının çok daha verimli geçeceği vurgulanmıştır.
- Göz teması ve bakışlar (öğretmen-öğrenci, öğrenci-öğrenci) konuşma durumlarında etkili olduğu için, yüz yüze dersler tercih edilmiştir. Bu yolla motivasyonlarının arttığı ve rahatladıkları dile getirilmiştir.
- Ses tonu, jest ve mimiklerin de iletişimde önemli olduğu, çevirimiçi derslerde bu konulardan genelde uzak kalındığı vurgulanmıştır.
- Çevirimiçi dersler evden takip edildiği için, bir sınıf ortamı, atmosferi yaşanmadığı ve motivasyonun düştüğü vurgulanarak sürekli ekrana bakmanın stres yarattığı ve derse odaklanmanın zorlaştığı aktarılmıştır.
- Yüz yüze konuşma derslerinde karşılıklı duyuşsal iletişim sağlanabildiği için “ben” değil, “biz” duygusunun gelişebildiği belirtilmiştir.
- Çevirimiçi derslerde bireysel ve grup çalışması yapma olanağına karşın, drama (oyun) konusunda bir etkinliğin yapılamaması nedeniyle öğrenilen konuşma kalıplarının etkin kullanılmadığı dile getirilmiştir. Oysa yüz yüze konuşma derslerinde sürekli, karşılıklı Almanca konuşma, tartışma, tekrar etme ve pekiştirme olanağı bulunabileceği, hatta ders aralarının da Almanca konuşularak değerlendirilebileceği vurgulanmıştır.
- Yüz yüze ders ortamlarında öğretmen ile karşı karşıya olmanın daha fazla güven verdiği, öğretmenin beden dilinden (jest-mimik, ses tonu) doğru konuşulup konuşulmadığının anlaşılabilirdiği, bu durumun da sözlü iletişime olumlu etki yaptığı ve konuşmaya daha güvenle devam edilebileceği belirtilmiştir.
- Telaffuzla ilintili yaşanan sorunların aşılabilmesi için öğretmenin uygulamalı desteğine gereksinim duyulduğu dile getirilmiştir. Bu nedenle yüz yüze konuşma derslerinde birtakım özel seslerin (ch, ng, z, au) hangi organlar yardımıyla nasıl boğumlandığının görülerek ve taklit edilerek daha iyi öğrenilebileceği görüşü savunulmuştur.
- Konuşma derslerinde genel olarak heyecanlanıldığı, çevirimiçi konuşma derslerine görüntüsüz katılım sağlanıldığında söz konusu heyecanın gizlenebildiği, dolayısıyla karşı tarafın bunu fark edememesi nedeniyle motivasyonun korunabildiği ve rahat davranılabildiği aktarılmıştır.
- Genel olarak ev ortamında çevirimiçi dersler daha rahat bulunmuştur. Zira evde daha rahat giyinilebildiği ve davranılabildiği, ders için hazırlanıp üniversiteye gitmek zorunda kalınmadığı, ulaşım ve üniversitede yeme-içme giderlerinden tasarruf edildiği belirtilmiştir.

- Farklı bir grup öğrenci tarafından ise ev ortamında çevrimiçi konuşma derslerinin neredeyse olanaksız olduğu vurgulanmıştır. Ev ortamında birkaç kardeşin aynı anda çevrimiçi derslere katılımı nedeniyle gerek bilgisayar sorunu (yetersiz sayıda), gerekse farklı ders ortamlarının iç içe girmesi nedeniyle özellikle de konuşma derslerinde sıkıntılar yaşanabildiğinin altı çizilmiştir.
- Bazı öğrenciler bilgisayar ve internet arızaları gibi birtakım teknik sorunlar nedeniyle kendilerinden kaynaklı aksayan derslerden şikayet etmişlerdir. Özellikle konuşma derslerinde söz konusu nedenlerle yaşanabilen karşılıklı alımlama sorunu iletişimsel kopukluklar arasında ön plana çıkmıştır.
- Öğrencilerden biri yurtdışında bulunmasına rağmen, derslerin çevrimiçi olması nedeniyle rahatlıkla katılım sağlayabildiğini, çevrimiçi konuşma dersleri sayesinde basit düzeyde de olsa Almancayı aktif kullanabildiğini belirtmiştir.
- Öğrencilerin büyük çoğunluğu Üniversite’de öğrenim görmelerine rağmen, henüz üniversite ortamını yaşayamamış olmaktan dolayı üzgün olduklarını, özellikle de öğretim elemanlarını ve sınıf arkadaşlarını yüz yüze görmeyi çok arzuladıklarını dile getirmişlerdir.

## 5. Sonuç

Yabancı dil öğretiminde dört temel beceriden biri olan “konuşma becerisi” yüz yüze ve çevrimiçi ders ortamlarında verilirken karşılaşılan sorunlar öğrencilerin genel görüşleri de alınarak belirlenmeye çalışılmıştır. Elbette ki her iki ders ortamında da avantaj ve dezavantajlar bulunmaktadır. Ancak uygulayıcı (öğretim elemanı) ve öğrencilerin değerlendirmeleri ile sınırlı tutulan bu çalışmada konuşma becerileri (sözlü iletişim) dersinin çevrimiçi ders ortamlarında, özellikle vurgulamalar ve beden dili (jest-mimik) gibi unsurların etkin olarak kullanılamamasından kaynaklı birtakım iletişimsel sorunlar yaşanabildiği belirlenmiştir.

Ayrıca çevrimiçi ders ortamlarında dramaya yer verilemediği için konuşmayı geliştirmeye yönelik farklı durumlara uygun oyunlar ve roller yaşama geçirilememiştir. Bu da öğrencilere konuşmalarını geliştirmeye yönelik pratik yapma, özgün konuşma olanağı tanımamaktadır.

Çevrimiçi ders ortamlarında bazı duyguların (mutluluk, endişe, nefret, üzüntü, kaygı vs) yansıtılmasının zor olacağı belirtilmiştir. Dersin uygulayıcısının aslında yüz yüze, sınıf ortamında bir orkestra şefi ya da tiyatrocusu (ses tonu, vurgulama, jest-mimik vs.) gibi dersi işleme beklentisi öğrencilerde yoğundur.

Sadece ders içi değil, ders dışı ortamlarda da Almanca konuşma becerilerini geliştirme çabaları içerisinde olmaları gerektiğini vurgulayan öğrencilerde, çevrimiçi ders ortamlarında bu tür fırsatlarının olamayacağı düşüncesi yaygındır.

Öğrencilerin yüz yüze konuşma dersini tercih etme nedenleri arasında sınıf ortamında, arkadaşları ve öğretmenleri ile karşılıklı konuşarak söz konusu derste başarılı olabilecekleri inancı yatmaktadır. Öğrenciler diğer derslerle de bir karşılaştırma yaparak özellikle konuşma becerilerine yönelik bir dersin kesinlikle çevrimiçi ders ortamında gerçekleşmemesi gerektiği görüşünü savunmuşlardır.

## **Kaynaklar**

- Babacan, Ç. (2012). *Öğretmenler İçin Beden Dili*, Çankaya/Ankara: Elma Yayınevi.
- Demirel, Ö. (2003). *Yabancı Dil Öğretimi*, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Gross, H. (1990). *Einführung in die germanistische Linguistik*, München: IudiciumVerlag.
- Günay, V. D. (2004). *Dil ve İletişim*, İstanbul: Multilingual.
- Kast, B., Neuner, G. (Hrsg.) (1998). *Zur Analyse, Begutachtung und Entwicklung von Lehrwerken*, Berlin und München: Langenscheidt.
- Keller, A. (1989). *Sprachphilosophie*, München: Verlag Karl Alber GmbH Freiburg/München.
- Kıran, Z., Kıran, A.E. (2001). *Dilbilimine Giriş*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Lay, R. (1980). *Manipulation durch die Sprache*, Hamburg: Rowohlt Taschenbuchverlag.